

48

شماہی
پنجابی ادب

ویروا

4		سانجھ و چارہ
5		نعت
		تاریخ
6	پروفیسر شریف کنجاہی	جمہوریہ
		ساڈے لکھیار
12	ناہید قادر	• انور علی دی "توری"
23	نوید شہزاد	سرور جالندھری
29	طارق گجر	عبدالرحمن مونس
41	جاوید صدیق بھٹی	آرتھر مقبول الحق
		لوک رنگ
47	اقبال قیصر	بولیاں
62	ترجمہ زاہد حسن	یکش تے یڈ حشر

غزلاں

پروفیسر سمیع اللہ قریشی۔ ڈاکٹر صابر آفاقی۔ بشیر باوا۔ عمر غنی۔ محمد فیروز شاہ۔ اسلم کولسری۔ شوکت مہدی۔ علی اصغر بلوچ۔ پروفیسر عاشق رحیل۔ تابش کمال۔ شگفتہ یاسمین۔ ریاض احمد قادری۔ عرفان صادق۔ ایم اقبال اسد۔ طاہر وزیر آبادی۔ زاہد نبی۔ محمد شریف گلزار۔ یاسمین سحر۔

کہانیاں

82	شفیع ہدم	کئی پتنگ
87	وقار علی رگل	اجاڑ دستی
89	گوپی ناتھ اپارا سنگھ	سولان دی بیج

راشد حسن رانا۔ ڈاکٹر اظہر علی۔ رانا غلام شبیر۔ افضل حسین گیلانی۔ شاہد کاشمیری۔
افضل ساحر۔ تنویر شاہد محمد زئی۔ شکیل احمد طاہری۔ عاشق علی فیصل۔ سعدیہ۔ حکیم احمد
ندیم ساجد۔ اصغر ڈار۔ کلیم شہزاد۔

فاروق کمانیاں	فاروق ندیم / محمد اکرم
پہلے پیار وا پہلا مھلیکھا	فاروق ندیم / آصف اسد
تن تریڑاں	صابر اصغر / پھولا اسلم
ادب سمندر	رانا محمد رفیق / محمد اکرم
سانجھ و چار	پروفیسر سعید بھٹہ / ام ث
گننے پنجابی اکھان	عبد الغفور اظہر / محمد آصف خاں
بجناں گھنڈا اٹھا	ایم ڈی طاہر / ز۔ ح
مسئلہ ہی کوئی نہیں	ڈاکٹر محسن گھیسانہ / زاہد حسن

”تمہاری پنجابی ادب دا“

اگلا شمارہ

”اٹک نمبر“

مہمان ایڈیٹر: ارشد محمود ناشاد

ساجھ وچار

اک ہور پنجابی پیارا ٹردا ہویا۔ محمد صفدر میر ہوری 9 اگست 1998 نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہ 1922 وچ گجرات وچ جنے سن۔

محمد صفدر میر ہوری بہوں چکھی لکھیار سن۔ اوہ شاعر، نائک کار تے کالم نگار سن۔ اوہناں دے نائک ریڈیو پاکستان توں نشر ہوئے۔ اوہناں دے ”نیلی دا اسوار“ ناں دے نائک نے بہت ناں کھٹیا ہئی۔ کجھ نائک ٹیلی وژن توں وی دکھائے گئے۔ بمبئی توں اڈ اوہناں کجھ نائکاں وچ لاہور وچ وی کم کیتا۔ ٹیکسپر دے نائک Mid Summer Night Dream جیہدا ترجمہ ”ساون رین دا سپنا“ کیتا گیا سی، ایہدے وچ اوہناں بھرویں اداکاری کیتی سی۔ اوہناں اسیں دے نائک دا ترجمہ ”ادھل گئیاں دے چور“ دے ناں بیٹھ کیتا سی۔ اوہناں اک ناول وی لکھنا چھوہیا سی۔ اوہدا اک باب ”پشپا“ دے سرناویں ناں چھپیا سی۔ ہن پتہ نہیں کہ ایہہ ناول مکمل وی ہویا سی کہ نہیں۔ اوہناں پنجابی وچ کجھ مضمون وی لکھے سن۔

اک گل ہے کہ صفدر میر ہوری پارہ صفت دے مالک سن۔ اوہناں کدے وی کتے ٹیک کے کم نہیں کیتا۔ گورنمنٹ کالج لاہور وچ پڑھاوندے سن کہ ساہیوال تبادلہ ہو گیا۔ نوکری چھڈ دتی۔ روزنامہ ”پاکستان ٹائمز“ وچ چلے گئے۔ ایہہ اخبار چھڈیا تاں روزنامہ ”ڈان“ وچ کالم لکھن لگ پئے۔ ایس اخبار ناں اوہ اخیر ویلے تائیں جڑے رہے۔ اوہ زینودے قلمی ناں بیٹھ لکھدے سن۔

صفدر میر ہوراں کجھ نوجوان لکھیاراں ناں رل کے 1956 وچ ”پنجابی مجلس“ بنائی۔ ڈھیر سارے پڑھے لکھے لوکاں نوں پنجابی لکھن لئی پریریا۔ پنجابی نوں اک وڈی دین اوہناں دی ایہہ وی ہئی۔

صفدر میر ہوری ٹر گئے پر اوہناں دے لائے ہوئے بوٹے ہن گھن چھاویں رکھ بن گئے ہن _____ رہے نام اللہ دا۔

حکیم نذیر احمد نذیر

نعت

مدینے	یار	وسے	دا	رب
مدینے	تار	کھڑکے	دی	دل
دا	بندیاں	بھریاں	عیساں	
مدینے	غنوار	اے	رہندا	
پوسی	مننا	دا	سوہنے	حکم
مدینے	وار	دیویں	چندڑی	
مکدی	دی	شفا	پڑی	اوتھے
مدینے	پیار	جو	جاوے	
تے	نئی	دروو	پڑھن	لکھاں
مدینے	شمار	نہیں	آوندا	
کے	پا	جھیاں	صدیق	عمر
مدینے	یار	نیں	پے	مٹے
ڈر	کلہدا	نوں	حشر	نذیر
مدینے	سرکار	تے	میرے	

جمبو دیپ توں کیہ مراد سی

”ساہت“ 1997 تے پھیر ”پنجابی ادب نمبر 46“ وچ آصف خاں ہوراں اک ہور حوالے راہیں ایہہ گل کن پائی اے کہ بدھ مت والے ہندوستان نوں جمبو دیپ کہندے سن۔ اوہ حوالہ بہت سارے ہورناں دی طرح میری پہنچ وچ نہیں تے میری طرح ہور بہت ساریاں دی خواہش ہووے دی کہ ایہہ گواہی زیادہ کھل کے تے پئی کیہڑے حساباں نال بدھ مت والیاں ہندوستان نوں جمبو دیپ آکھیا سی تے ایس جوڑ وچ اوس طرح دا کیہڑا حوالہ جذباتی تے مذہبی بنیاداں اتے اسزیا ہویا اے، جس توں اسیں یروشلم نوں بیت المقدس یعنی پاک گھر آکھنے آں، یثرب نوں مدینہ النبی یعنی نبی پاک دا شہر تے لنکا نوں بدھ مت والے سرمی لنکا کہندے نیں۔ دیپ (دویپ) ہند ساگر دے کچھ ہور جزیریاں دا وی نال ایں۔ ایس کر کے اوہ حوالہ بے سی تال پہلے حصے وچ ہے سی تے آصف خاں ہوراں دے حوالے دے ساہنے آکے گل نوں تیار دین تائیں ویہلیاں نہیں بہ رہنا چاہیدا۔

ایس خیال نال میں اج توں سو سال پہلاں دی قدیم تے وچلے ہندوستان دے ناواں بارے لکھی گئی۔ مندو لال ہوراں دی ڈکشنری ول ہویا تے اوتھے ایہہ اشارہ ملیا کہ انڈیا توں بھارت ورش وی مراد سی تے جمبو دیپ وی۔ ایس وچ ایہہ تال دسیا گیا ملیا ہے کہ ہیون سانگ نے انڈیا نوں اتو لکھیا اے پر ایہہ نہیں لکھیا کہ بدھ مت والیاں انڈیا نوں یا اوس دے کسے حصے نوں جمبو دیپ آکھیا سی۔ ایسے طرح بدھ پرکاش دی پراچین پنجاب بارے لکھی گئی اک کتاب وچ ایہہ تال ملدا ہے کہ ساکا دیپ توں کچھ بندے جمبو دیپ وچ لیاندے گئے سن (تے ساکا لوک وسطی ایشیا دے و سنیک

دس گئے نہیں) پر بدھ مذہب والا حوالہ نہیں دیا گیا۔ ہاں ایسہ دیا گیا اے کہ جمبو
ویپ ویچ موٹے حساب نال ہزار رجواڑیاں نیں، جیہناں وچوں سولاں وڈیاں نیں، جس
توں ایدھر اشارہ جاندا اے کہ ایس نال توں سارا ہندوستان مراد سی۔

ساکا ویپ توں جمبو ویپ ول آون جاون چار سو سال عیسوی کال توں لے کے دو
سو سال تک دے ویچ ویچ دیا گیا اے یعنی یونانیاں وی آوا جانی دے دنن ویچ تے
آگوں اک لمی دلائگھ پٹ کے جدوں اسیں مسلماناں دے سے ویچ آونے ہاں تاں ایسہ
نال البیرونی وی ہند بارے لکھی گئی کتاب ویچ ملدا اے تے ایسہ پتہ وی لگدا اے کہ
ایس نال دیاں ہور وی چھ ونڈاں سن، جیہناں وچوں جمبو ویپ نوں اوس نے وسطی یا
مرکزی ونڈ لکھیا اے تے اوس ویلے دے اک شاعر (جس نوں بعد ویچ بڑا وڈا صوفی جانیا
گیا سی) سنائی نے بہرام شاہ غزنوی وی پنجاب تے چڑھائی سے اک قصیدہ لکھیا سی تے
اوس ویچ جمبو ویچ لفظ ایس طرح ورتیا سی:

مہداد بر فراز پیل جمبو ویچ - کوہ جودی برد - سفینہ نوح

یعنی بادشاہ دا ٹکانا جمبو ویچ دے ہاتھی اتے سی تے ایس توں ایدھر اشارہ جاندا اے
جے اخیر لے غزنوی دور تائیں جمبو ویچ (جمبوہ) توں پنجاب والی ونڈ وی مراد سی کیونکہ
اخیر لے دنن ویچ غزنوی پنجابوں پار نہیں سی جا سکے۔ ہاں اتھے پیل جمبو ویچ توں
ہندوستان دا ہاتھی وی مراد لیا جا سکدا اے کیوں جو ہاتھی بنیادی طور تے پنجابوں پریرے
دے علاقے دا جانور اے۔

جمبو ویپ بارے البیرونی نے دیا اے کہ ایس ویپ ویچ ہون والے اک درخت
توں ایس نوں ایسہ نال دتا گیا سی، جس دیاں شاخاں اک سو یوجناواں تائیں کھلیاں
ہوندیاں سن۔ پُراناں دے حوالے نال ایسہ بھی دیا گیا اے کہ جمبو ویپ دے دریا
ہاونتی پہاڑاں وچوں نکلدے ہن تے ہاونت توں شمال ول دے برفانی پہاڑ مراد نیں،
جیہناں دے وچکار کشمیر اے تے اوہ ترکی ملکاں نال جا ملدے نیں۔ ہاونت سرد توں
سرد ہوندا ہویا، او تھوں تائیں مڑ جاندا اے، جتھے دسوں ممکن نہیں تے سردی پہاڑی

اوسے پنج ٹھنڈے علاقے وچ دسی گئی اے۔ ایہہ پہاڑ لے واء تے کھلایا ہویا اے یعنی
 ہندے چڑھدے ول نوں۔ ایسے کر کے ایس دی شمالی لانبھوں پھٹن والے دریا بھیرہ
 جرجان یعنی کیسپین وچ، خوارزم یعنی بھیرہ ارال وچ تے بھیرہ اسود وچ جا ڈگدے نیں
 بلکہ بعض بھیرہ بالٹک وچ۔ تے دکھنی لانبھ والے دریا بحر ہند وچ وڈے دریاواں دے
 نال رلن والے نکے دریاواں سمیت جا ڈگدے نیں۔

اتھے سوچن والی گل ایہہ دے کہ ہندوستان دا اوہ کیڑا درخت سی، جس دیاں
 شاخاں ایڈیاں لمیریاں سن (یوجن + جو جن نوں چار کوہ دسیا گیا اے) تے عجیب گل اے
 کہ ایہہ نتارا البیرونی وی نہیں کیتا کہ اوہ درخت کیڑا سی تے اوس نے آپ
 کدھرے ویکھیا وی سی کہ نہیں سی ویکھیا۔ دو بے پاسے فیلن نے اپنی اردو انگریزی
 ڈکشنری وچ ایس نوں من گھڑت آکھیا اے۔ ایس طرح وی اڑچ تاں نہیں کھلدا پر
 اک گھنڈی ضرور کھل جاندی اے کہ جمبو ویپ وچ بدھ مذہب والی کوئی سانجھ نہیں۔
 البیرونی توں بعد جمبو ویپ دا ذکر مینوں ملک محمد جائسی دی اودھی زبان دی مثنوی
 پدماوت (پدماوت) وچ ملیا اے، جیسری خلجی بادشاہاں دے غالباً پھیکڑلے سے لکھی گئی
 سی۔ جائسی والا حوالہ انج ٹردا اے:

جمبو ویپ کہوں تس ناہیں، لنک ویپ سر پوچ نہ چھائیں

اگے چل کے پھیر آوندا اے:

کچھ جو چار، سب کچھ اپراہیں

تیں چار جمبو ویپے ناہیں

یعنی چار چیزاں لنکا ویپ وچ ایس طرح دیاں نیں جو جمبو ویپ وچ نہیں تے اتھے

گل علاؤ الدین خلجی نال کیتی گئی سی۔ ایس توں اندازہ ہوندا اے کہ جمبو ویپ توں

خلجیاں دا سارا ماتحت علاقہ مراد ہووے دا یا باقی وا علاقہ وی پر ایس توں وی جمبو ویپ

تے بدھ مت والی سانجھ نہیں ملدی۔

البیرونی واسطے سارے ہندوستان دا چکر لانا ممکن نہیں سی تے نہ اوس نے دعویٰ

کیتا اے۔ ایس کر کے اندازہ لایا جا سکدا اے کہ اوس نوں خاصاں تے علاماں ایس
 بارے جو دسیا ہووے گا "اوس نے اوس نوں ٹھیک جان لیا ہووے گا۔ ایسے بے یقینی
 توں بعض نے ایس نوں جامنوں نال جوڑیا اے تے آگوں میں گل نوں انج ٹوراں گا کہ
 جامنوں نوں جموں وی کہندے نیں تے و پچن والے انج وی کہندے نیں۔ "جموں
 راء تے کالے شاہ" پر جموں (جمبو) لفظ کالے ہون دا کوئی حوالہ نہیں۔ ہاں پانی دا حوالہ
 ہے اے تے بارش دا وی اے کیوں جو ایسہ پھل بارشاں دی رت وچ ہوندا اے تے
 بدلاں نال ای کالک پھڑدا اے تاں ایس طرح ہو سکدا انے جامنو (جمو + جمبو) نوں ایسہ
 نال موسم دے حوالے نال دتا گیا ہووے تے ہندوستان نوں وی شمال مغربی پاسے دے
 گھٹ بارش والے علاقے دے لوکاں بارش پاروں ایسہ نال دتا ہووے کیوں جو ایسہ
 خطہ انج وی مون سون ہواواں دی بارش دا خطہ اکھواندا اے۔ انج ایسہ بھی ممکن اے
 کہ جمبو ویپ توں جمن والی دھرتی مراد ہووے کیوں جو اپنے گوانڈھیاں نالوں ایسہ علاقہ
 سدا توں اگائی والا علاقہ گنیا تے نیا جاندا آ رہیا اے۔ ایس تعلق توں علاوہ جیہڑا جموں
 شہر تے جمن دریا راہیں سانوں جم تے جمن وچ ملدا اے۔ جم تے زم وی اک دوہجے
 دے ساک ای لگدے نیں تے ایس دوہجے لفظ نوں اسیں زمزم دے روپ وچ زیادہ
 جاندے ہاں۔ ایسے طرح رم جھم دا دوہجے لفظ وی پانی دا حوالہ رکھدا اے تے اوسے
 طرح جم دا اک روپ اے جس طرح چھم چھم۔ جس توں اسیں رونا وی مراد لینے آں
 تے زوراں دی لگاتار بارش وی تے چھم + چھنب + چھنبو توں ایہو لفظ بے کدے
 جمبو بن گیا ہووے تاں عجیب نہیں۔ تے میرے ایس قیاس واسطے پیر دھرائی کہ ایس
 خطے نوں بارشاں پاروں ایسہ نال دتا گیا سی۔ ایس تند نوں اسیں ایس طرح وی جوڑ
 سکے آں کہ جمبو دی پہلی اواز ح / ہ وچ بدل کے ایس نوں ہاموں (حاموں) کر گئی
 ہووے دی، جس توں افغانستان دا اک دریا مراد اے تے ایہو نال ہورا اتانہ ول جا کے
 ہ + ا دے محل نال آمو بن گیا ہووے تے "آمو" توں وی اک دریا مراد ہے۔ انج
 ایسہ بھی ممکن ایں کہ گنیر آمو + ہاموں + جمبو دے رنگ وچ گڑیا ہووے تے خوارزم

تے خراسان ولوں آون والیاں ایسہ نال اپنے نال لیاندا ہووے، جس توں پاکستان وچ اک دریا دا نال وی انب اے تے اک ریاست دا وی تے جموں دی طرح لگدا اے کہ آم + امب نال وی ایہناں بارشاں پاروں ای ملیا ہووے دا تے عربی وچ ام توں ماں تے پنجابی وچ اماں آکھن کچھے وی رپینی بیان دا ای حوالہ ملدا اے بلکہ گل نوں ہور اگانہ کھڑیے تال امبر (امبر) یعنی اسمان نوں بارشاں وسان پاروں امبر آکھیا ہووے گا جس نوں ایرانیوں نے ابر بنا لیا سی تے عرباں نے ابل تے عبرانیاں نے ابل توں دریا مراد تے لیا تے ایہناں ساریاں توں دور اتیرے دل ایتھویا وچ ام توں تے سویڈن وچ اماں توں کسے دے بل نوں ددھ چنگھان والی مراد لیندے دیکھنے آں تے ہور کجھ سمجھ آوے نہ آوے اینا ضرور پتہ لگ جاندا اے کہ دکھو دکھ روپاں وچ ایسہ لفظ آبی حوالہ رکھدا اے تے خلقت اپنی واری تے ایتھیاں تھاواں تے اک دوجے نوں ملی اے تے اک دوجے نال کلامی ہو کے جھولی لوڑیندے لفظاں دے سگن پائے نیں، جیہناں دا اسمیں اج یقینی طور تے کھرا نہیں لہہ سکدے تے لکھ کے لفظاں نوں سانبھن دا گن لوکائی نے بہت چرکا سکھیا سی، جس توں ہر کھوج وچ کھنجن لئی گنجائش نوں ذہن وچ رکھنا چاہیدا اے۔ میریاں اتلیاں گلاں سمیت عالماں تے کھوجیاں دیاں گلاں سمیت جس دی اک مثال مینوں پنجاب یونیورسٹی ولوں چھاپے گئے انسائیکلو پیڈیا وچوں کافرستان بارے پڑھیاں ساہنے آئی سی۔ کافرستان بارے لکھیا گیا اے کہ اتھے لوک اپنے ”مشرک“ تے ”تاریک خیالی“ تے سختی نال جے رہن پاروں کافر کہلائے گئے سی۔ حالان ایس واسطے ثبوت ضروری سی کہ کیہڑے مسلمان بادشاہ یا خلیفہ دے سے کسے اسلامی لشکر نے ایدھر چڑھائی کر کے اوہناں نوں ایس ضد اتے اڑیا ہویا ویکھیا سی تے جے کھوج کرن والے ایس پاسے موڑا کھاندے کہ ف دی آواز شاید عرباں دے ذریعے ب یا ب و دی تھاں لے گئی ہووے تال ایسہ لفظ کدے کبر، خبر، کپر یا کویر دے رنگ وچ ہووے تال دریاواں دی ایس جُوه بارے بہتر گوید لگ سکدا سی کہ کپر نوں اسمیں باوا فرید دے ایس مصرع وچ دریائی حوالے وچ ورتیا دیکھنے آں۔ بیڑا

کپروات۔

ایسے طرح کلوری جنوبی ہندوستان دا اک مشہور دریا اے، جس نوں علامہ اقبال نے ٹیپو سلطان دے حوالے نال ”جاوید نامہ“ وچ یاد کیتا اے۔ رود کلوری یکے نرمک خرام یعنی جھٹ دا جھٹ تے مٹھیاں وگ چاہ اے دریا کلوری۔ ایسے طرح علامہ اقبال ای اپنی اک لمیری نظم وچ آکھیا اے:

آب روان کبیر تیرے کناروں کوئی
دیکھ رہا ہے کسی اور زمانے کا خواب

تاں اتھے وی کبیر توں قرطبہ دا اک دریا ای مراد اے تے جس ذرے نوں اسماں خیر دا نال دتا ہویا اے، اوہ وی ایہناں روپاں وچوں اک روپ اے تے کافرستان میری سوچ دے مطابق کافرستان سی کیوں جو ایسہ گل سارے ای مندے نیں کہ کافرستان بے شمار وادیاں یعنی دریاواں دی گزر گاہ اے تے ایس دے دریاواں دا فالتو پانی کابل یا کنر دریا وچ جا ڈگدا اے۔ تے جے میرا ایسہ قیاس ٹھیک اے تاں ہو سکدا اے جمبو والا قیاس وی بہت غلط نہ ہووے۔ پر ایسہ ساری گل بی۔سی۔ لا دے کھوج دے ساہنے آجان تے ای نتر سکدی اے تے اوہ کنجی آصف خاں ہوراں دے کول اے۔

تاریخ ادب

۱۰۰/-	عبد الغفور قریشی	پنجابی ادب دی کہانی
۳۰/-	شفقت تنویر مرزا	ادب راہیں پنجاب دی تاریخ
۲۸/-	ے لکھیار	آزادی گمروں پنجابی ادب
۲۰/-	محمد آصف خاں	سندھی ادب
۱۵/-	رضا ہدانی	پشتو ادب
۱۸/-	مہر کاچیلوی	پنج تارے
۱۰۰/-	محمد اطہر طاہر	قادر یار (انگریزی)

انور علی دی ”نوری“

”نوری“ انور علی ہوراں دیاں کہانیاں دا دوجا پراگا ہے۔ ایہدوں پہلاں اوہ ”کالیاں اٹاں کالے روڑ“ لکھ کے ادبی پڑھیا وچ چوکھا ناں تے مقام پا چکے نیں۔ ایس پراگے وچ کل چھ کہانیاں نیں۔ پراگے دیاں پہلیاں پنج کہانیاں اپنے اندر طنز، مزاح دے ناں ناں معاشرتی کوجھاں نوں وی بیان کردیاں نیں۔ ایہدے ناں ناں ایہناں وچ معاشرتی قدراں دی ٹٹ بھج تے تھلویں میل دے دکھاں درواں نوں چوکھا بیان کیتا گیا اے۔ پراگے دی اخیرلی کہانی ”نوری“ جیڑی باقی کہانیاں نالوں چوکھی لمیری اے، اپنے اندر وکھرا عنصر رکھدی اے۔ اک خاص گل ایس کہانی وچ نوری دا کردار اے، جیڑی اپنی بھرپور کیفیت ناں ساڈے سامنے آیا اے۔ اوہ تمام معاشرتی رویے، جیڑے اگلی زنانی دا جینا حرام کر دیندے نیں، انور علی ہوراں اوہناں رویاں نوں چوکھی سچائی ناں بیان کیتا اے۔ ایس پکھوں جیڑی نقطہ اوہناں ایس کہانی اندر چکیا اے، اوہ گوہ گوجرا اے۔ پراگے دیاں باقی کہانیاں اوہ سے ڈھنگ دیاں نیں، جیڑی اوہناں ”کالیاں اٹاں کالے روڑ“ وچ اختیار کیتا سی۔

انور علی ہوراں اوہوں لکھنا چھوہیا جدوں 1958 وچ ایوب خان نے ماشل لا لا دتا تے اوہوں اوہ روزنامہ ”Pakistan Times“ وچ کارٹونسٹ دی حیثیت ناں کم پئے کردے سن۔ ماشل لا تے اک اجیہا تاپ اے، جیڑی کسے قوم نوں اک وار چڑھ جاوے تاں قوم دیاں جڑھاں پٹ کے رکھ دیندا اے۔ اجیہا دور جس وچ تمام شخصی آزادیاں کھوہ لئیاں جانیاں نیں پر سچ لکھن تے بولن والے تاں ایسے کالے دور وچ

وی پچھانہ نہیں ہڈے۔ انور علی وی اوہناں وچوں اک سن۔ ایسے کارن ایہناں دے کارٹون بناون والے ہتھ بنھ دتے گئے تے ہتھوں برش کھوہ لیا گیا۔ اخبار دے دفتر چھاپے پین لگ پئے۔ _____! کیہ کیہ نہ ہویا _____ □ پر اوہناں ہار نہ منی _____! جے ہتھوں برش کھویا گیا تاں اوہناں ہتھ وچ قلم پھڑ لیا تے سوچاں نوں اکھراں دا بانا پوا کے لوکاں اگے رکھ دتا۔ جدوں من اندر لوکاں تے ڈھائے جاون والے ظلم دا درد پاسے پرتا ہووے تاں پھیر کے کل چین نہیں آ سکا۔ ایس ظلم دیاں وی کئی قسماں ہوندیاں نیں۔ اک تے اوہ ظلم اے، جیہڑا سرکار کروی اے تے دو جا ظلم اوہ اے جیہڑا لوکیں آپے اک دوجے تے کردے نیں۔ ایسہ کہانیاں کجھ اچھے ای ظلم دیاں داستاناں نیں۔ ایہناں وچ بیان کیتے گئے دکھ معاشرتی دکھ نیں، جیہڑے ناسور وانگوں معاشرے نوں چمبڑ گئے نیں تے ہن انج لگدا اے جیویں ایہناں دا کوئی علاج ای نہ ہووے۔ _____! ایسے کارن اچھے ناسوراں تے کہانی کار نے ماہر سرجن وانگوں نشتر چلائے نیں تے ایسہ نشتر چلاون دا انداز سلاہن جوگ اے۔ اوہناں پنجابی کہانی کاری نوں عشق، محبت تے فلرٹیشن ورگے مضموناں توں دور لے جا کے ایہناں توں جان چھڈاؤن دی کوشش کیتی اے تے پنجابی کہانی نوں اک وکھرے تے نوکیلے مقام تے لا کھلاریا اے۔ ایسے کارن اوہناں اپنا سفر کدھرے مکایا نہیں سگوں اک نویں انداز نال ”نوری“ دے سرناویں نال ساڈے تیکر اپڑا دتا۔ اوہناں اپنی گل نوں کدھرے تے کرداراں راہیں بیان کیتا اے تاں کدھرے آل دوال دے حوالے نال پر اوہناں دے گل کرن دا انداز بھاویں، جیہڑا وی ہووے، اوہدے وچ اک سچرا پن، اک مٹھاس ضرور اے۔ اک سوچ اے تے اک سدھرا ہے۔ کہانیاں وچ مزاح دا عنصر اگھڑواں اے پر اوہناں دا پیدا کردہ مزاح وکھیاں دوہریاں نہیں کردا سگوں بلھاں اُتے اک رنھا جیہا ہاسا کیردا اے تے ایسے ہاسے دے کچھے اک گوڑھا درد ہوندا اے، جیہدا احساس اوہ آپوں آپ قاری نوں کروا دیندے نیں۔ ساریاں کہانیاں دے کردار تھلویں میل نال تعلق رکھدے نیں تے انور علی ہوراں اوہناں دے ای دکھانت نوں پیش کرن دی

کامیاب کوشش کیتی اے۔

پراگے دی پہلی کہانی ”کالیے دی کہانی“ وچ مزاح دے نال نال اک گہرے دکھ دا عنصر وی ملدا اے۔ ایہہ اک کردار دی کہانی اے، جیہڑا آپوں لکھاری دا پیدا کردہ اے، جیہدے راہیں اوہ اوس ماحول دی عکاسی کردے نہیں، جیہدے وچ کالیا پیدا ہويا تے مڑ جوان ہويا۔ غریب لوکاں دی اوکھیاں نال بھری حیاتی نوں بیان کردے نہیں۔ ان پڑھ ہوون دا دکھ۔۔۔ کیوں ترکھان نکلے منڈیاں کولوں بیگار وانگوں کم لیندے نہیں تے کیوں اپنے بچیاں نوں پڑھن لئی سکولاں وچ بھیجندے نہیں۔۔۔ ایہہ سبھے دکھ کہانی راہیں ظاہر ہوندے نہیں:

”کالیا کوئل ورگا کلاسی تے اوہدی آواز وی کوئل ورگی۔ قبراں وچ کسی ٹاہلی دی دوسا نگھی وچ بیٹھ کے اوہ بالو ماہیا گاوندا تے اوہا گاون سنن والیاں دیاں اکھاں وچ نظر آوندا۔“

کالیے دا کردار اک اجیہا کردار اے، جیہدے راہیں بار بار کہانی کار نے اپنے دور دے اوہناں سہناں ”کالیاں“ بارے جاٹکاری دین دی کوشش کیتی اے، جیہڑے ساڈے آل دوالے رہندے نہیں۔۔۔ کوئی مکینک دی ورکشاپ تے یا پھیر چاء دے ہوٹلاں تے، ترکھاناں دیاں دکاناں تے۔ انج ای کئے ای کالیے ساڈے آل دوالے پھردے پئے نہیں تے ایہہ اوہو ای کالیا اے، جیہڑا انور علی ہوراں نوں اپنی کہانی لکھو اون لئی تنگ پیا کردا اے۔ ایسے لئی تے اوہ آکھدے نہیں پئی ایس کالیے دی زندگی وچ کوئی اجیہی شے نہیں جیہنوں ریڈیو یا رسالے وچ چھپوایا جاوے کیوں جو کہانیاں وچ تاں دل پرچاون لئی کجھ خوشی دیاں گلاں وی ہوندیاں نہیں پر کالیے دی زندگی وچ تاں خوشی دا کوئی اجیہا لمحہ آیا ای نہیں، جیہنوں بیان کیتا جاوے۔ پر ایہہ کالیا بھنڈا اے پئی میں اوہدی کہانی ضرور لکھاں۔ اصل وچ اوہ ایہناں ”کالیاں“ دے انجام توں وی باخبر نہیں۔ ایسے پاروں اوہ ایس اک کالیے دی کہانی نوں بھاویں بیان دی کر گئے نہیں پر قاری کئی وار ایہو سوچدا اے پئی ہالے تے کہانی شروع ہونی ایں۔ ایہو

ایہناں دا کمال اے۔ ماحول، منظر نامہ، کردار سبھے شیواں تے موجود ہن، ہر شے نوں
جزئیات تک لے گئے نیں۔

کالیے دا سفنے وچ آنا تے لکھیار دا عینک، گھڑی، قلم تے ہور شیواں نوں رکھ کے
بھل جانا، ایس گل ول اشارہ اے پئی نہ تاں اسیں کالیے ورگے کرداراں تے گوہ
کردے ہاں تے نہ ای اوہناں نوں لکھنا چاہوندے ہاں کیوں جو ساڈے کول اینا ویہل
ای نہیں پئی اجیہے کرداراں بارے سوچیے۔ آکھدے نیں:

”جس راتیں کالیا اپنی کہانی دی فرمائش پاون آوندا اے اوہدے اٹھ دس دن
مگروں تیک میں گواچا رہناں تے اپنی عینک، گھڑی، قلم تے ہور شیواں ایڈھر اوڈھر رکھ
کے بھل جاناں۔“

انور علی ہوراں بڑے ای جھے ڈھنگ نال کالیے دی کہانی رواں روں بیان وی کر
گئے نیں پر قاری نوں ایسہ ظاہر نہیں ہوندا پئی اوہ کسے ”کالیے“ دی کہانی الیک
رہے نیں۔

اخیر تے ونڈ دا دکھانت بیان کیتا گیا اے، جدوں مسلماناں تے ہندواں، سکھاں
وچالے فساد پئے تے ایہناں ای فساداں وچ کالیا شہید ہو گیا۔

کالیے دا مڑ دھڑ سفیناں وچ آونا ایس گل ول اشارہ اے پئی کالیا تے اوہدے
ورگے لوکیں چاہوندے نیں پئی اوہناں دی حیاتی بارے وی لوکیں جانن پئی ایسہ کیوں
ساری عمر جان مار کے کم کردے نیں تے اوکھیاں نوں سینے لاوندے نیں۔

”وڈا آنا“ مزاح نال بھرپور کہانی اے، جیہدے وچ اک وڈے آنے توں چوکھا
مزاح پیدا کرن دی کامیاب کوشش کیتی گئی اے۔ انور علی گل بھاویں طنز دے انداز وچ
کرن یا مزاح دے پیرائے وچ اوہناں دی سوچ ہمیشہ تھلویں میل دیاں لوڑاں تھوڑاں
تے آمدی اے۔ اتھے وی اوہناں تھڑے تے بیٹھیاں اوہناں مزدوراں ول اشارہ
کیتا اے، جیہناں نوں بھاویں کسے نال نال سد لوو، کوئی فرق نہیں پیندا کیوں جو
اوہناں دا کالج ای اوہناں دا نال ہوندا اے۔ کہانی وچ جتھے وی مزاح دا عنصر اے اوہ

وڈے آنے دی وجہ توں اے۔ جیویں انور علی ہوراں دے ہتھ اک بھیڑا جیہا ڈنگا چبا
 وڈا آنا آجاندا اے۔ پتہ نہیں پئی ایہہ کیویں ایہناں دے ہتھ لگا پر ہن اوہ ایس وڈے
 آنے توں جان چھڈاونا چاہوندے نیں کیوں جو ایہنوں کوئی وی دکندار نہیں لیندا تے
 اوہ ایس وڈے آنے نوں کتے کڈھنا چاہوندے نیں پر ہر وار اوہ ایس کوشش وچ ناکام
 رہندے نیں۔ گل کیہ اک انھا فقیر وی اوس بھیڑے جیسے وڈے آنے نوں لین توں
 انکاری اے۔

کہانی اندر مزاح دے نال نال ساڈیاں بدلدیاں ہوئیاں معاشرتی قدراں ول وی
 اشارے ملدے نیں پئی کیویں کجھ سال پہلاں لوکیں وڈیاں وا اک دوجے وا احترام
 لحاظ کردے سن پر ہن اوہ ادب لحاظ نہیں رہیا۔ ایہدوں اڈ غریباں دی زہر بھری حیاتی
 بارے چائن پاوندے نیں پئی کیویں بچپن توں ای ایہناں نوں کٹ کھاون وی عادت
 پے جاندی اے تے خاص کر کڑیاں نوں جیویں ماپیاں گھر کٹ پیندی اے۔ ویاہ مگروں
 ایہناں وپے گھر والے وی ایہناں نوں کٹ چاڑھدے نیں کیوں جو غریباں دے
 مسائل بے شمار ہوندے نیں تے آنا دھیلی دا حساب کتاب کردیاں رکھدیاں اوہناں دیاں
 عمراں لنگھ جاندیاں نیں تے انج ای اگلی پیڑھی وی ایہو کجھ کردی عمر لنگھا دیندی اے۔
 ایہہ دکھ اوہوں دونا ہو جاندا اے، جدوں کسے غریب دے بال کولوں وڈا آنا گواچ
 جاوے۔

کہانی دے اخیر وچ اوہی مزاح دی کیفیت پیدا کر دیندے نیں جیہڑی اوہناں شروع
 وچ پیدا کیتی سی۔ جدوں کڑی نے لکھیار دا وڈا آنا واپس کیتا تاں کیہ دیکھدے نیں
 پئی ایہہ اوہی آنا اے، جیہڑا اوس انھے فقیر نے وی لین توں انکار کر دتا سی تے ایہو
 اوہ وڈا آنا اے، جیہنوں اوہ کسے تھال کڈھنا چاہوندے سن پر اوہ پھیرا ایہناں دے ای
 گل پے گیا۔

”تے گندہ نالا وگدا رہیا“ وچ لکھیار اپنے ملک دے لوکل دے رویے بارے بڑی
 جانکاری دوائی اے تے ویا اے پئی کیویں لوکیں آپوں کوڑا گند نالیاں وچ شدے نیں

تے جدوں ایسے کوڑے دی بناتے گندے نالے وچ رکاوٹ آوندی اے تے پھیر ایہہ نالا اچھل کے سڑکاں تے گند پاوند اے تے لوکیں پھیر کارپوریشن دے عملے نوں گالھاں کڈدے نیں جد کہ قصور وار اوہ آپوں ہوندے نیں۔ ایہہ اک معاشرتی رویے ول جھات اے۔ انور علی ہوراں جھے ڈھنگ نال معاشرے دے ایہناں لوکاں تے طنز کیتی اے۔ اگانہ جا کے بڑی گہری گل کر گئے نیں تے دسدے نیں پئی ساڈی پنجاب سرکار نے کیاں دا ناں بدل دتا پر کار بدلن دا کوئی آہرنہ کیتا تے کئی، معین ہون دے باوجود وی کئی اے۔ انور علی آپوں انج بیان کردے نیں:

”جیویں اک واری پنجاب سرکار اپنی مشہوری لئی اک قانون بنایا سی کہ اگے توں کئی نوں معین آکھیا جاوے تے ایہہ معین لوکی ہن تیک اوس قانون دی اگ بال کے چودھریاں دیاں چلماں بھردے نیں۔“

ایس کہانی وچ گندہ نالا علامت دے طور تے ورتیا گیا اے۔ اک اجیسی علامت جیڑی ساڈے پورے وسیب نوں اپنے کلاوے وچ لیندی اے۔ ایہدے توں سانوں لوکاں دی کم چوری، گند پاون دی عادت، آپ بھیرا کم کر کے دوجیاں نوں برے کہن دی عادت، رشوت خوری وغیرہ بارے جھی جان کاری لہدی اے۔ ایہہ ساڈیاں معاشرتی برائیاں نیں، جیہناں نوں لکھیار نے گندے نالے دا ناں دے کے ساہنے لیاندا اے۔ غریب سرکاری ملازم پہلے دوجے گریڈ دے بندے دی تنخواہ دی کئی بارے وی اشارہ کر گئے نیں۔ اوہ لنگھدیاں لنگھدیاں سانوں پیش کیتے گئے کرداراں دے پچھو کڑ تک توں جانو کر جاندے نیں۔ ایہو ڈھنگ انور علی ہوراں نوں باقیوں نالوں دکھراوندا اے۔

”واہ پیا جانیں“ اک جھی مزاحیہ کہانی اے۔ ایہدے راہیں مزاح وی اچا پیش کیتا گیا اے۔ ایس کہانی دی دوجی خصوصیت ایہہ وے پئی ایہہ جھی کہانی (جیہدے بارے انور علی کتاب دے شروع وچ ای اشارہ دے گئے نیں) ونڈ ویلے دے حالات کیوں جو اوہناں اکھیں ڈٹھے سن، ایس کارن ایس دکھانت نوں بیان کرن لئی اوہ ہر پلیٹ فارم

توں آواز چکدے نیں۔ ایس کہانی اندر وی اوہناں ونڈ ویلے جیہڑا قتل عام ہويا اوہدی اک تصویر ایکی اے۔ فیض احمد فیض بارے بھرویں اوہناں کوئی خاص ظاہری لفاظی تے نہیں ورتی پر پھیر وی گھٹ لفظاں وچ اپنی گل نوں پوری دیانت داری نال پڑھن ہاراں اگے رکھ گئے نیں۔

1951 وچ جدوں لیاقت علی خاں نوں اقتدار توں ہٹاون لئی سازشاں ہوئیاں تاں اوہوں اوہناں وچ فیض احمد فیض وی اپنا کردار ادا کیتا کیوں جو ایہناں کول اک موثر ذریعہ اخبار ہے سی تے فیض صاحب نے ایہدا بھرپور فائدہ چکیا تے ایہو اوہناں دی گرفتاری دا سبب بنیا۔ اک ہور گل جیس بارے کہانی کارا تھے اشارہ کیتا اے، اوہ ایہہ اے پئی اخبار نو س جیہڑے ملکی مسائل تے چوکھی نظر رکھدے نیں، اوہناں کولوں گھٹ ای ہوندا اے پئی کوئی خفیہ چٹھیاں لکیاں رہن۔ ایہناں دے وسایل بہت ہوندے نیں۔ ایسے پاروں ایہہ سیکرٹ چٹھیاں وی رکتیوں نہ رکتیوں لہہ لیندے نیں۔

فیض دی غزل نال شراب دا تعلق فیض دی ذاتی زندگی ول اشارہ اے۔ فیض کنج پنجابی نظم ول آئے تے اوہناں دی پنجابی نظم رکنی جاندار سی، ایس بارے انور علی آپ لکھدے نیں:

”فیض نوں کسے دیا کہ میں پنجابی کہانیاں لکھداں تے اوہنے پنجابی نظمیں لکھنیاں شروع کر دتیاں۔ ہُن اوہ کدی کدی کسے بندے نوں اپنی پنجابی نظم دے کسے میرے کول گھلدا اے تے اوہ بندہ مینوں سمجھدا اے ”توں فیض دی ایہہ نظم پڑھی اے؟“ جد میں کہناں ”نہیں“ تے اوہ مینوں نظم سنان لگ پیندا اے۔ اوس دن میرے کولوں کارٹون نہیں بندا تے ایڈیٹر مینوں کھاؤں وڈھوں کردا اے۔ ہُن میں اوہنوں کیہ دساں۔“

اپریل سطح توں اک عام کہانی اے پر جے اندر گوہ نال تکیے تاں فیض دی شاعری تے ایڈیٹری دے نال نال اسیں اوس دور دے وی جانو ہو جاندے ہاں، جدوں لیاقت علی خاں دی حکومت سی۔

اک کھی کہانی، جیہڑی پچی ہوون دے نال نال اپنے اندر اک مزاح تے لطف دا احساس وی رکھدی اے، کہانیاں پڑھیاں جتھے طنز یا مزاح دا رنگ بہتا غالب ہوندا اے، اوتھے وی قاری زور نال قہقہہ مار کے نہیں ہدا سگوں بلھاں اتے اک ننھی ننھی مسکان آوندی اے، جیہڑی نرا ہاسا ای نہیں سگوں سوچن سمجھن وی صلاحیت نوں ہور اگھاڑدی اے تے اسیں اپنے آل دوالے توں چوکھے جانو ہو جاندے آں۔

”جنازہ“ شعور وی رو وچ لکھیا گیا اک اجیہا افسانہ جیہدے وچ لکھیاری نے شروع توں لے کے اخیر توڑی خود کلامی کیتی اے پر ایس خود کلامی دے وچ ای اوہ سانوں بہت کجھ دکھا گئے نیں پئی کجج جنازہ چکیا جاندا اے۔ لوکیں کجج دیاں گلاں کر دے نیں۔ قبرستان جا کے، نماز جنازہ ویلے کیہ کیہ ہوندا اے۔ گل کیہ مروے نوں دفنان تیکر دے مراحل نوں بڑے ای سلکھنے ڈھنگ نال قاری اگے رکھ دیندے نیں۔ اک اجیہا موضوع جیہڑا اپنے اندر خالص دکھ دی کیفیت رکھدا اے۔ ایہدے توں وی مزاح پیدا کر گئے نیں۔ ایسے کارن طنز تے مزاح دوواں توں چوکھا کم لیندیاں ہوئیاں اپنی گل نوں، اپنی سوچ نوں تے معاشرتی رویاں نوں قاری تیکر اڑاندے نیں۔

ایس کہانی اندر اوہناں معاشرتی رویاں ول اک جھات پوائی اے، جیہڑے ساڈیاں مذہبی رسماں ادا کرن ویلے ظاہر ہوندے نیں۔ ایہدے نال ای وکھو وکھ کرداراں دا تعارف کرواندے نیں جیوں لال داڑھی والے دا کردار، اک گڈی وچ بیٹھے بندے دا کردار، جیہڑا مونہہ چڑھائے جنازہ لنگھن دا انتظار پیا کردا اے۔

پراگے دی آخری کہانی ”نوری“ اے، جیہدے وچ انور علی کریم پورے دا تعارف انج کرواندے نیں پئی سارا ماحول حرکت کردیاں تصویراں اکھاں اگے پھیرے پاون لگ پیندا اے۔ ایس کہانی وچ علامتاں دی بڑی ورتوں کیتی گئی اے۔ محلے دے بلیاں توں مراد اوہ آوارہ منڈے لیندے نیں جیہڑے غریب ماواں دیاں دھیاں نوں میلیاں نظراں نال گھور دے نیں۔ بھتی جلاہی دیاں ککڑیاں تے ککڑ نوں وی علامت دے طور تے ورتیا گیا اے۔ دھیاں والے گھر ماواں لکے نہیں چھڑ دیاں۔ ایسہ گل نہیں پئی اوہناں

نوں اپنیاں دھیاں تے اعتبار نہیں ہوندا سگوں اوہ زمانے توں ڈرویاں نیں تے ایسہ ڈر ٹھیک ای ہوندا اے۔

انور علی دیاں باقی کہانیاں نالوں ایس کہانی دا ماحول تے شروچ کجھ فرق اے۔ ایہدے وچ اوہناں اک نواں پہلو ساہنے لیاندا اے تے اوہ اے ”جنس“ تے ایہدے ہتھوں مجبور ہو کے جدوں جوان کڑیاں تے منڈے بھیڑے کمیں پے جاندے نیں تاں پھیر ماواں نوں ایہناں دی عزت دی خاطر بہوں حیلے کرنے پیندے نیں، بھاویں اوہناں نوں ایس لئی رسولی دا بہانہ کر کے ہسپتال ہی کیوں نہ جانا پوے۔

اوہناں جتھے ساڈے ساہنے اک پورا ماحول لیا کھلاریا اے، اوتھے ایسہ کیوں ہو سکدا اے پئی اوہ کرداراں دا تعارف نہ کروان۔ اوہناں دی کرداراں تے چوکھی گرفت اے تے کدھرے وی ایس گرفت نوں ڈھلیاں نہیں پین دتا۔ خاص کرداراں وچوں مولوی نور محمد، مولوی فرزند علی، بھتی جلاہی، بھتا حرامدا، غفور تے سبھ توں سر کڈھواں کردار نوری دا اے۔ ایس کہانی ”نوری“ وچ بھاویں نوری دی ای کہانی بیان کیتی گئی اے پر نال ہور ضمنی کہانیاں وی چلدیاں نظریں آوندیاں نیں، جیہناں نال کریم پورے دے و سنیکاں دا پورا تک نقشہ اگڑ کے ساہنے آجاندا اے۔

نوری دا کردار اک اجیسی عورت دا کردار اے، جیہڑی گھروں تھڑی اے تے اوس دا ہمیش دکھی تے اداس رہنا وی ایسے گل ول اشارہ کردا اے۔

ایسہ کہانی قیام پاکستان توں پہلے دی کہانی اے، جدوں معاشرت سا بچھی سی۔ کریم پورا اک اجیہا محلہ اے، جیہڑا پاکستان وچ تھاوں تھائیں لبھ جاندا اے۔ اجیہے کردار اجیہا ماحول ___ کجھ وی تے اوپرا نہیں جا پدا۔ پھیر اک ہور منظر ___ جدوں کریم پورے وچ وڈے پیر دا میلہ لگیا اودوں سفیدیاں ہوئیاں، رنڈیاں دا موڑھیاں تے بیٹھناتے لوکاں دا ٹھکراں کرنا پر اوہناں دا ذرا وی محسوس نہ کرنا، اوہناں دے کردار نوں واضح کردا اے۔ لگدے ہتھ ایسہ وی دس گئے نیں پئی ایسہ وڈے پیر دا میلہ کیوں شروع ہويا۔ سانوں ایس کہانی توں انور علی ہوراں دی کتاب ”کالیاں اٹاں کالے روڑ“

دی پہلی کہانی ”گڑ دی بھیلی“ دا اوہ مولوی یاد آ جاندا اے، جیہڑا ویکھدیاں ای ویکھدیاں وڈا پیر بن گیا۔

کہانی وچ اک تسلسل اے۔ اک بہاؤ اے۔ اسیں پہلے وی دس چکے ہاں پئی انور علی کرداراں نوں اوہناں دے پچھو کڑ نئے قاری اگے رچھ دیندے نیں تاں جو اوہناں بارے جانن وچ کوئی اوکھیائی نہ ہووے۔ پر کئے کردار دا تعارف بھاویں جتنا مرضی تفصیل نال کروان اوہناں کہانی دے بہاؤ تے روانی وچ فرق نہیں آون دتا۔

کہانی دا خاص کردار ”نوری“ اے۔ نوری اک اجیسی عورت اے جیہدا خاوند اوہنوں ورھیاں پہلے چھڈ جاندا اے۔ پہلوں تاں اوہ ایس دکھ نوں اپنے سینے اندر چھپا کے دنیا اگے اپنا بھرم قائم رکھدی اے پر جدوں بھتے نے نوری دی بانہ پھڑ لئی تاں پھیر نوری نوں اوس رستے ”رٹنا پیا“ جیہدے بارے اوس کدی سوچیا وی نہیں سی تے اخیر غفورے نال بے نکاحی رہن لگ پئی۔ انج اک بال وی جم پیا۔ عورت گھروں تھڑی ہووے تاں اوہدے پیر کسے ویلے وی ایدھر او دھر پے سکدے نیں تے بعضے ویلے ایہناں جبلی خواہشاں دا بلہ اینا کو زور دار ہوندا اے پئی بندے دے ہتھ دس وچ کچھ وی نہیں رہندا۔ اکا انج دا ای اک کردار افسانہ نگار ”رفعت“ نے اپنی کتاب ”اک اوپری کڑی“ دی کہانی ”گھمن گھیری!“ وچ تخلیق کیتا اے۔ اتھے فرق صرف اینا اے پئی اوہ عورت اپنی حویلی وچوں نکل کے اک سیٹی والے دی سیٹی دی آواز تے اپنا سبھ کچھ داء تے لا کے اخیر رات دے ہیرے وچ اوہدی ہیری دیوڑھی وچ پہنچ جاندی اے جد کہ اتھے ایہہ عورت آپوں نہیں جاندی سگوں محلے دے ای دو جوان پہلوں بھتاتے پھیر غفورا ایہدے کول آوندے نیں تے نوری جیہڑی غفورے نال اپنیاں خواہشاں پوریاں کردی رہی تے اخیر بال جم بیٹھی۔ رات دا ہیرا بندے دے بہت سارے عیب تاں لکا لیندا اے پر دن دا چاننا بہت کچھ دکھاوی جاندا اے۔ انج دے کردار جیہڑے کریم پورے دے حوالے نال ساہنے آوندے نیں سانوں عام مل جاندے نیں تے نوری ورگیاں عورتاں وی۔

”نوری“ دیاں سبھ کہانیاں نوں جے اسیں مار کسی اثر بیٹھاں پرکھیے تاں انج لگدا اے جیویں انور علی ہوراں ایہناں کہانیاں راہیں تھلویں میل دے لوکاں دے حقوق دی منگ کیتی اے تے ایہناں نال اتلا طبقہ جیہڑے دھروہ کروا اے، اوہ نہ بیان کر کے وی بھرپور انداز نال بیان کر گئے نیں۔ نوری وچ بیان کیتا گیا جنسی کچھ وی ایسے معاشرے دا ای شیشہ اے۔ ستر پکھوں ساریاں کہانیاں کہانی کار دے فنی معیاراں تے پوریاں اتردیاں نیں، جیہناں وچ اک پڑھن دی چس، آل دوالے نال ساڑگا، لوکاں نال میل ورتتے تے اک لمحہ فکریہ موجود اے۔

ڈاکٹر اختر حسین اختر ہوراں دا اعزاز

معروف شاعر، ادیب، صحافی، تعلیم دے ماہر، ڈائریکٹر ”یونیورسل تھنک ٹینک واشنگٹن (امریکہ)“ سینئر نائب صدر ”انٹرنیشنل رائٹرز ایوسی ایشن (کینڈا)“ تے چیف ایڈیٹر ”لہراں“ لاہور ڈاکٹر اختر حسین اختر ہوراں دیاں ادبی خدمات نوں مکھ رکھدیاں ہویاں 27 اگست نوں قصور وچ مجلس بلھے شاہ ولوں منائی جان والی ”بلھے شاہ کانفرنس“ وچ 1997 دا ”بلھے شاہ ادبی ایوارڈ“ ایہناں نوں دتا گیا۔ ودھائیاں۔

پروفیسر قاسم جلال ڈاکٹر بن گئے

پروفیسر ہوراں پی ایچ ڈی دی ڈگری اسلامیہ یونیورسٹی، بہاولپور ولوں دتی گئی۔
اوہناں دیاں کئی اردو تے سرائیکی کتاباں چھپ چکیاں ہن۔ ودھائیاں۔

سرور جالندھری — حیاتی تمے فن

سرور جالندھری ملن ورتن دا وی سوہنا تے ویکھنیں پاکھنیں وچ وی سوہنا سکھا انسان سی۔ گھٹ ودھ ساڈھے پنج فٹ قد، گندی رنگ اتے گندویں جٹے والا سرور جالندھری جیس محفل وچ وی پیر دھردا اوہدی جان تے شان بن جاندا۔ اوہ یاری نبھاون دا فن جاندا سی۔ اوہ ایس گل دا وی جانو سی پئی یاراں نوں کیوں منایا جاندا اے۔ بے کسے بیٹھک وچ کوئی ججن متر اوس توں مونہہ وٹ لیندا تے جدوں تیک اوہ رُسے یار نوں منانہ لیندا، اونی تیک اٹھ کے نہ جاندا۔ آپ نے جوانی بڑے بھرویں ڈھنگ نال گزاری۔ مونہہ متھے لگدا گھرو سی۔ منڈیاں کھنڈیاں وانگر بووا رکھیا ہویا سی تے داڑھی پھل مندا سی۔ اخیرلی عمرے داڑھی رکھ لئی سی، جیہڑی مروے دم تیکر مکھ اتے رہی۔ ایس توں دکھ آخری عمرے پتلون، شرٹ پاونی وی اکا چھڈ دتی سی تے باقی حیاتی شلوار قمیص ای پائی۔ ڈھلدی عمرے آپ دا کدھرے ایکسیڈنٹ وی ہویا جیس وچ آپ دی لت ٹٹ گئی سی۔ علاج مگروں ٹرن پھرن تال لگ پئے پر تھوڑا جیہا لنگا کے۔ ایس حادثے مگروں اوہ لگدے چارے پندھ توں کنی ای کتراندے سن۔

جالندھری جی 1933 نوں جالندھر شہر (مشرقی پنجاب) وچ جمے۔ (1) آپ دا اصل تال غلام رسول سی تے سرور جالندھری قلمی نال۔ آپ دے پو دا تال سردار محمد سی اتے ذاتوں شیخ سن۔ آپ نے پنجویں جماعت تیک جالندھرتوں تعلیم حاصل کیتی۔ ونڈ ویلے اپنے وڈکیاں نال پاکستان آگئے تے ملتان شہر وچ آن دسوں کیتی۔ اتھے آپ نے گورنمنٹ مسلم ہائی سکول (ملتان) وچ پھیویں جماعت وچ داخلہ لیا۔ ایسے سکول دے

پڑھیاری دی حیثیت نال اوہناں دسویں دا امتحان دتا۔ نتیجہ نکلیا تے انگریزی دے مضمون وچوں فیل ہو گئے۔ ایس ناکامی مگروں تعلیم توں اکاہی چالو ہو گئے تے پھیر ایس پاسے موہنہ نہ کیتا۔ (2)

آپ گھروں سرورے بندے سن تے ماں پو دی کلم کلی اولاد سن۔ ایس حوالے نال خرچے وغیرہ دی تھڑا کا نہیں سی۔ نکی عمرے ای آپ دا ویاہ ہو گیا۔ آپ دی اولاد وچ اک دھی تے اک پتر محمد رضوان سرور اے، جیہڑے قائم دائم نہیں۔ محمد رضوان سرور ایف آئی اے (ملتان) وچ نوکر نہیں۔ ویاہ دے کجھ عرصہ مگروں حالات نے پلٹا کھاواتے سرور جاندھری ہوری لکھوں گکھ پتی بن گئے۔ معاشی مجبوری پاروں آپ نوں نوکری کرنی پے گئی۔ سنگیاں ساتھیاں چارا کر کے آپ نوں مسلم انشورنس کمپنی لیٹڈ وچ نوکر کروا چھڑیا۔ ایسہ 1971 دی گل ہے۔ اخیر ایٹھوں ای 1995 وچ ریٹائرمنٹ لئی۔ (3)

مخکے دی ایس نوکری توں اوہ خوش نہیں سن۔ معاشی لہا چڑھاتے ایس نوکری نے آپ دی ساری حیاتی جھوریاں تے پچھتاویاں دے دس پا چھڑی۔ ایہو جھورے اوہناں دی موت دا کارن بن گئے اتے 23 ستمبر 1996 دی شام آپ دا دل جواب دے گیا تے انج اک درد مند دل تے پھیماں سوچاں سوچن والا سچا تے اچا فنکار موت دے لڑ جا لکیا۔ آپ نوں ملتان وچ واقع جلال باقری قبرستان (ساہنے مزار سید عطا اللہ شاہ بخاری) وچ دفنایا گیا۔ (4)

سرور جاندھری ہوراں شعری پندھ کدوں چھوہیا ایس بارے اوہناں دے پتر محمد رضوان سرور، سکالیاں تے سجاں متراں نال گل بات دے مگروں وی کوئی آکھ سکھ نہیں لگ سکیا۔ انج شاعری وچ آپ حبیب جالب نوں اپنا استاد مندے سن۔ کہندے نہیں پئی حبیب جالب ہوراں واہوا عرصے تیک بیرون دہلی گیٹ ملتان وسوں کیتی رکھی تے اتھے ای سرور جاندھری ہوراں دی وسوں سی۔ ایس حوالے نال آکھیا جا سکدا اے پئی آپ جالب ہوراں کول بہندے اٹھدے رہے ہوون گے۔

شاعری توں دکھ اوہناں دی فنی حیاتی دا دوچا بھرواں انگ ڈرامہ نگاری اے۔

اوہناں ”سہارا“ دے سرناویں بیٹھ 1974 وچ پہلا سٹیج ڈرامہ لکھیا۔ ایسہ ڈرامہ ملتان وچ سٹیج کیتا گیا۔ ایس ڈرامے وچ کل چار فنکاراں (سہیل عباس، ناصر خان، شیخ چلی، اسلم قادری) حصہ لیا۔ ایہدے بعد اوہناں تقریباً 1976 وچ ”رنجش“ دے ناں نال دو جا سٹیج ڈرامہ لکھیا۔ ایسہ ڈرامہ ملتان وچ ڈاؤنھا مقبول ہویا۔

اوہناں فلمی گیت وی لکھے۔ 1970 وچ بنی پنجابی فلم ”محلے دار“ وچ آپ دا گیت ”جن رس بہندے نیں خورے کیہ کہندے نیں“ میڈم نور جہاں ہوراں گنویاتے ایس دی موسیقی گلزار مشتاق ہوراں دتی۔ ایہدے بعد فلم ”اچھو ڈوگر“ دے سارے گیت لکھے، جیہناں دی کل تعداد ست سی۔ ایہناں وچوں صرف دو گیت ریکارڈ ہوئے۔ ایہہ فلم کجھ اوکڑاں پاروں توڑ نہ چڑھ سکی۔ ایہہ گل گھٹ ودھ 1979 دی اے۔

ایس توں وکھ آپ دے کجھ گیت ریڈیو پاکستان ملتان سنٹر توں وی ریکارڈے گئے۔ میں اوہناں دے کلام دی بھال خاطر اوہناں دے پتر توں وکھ اوہناں دے کئی جہاں متراں نوں وی ملیا، جیہناں وچ عزیز سندھو، محمد لقمان، حکیم منظور سندھو، بیخود امرتسری تے شفیق آصف دے ناں اگھڑویں نیں پر میرے من دی سدھر توڑ نہ چڑھ سکی۔ دو تن ہفتے دے جتناں مگروں اوہناں دی اک بیاض ملی تے باقی لکھتاں بارے کوئی سو نہ نہ لگی۔ اوہناں دی ایس بیاض نمبر 1 وچ تن دوہڑے، اک دھمال، ماہیے تے بائی (22) گیت نیں۔

دھمال دے مرکزی کردار حضرت شہباز قلندر نیں۔ ایس دھمال دے اک اک مصرعے تے اک اک اکھروچوں محبت تے عقیدت دے جذبے الر الر پیندے نیں۔ بزرگاں دی بزرگی نوں وڈیا گیا اے۔ اوہناں دی خاندانی اچیائی تے سخاوت بارے گل بات چھوہی گئی اے۔ اپنے مندے حال دی دس پائی گئی اے تے نال نال غماں تے اوکڑاں نوں ٹالن لئی عرض گزاری گئی اے۔ دھمال دا انت ویکھو:

ایہہ غمیاں دا سخی گھرانہ

میں نہیں ایتھوں خالی جانا
 نظر کرم نہ جد تک ہووے پاوندی رہواں دھمال
 قلندر دا وسے دربار
 سیون دی اے دھرتی تے شہباز قلندر لال

دو دلاں وچوں پنکرن والے ست رنگے جذبے جدوں اپنے آل دوالے توں
 لشکاوندے نہیں تے پھیر پیار نشے وچ ساہواں سنے روحاں دی شیا جانڈیاں نہیں۔ ایہہ
 نشہ لوں لوں وچ جیہاں رکھ دیندا اے تے انگ انگ بولن لگ پیندا اے۔ ایہناں
 جذبیاں دے رنگ تیس وی تکو:

منڈا: دو پتر دھریکاں دے

ساہمنے بٹھا کے سوہنے تینوں رنج رنج ویکھاں گے

کڑی: اک چن توں جہان اُتے

تیرے نالوں گھٹ سوہنا، جیہڑا چن اسمان اُتے (6)

سرور جاندھری دے گیتاں وچ پیار محبت تے وصل دے جذبے چودھویں رات
 دی چاننی وانگوں تن من وچ لہندے دکھالی دیندے نہیں۔ ایہناں گیتاں دے بول ملن
 گھڑیاں نوں ساہواں رکیلن والا نشہ تے تانگھاں نوں جان کڈھ لین والی چتا عطا کر
 جاندے نہیں:

توں میرے نال نال میں تیرے نال دے

زندگی گزار دینی میں تیرے نال دے

پہلی واری رب دی سوہنہ میڈھیاں میں گندھیاں

کیہ دساں پیار دیاں پیراں کتھے ہونڈیاں

پیار والا جند وچ آیا اے بھچال دے (7)

جوانی اوہ رت اے جیہڑی جذبیاں، ریتبھیاں اتے سفنیاں نوں آپ ہمارا راج

دے جاندی اے۔ عقلاں تے سوچاں شیا جانڈیاں نہیں تے بندہ کدی نہ مکن والے

پندھ چھوہ بندائے:

گل پھلاں والی کرتی پا کے
 اکھیں کجے دی تار نوں سجا کے
 تے اج میں جوان ہو گئی
 بلے بلے بھی اج میں جوان ہو گئی
 زلفاں دی لٹ میری گلہ نال کھیندی اے
 ہولے ہولے کھ میرے کنال وچ کھندی اے
 نی رکھ اتھری جوانی نوں بچا کے (8)

توں جتھے تھانیدار وے لگا
 مینوں اوتھے لوا وے سپہین منڈیا
 کہن اتھری کوارے تینوں نین منڈیا (9)

اوہناں دے گیتاں وچ ہجر دے کئی روپ سروپ نظر دے نیں۔ کدھرے اکھیاں
 وچ درد وچھوڑے دا ہڑھ وگدا دکھالی دیندا اے تے کدھرے من دی چنتا ساہواں نوں
 پھاہے لائی کھڑی اے۔ کدھرے پچھتاویاں دے شکاری جیون ول بندوقاں کئی کھڑے
 نیں تے کدھرے یاداں دی ہتھکڑی نیندر گٹ وے ودھدی آوندی اے۔ گل کیہ پئی
 اوہناں کول ہجرتے فراق دے سارے روپ سروپ پورے وجود نال ملدے نیں:

اکھیاں دے دیوے بالے خون پایا تیل دے
 پھیر دی بنیرا رہیا ربا تیرے کھیل دے
 اک جند میری لگے روگ ہزاراں
 وچھڑی کونج وانگوں واجاں پئی ماراں
 دس ربا کدوں ہونا بجاناں دا میل دے (10)

گیتاں توں اڈ اوہناں ڈھیر غزلاں وی لکھیاں۔ آپ پنجابی ادبی اکیڈمی، ملتان دے پندرہ روزہ مشاعرے وچ اکثر آوندے سن۔ 1995 دے اخیر وچ راقم (نوید شہزاد) نے وی اکیڈمی دے اک مشاعرے وچ (جیہدی صدارت بزرگ شاعر استاد: محمود امرتسری ہوراں کیتی سی) آپ وی پنجابی غزل سنی، جیس تے اوہناں نوں ڈھیر داو ملی۔ پر مینوں بھرویں کھوج مگروں وی ایس مضمون وچ بیانے گئے کلام توں وکھ ہوو کوئی چیز نہیں مل سکی۔ دعا اے پئی اللہ سائیں مینوں یا کے ہوو کھوج کار نوں کوئی انج دا راہ بھاوے، جیس تے پیر دھر کے سرور جالندھری ہوراں دے فن پارے کیتی گئی ایس تحقیق نوں اگے ودھایا جاسکے

حوالے

1. بحوالہ بیاض نمبر 1 سرور جالندھری، صفحہ 4
2. سرور جالندھری دے پتر محمد رضوان سرور تے بجن محمد لقمان نال گل بات
3. سرور جالندھری دے بجن حکیم منظور سندھوتے عزیز سندھو نال گل بات
4. مرن تاریخ سرور جالندھری دی قبر تے لگے کتبے دے حوالے نال
5. سرور جالندھری بیاض نمبر 1، صفحہ 19
6. اوہی صفحہ 21
7. اوہی صفحہ 61
8. اوہی صفحہ 26
9. اوہی صفحہ 18
10. اوہی صفحہ 22
11. اوہی صفحہ 27

عبدالرحمن مونس

سندھ دریا دے چڑھدے کنڈھے آباد ”کروڑ لعل عیسن“ دا شہر حضرت لعل عیسن دا مسکن تے حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی دا جنم گہراے۔ صوفیا کرام دی عقیدت تے محبت دے رنگ وچ رنگے ایس نگر نوں 1939 وچ عبدالرحمن مونس جیسے انسان دی رفاقت نصیب ہوئی، جیسے ایہناں صوفیاں دے محبت، ایکتا تے انسان دوستی دے سبھے نوں نویں رنگ روپ وچ لوکائی ساہنے پیش کیتا۔

عبدالرحمن مونس 16 مئی 1905 نوں لہ وچ جمے۔ اوہناں دے ابا جی دا ناں ملک محمد رمضان سی، جیہناں دے دو پتر سن، وڈے عبدالرحمن تے چھوٹے محمد زمان۔

عبدالرحمن مونس نے ڈھلی تعلیم ایم۔ اے ہائی سکول لہ توں حاصل کیتی۔ 1919 وچ ٹڈل دا امتحان پاس کر کے اوہ اگانہ پڑھن لئی اپنے نانکے دیس کروڑ لعل عیسن چلے گئے۔ 1912 وچ ڈی اے وی ہائی سکول کروڑ توں میٹرک دا امتحان پاس کیتا۔ کلج دی پڑھائی لئی مظفر گڑھ جانا پیندا سی پر مالی حالات ایس گل دی اجازت نہیں سن دیندے۔ ایس لئی اوہناں ایف۔ اے دے امتحان دی بطور پرائیویٹ امیدوار تیاری شروع کر دی۔ داخلہ وی گھلیا پر امتحان شروع ہون توں کجھ دن پہلاں ٹائیفائیڈ بخار نے گھیر لیا جس پاروں امتحان نہ دے سکے۔

کجھ چر مگروں محکمہ تعلیم وچ استاداں دیاں آسامیاں نکلیاں تاں اُن ٹرینڈ ٹیچر بھرتی ہو گئے۔ 1925 وچ جے وی کلاس وچ داخلہ لے لیا۔ کورس پاس کر کے اوہ بطور جے وی ٹیچر کم کرن لگ پئے۔ 1930 وچ اوہناں ایس۔ وی دا امتحان پاس کیتا تے کئی سکولاں وچ بطور ہیڈ ماسٹر لگے رہے۔

1939 وچ والد صاحب دے فوت ہون مگروں مونس ہوراں اپنا گھر بار لیہ توں کروڑ منتقل کر لیا۔ چھوٹے بھائی محمد زمان دریا خان چلے گئے۔ اوہناں دا ٹبر خاندان اے وی اوتھے دا واسی ہے۔

مونس ہوری لماں عرصہ کروڑ دے دکھو دکھ سکولوں وچ پڑھاندے رہے۔ 1948 وچ اوہناں دی بدلی ڈی۔ اے۔ وی ہائی سکول کروڑ ہو گئی۔ اتھے رہندیاں ای 1949 وچ اوہناں منشی فاضل دا امتحان پاس کیتاتے ہائی حصے دیاں کلاساں نوں فارسی تے اردو دے مضمون پڑھان لگ پئے۔ ایسے سکول توں 15 مئی نوں ریٹائر ہوئے۔

ویاہ تے اولاد

مونس ہوراں دا ویاہ لیہ وچ رہندیاں ای ہو گیا سی۔ اوہناں دے سوہرے اوہناں دے ملا جی سن، جیہناں کول اوہ 1939 وچ لیہ توں نقل مکانی کر کے کروڑ آوے سن۔ اوہناں نوں رب نے 10 پترتے تن دھیاں دتیاں۔ 6 پتر باپن وچ ای فوت ہوئے۔ 4 پترتے دو دھیاں اوہناں دی حیاتی وچ ای جوان ہوئے۔ ایہناں دے ویاہ اوہناں اپنی زندگی وچ ای کر دتے۔ دوویں دھیاں تے ترے پتر اے وی حیات نیں جد کہ وڈے پتر محمد اقبال فوت ہو چکے نیں۔ وڈے دوویں پتر محکمہ حیوانات وچ شاک اسٹنٹ دی حیثیت نال نوکری کر رہے نیں جد کہ چھوٹے پتراں وچ ملک اصغر علی بطور ہیڈ ماسٹر گورنمنٹ مل سکول بستی لشاری معنیات نیں جد کہ ملک صفدر علی بطور پی ٹی سی ٹیچر پڑھا رہے نیں۔

مخصیت تے سبھا

اوہناں دا قد نکلدا ہویا تے جٹا اکرا سی۔ رنگ کلک وٹا سی۔ داڑھی کدے نہیں رکھی۔ سکولے ہمیش صاف ستھرا وسترپا کے آوندے۔ اکثر چم دی جتی پاوندے۔ حقہ شوق نال پیندے سن۔ بڑے ٹھنڈے سبھا دے مالک سن۔ اپنی سنتان نوں کدے نہیں ماریا۔ ایس دے باوجود باللاں تے چنگا رعب سی۔

اوہناں دا شہر وچ دوستی دا وسیع حلقہ سی۔ آباد کار پنجابیاں نال بڑا بہن اٹھن سی۔

اوہناں کدے وی مقامی تے آباد کار پنجابی دی ونڈ نوں تسلیم نہ کیتا۔ اوہ ہر اوس تعصب دے خلاف اپنے قلم راہیں لڑدے رہے جیہدے نال دیس دی ایکتا نوں نقصان پہنچن دا خطرہ سی۔

اوہ فطرتاً درویش انسان سن۔ حضرت لعل عیسن نال گوڑھی عقیدت سی۔ اوہناں دا گھروںی دربار شریف نیڑے سی۔ ایس کارن اوہناں دی طبیعت اتے ایس ماحول دی گہری چھاپ سی۔ اوہناں دیاں نظماں وچ وی تصوف دے اسرار و رموز مخصوص صوفیانہ رنگ وچ نظریں آوندے نیں۔

اوہ اک قادر الکلام شاعر سن۔ اوہ سبق پڑھاون ویلے دکھ دکھ شاعراں دے شعراں نوں بطور دلیل اتے سند ورتدے تے آپوں وی فی البدیہہ شعر آکھنے شروع کر دیندے۔ اوہناں دی طبیعت بڑی موزوں سی۔ طبیعت دے موزوں ہون دا اندازہ اوہناں دیاں نظماں دی لمبائی توں وی ہوندا اے۔ اوہناں دے کئی شاگرداں نوں شعراں دے نگینیاں وچ جڑے اردو تے فارسی دے کئی سبق اچے تیک یاد نیں۔ کروڑ شہر وچ مونس صاحب دے شاگرد وڈی گھتری وچ موجود نیں۔ اوہناں دے شاگرداں وچ معروف دانشور تے ماہر تعلیم غلام حسن راں جیسے لوک وی شامل ہن۔ ایس توں دکھ سابق ایم این اے سردار جہانگیر خان تے موجودہ ایم پی اے ملک احمد علی اولکھ نوں اوہناں دی شاگردی دا فخر حاصل اے۔

شاعری

اوہناں نوں سکول دے زمانے توں ای اردو ادب نال دلچسپی سی پر پھیستی ای اوہناں بولی ول پرت آئے۔ اوہناں لہ وچ رہن دے سے توں ای پنجابی لکھنی چھوہی۔ یہاں اندازہ اوہناں دی لکھی سی حرفی دے ایس حصے توں ہوندا اے:

م ملنے دا میڈا شوق ہووی، پتہ آکھ سناواں میں یار تیکوں
وچ شہر لہ دے مقام میڈا، جے معلوم ہووے ایسہ دیار تیکوں
پچھ گھنیں محلہ قصاب والا، پتہ گلیا چوک بزار تیکوں

اتھان ملیا عبدالرحمن مونس، ٹیڈا خادم خدمتگار تیکوں

حیاتی دا اخیر لے وناں وچ اوہناں علامہ اقبال دے کلام دا پنجابی ترجمہ شروع کیتا۔ ایہہ منظوم ترجمہ سی۔ اے اوہناں بال جبریل دیاں باراں غزلاں نوں ای ترجمہ لیا سی کہ اچن چیت بہت بیمار ہو گئے تے ترجمے دا کم وچے ای رہ گیا۔ اوہناں دا اصل کم اوہناں دی اوہ اصلاحي شاعری اے، جہدے وچ اوہ اک سچے قوم پرست نے اصلاحي شاعر دے روپ وچ ساہنے آوندے نیں۔ کیوں جو اوہ اولیا اللہ تے صوفیاء دے چاہوان سن، ایس لئی اوہناں دی اصلاحي شاعری دے کچھے صوفیانہ فکر دا چائن کھلایا نظر آوندا اے۔

اوہناں دیاں ساریاں نظمیں ساڈھے دس ساڈھے چھ دے سائز دے اک رجسٹروچ موجود نیں۔ بال جبریل دیاں 12 غزلاں دا منظوم پنجابی ترجمہ وی ایسے رجسٹروچ اے۔ رجسٹروچ ہر صفحے نوں حصیاں وچ ونڈ کے ہر حصے دے وکھو وکھ صفحہ نمبروتے ہوئے نیں۔ بال جبریل دیاں غزلاں رجسٹروچ شروع وچ نیں پر صفحیاں دی ترتیب دے حساب نال ایہہ صفحہ نمبر 52 توں 65 تیکر نیں جد کہ نظمیں صفحہ نمبر 1 توں لے کے صفحہ نمبر 51 تیکر نیں۔ ایس توں محسوس ہوندا اے کہ پہلوں اوہناں دا ارادہ ایہہ سی کہ کلام اقبال نوں شروع وچ لیاندا جاوے پر مگروں اوہناں ارادہ بدل لیا۔ انج لگدا اے جیویں اوہناں اپنی کتاب دے مسوے لئی صفحیاں دی ونڈ کیتی ہوئی سی پر موت نے ایس توں پہلاں ای اوہناں نال زندگی دے صفحے ونڈ لئے۔ اوہ 14 / دسمبر 1976 نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

ودھیرے نظمیں لیاں نیں، جیہناں وچ اخلاقی تے قومی رنگ اکھڑواں ہے۔ اوہ قدم قدم تے ایکتا تے بھائی چارے دا سینہا دیندے ہن۔ اک نظم دے سوا باقی ساریاں نظمیں دے سرناویں ارو وچ نیں۔ اتحاد و یکجہتی دے

سرناوویں بیٹھ ایسہ نظم ویکھو:

سٹ بغض حسد تکرار ججن
 بن ہک بے وا غم خوار ججن
 اسل ہک بوٹے دی شاخ لڑی
 ہک گھن بدلا برسات جھڑی
 ہک بیڑے دی ہے ونج پھڑی
 کر پار نہ رکھ اُروار ججن
 ہک مذہب تے ہک پاک نبی
 ہک کلمہ تے ہک ذات جلی
 ہک کعبہ تے ہک شیر علی
 ہک تھی ونج توں دلدار ججن

1960 وا دہاکا اوہناں دی شاعری دے عروج دا زمانہ اے۔ ایسے دہاکے وچ تھل اندر آباد کاری وا منصوبہ شروع ہويا۔ مقامی پنجابیاں نے آباد کاراں دے موڈھے نال موڈھا جوڑ کے پہاڑاں ورگے ٹبے پدھر کیتے تے تھل دی تپدی دھرتی نوں گل و گلزار کر دتا پر کجھ مفاو پرست لوکاں نوں آباد کار تے مقامی آبادی دی ایسہ سانجھ چنگی نہ لگی تے اوہناں دونوں دھراں نوں اک دوجے توں دور کرن لئی مختلف قسم دے نعرے لاوئے شروع کر دتے۔ اوہناں ایس سازش نوں اپنی شاعری راہیں زندیا۔ اوہناں دی واج اج وی اچھے لوکاں لئی اک سنگری ونگار اے:

ایں نسل زبان دے جھیرے
 ایں صوبے وار بکھیرے
 ایں فرق فساد اوڑے توں
 کر توبہ لکھ لکھ وار ججن
 جتھ پُھٹ میلی سر چندی ہے

اتھ تھئی تھئی کر نچو بندی ہے
گل ہار غماں دے پیندی ہے
پھل جھنک بن کے خار جھن
سٹ بغض حسد تکرار جھن

اوہناں نہ صرف پُٹ اتے دکھریویں دے نقصان دے نہیں سگوں ایسہ وی آس
دواندے نہیں کہ جے ایکتا برقرار رہی تاں مستقبل شاندار ہووے گا:

نہ چھوڑ توں وحدت ملی کوں
ایں مرکز محور کلی کوں
تاں فتح کرسیں دی کوں
سُن مونس دی لکار جھن

اوہناں دی شاعری اصلاحی شاعری دا ودھیا نمونہ اے۔ اوہناں دیاں ساریاں نظمیں
وچ اخلاقیات دا سبق تھان تھان ملدا ہے۔ اخلاقی برائیاں دے خلاف اوہناں دی واج
دیاں لہراں اجوکے دور دی ہوا وچ آ رلدیاں نہیں:

سٹ حرص ہوس دی یاری کوں
ایں رشوت چور بزاری کوں
ایں کھوٹ کھپٹ دی خواری کوں
توں رکن وڈے حسنت دا ایں
توں منظر حق دی دات دا ایں
نہ سانجھ کے رکھ توں پلے کوں
گھن منڈی آویں غلے کوں
ڈے اوہلا وقت کِللے کوں
توں بدلا گھن برسات دا ایں

توں مظر حق دی ذات وا این

فرقہ پرستی اتے فتنہ سازی دی تھاں مجاہد بنن وا درس دیندیاں آکھدے نیں:

توں مرو مجاہد غازی بن

نہ گلے گو غمازی بن

نہ قوم وا فتنہ سازی بن

توں دافع لات منات وا این

اوہناں وا تعلق ویہویں صدی دی اوس پیڑھی نال اے جسہنے جوانی وارے ایس
ملک دیاں رہنیاں اسردیاں ویکھیاں کیوں جو اوہ باشعور تے پڑھے لکھے انسان سن۔ پھیر
طبعی طور تے وطن پرست وی۔ ایس لئی جدوں وی وطن دے خلاف سازش شروع
ہوئی اوہناں وا جذبہ و طبیعت جاگ اٹھیا۔ 1971 دی واپری بارے اوہناں دی نظم ویکھو۔
مضبوط مرکز دے سرناویں بیٹھ اوہ لوکائی نوں وکھریویں اتے پُٹ توں بچاون دے کیویں
جتن کردے نیں:

جھوکاں و سنیں سر وا سائیں

منگاں رب توں روز دعائیں

جیکر ہووے مرکز بھاری

کول نہ آوے مونجھ مونجھاری

ہر جا نظرے باغ بہاری

ہر دم گھن ٹھڈیاں دائیں

جھوکاں و سنیں سر وا سائیں

مرکز قائم رکھن بارے اک آفاقی دلیل ویکھو:

بجھ زمین ایہہ چن ستارے

مخورتے پئے پھروے سارے

پل وچ ہوون پارے پارے
 جے ایہہ تھڑکن اپنی جائیں
 جھوکل وئیں سر دا سائیں

تھل دی آباد کاری ایس علاقے دی تاریخ دا اک اہم حصہ اے۔ بھکر، لیہ، مظفر
 گڑھ تے خوشاب دے آباد تے ویران علاقے نوں آباد کار پنجابیاں نے اپنا لہو پگھر
 اک کر کے آباد کیتا۔ جے اجوکی نسل ایس علاقے وچ چنگے دن ویکھ رہی اے تاں
 ایہدے پچھے اوہناں توں کچھلی نسل دی اوہ قربانی اے، جیہدے تحت اوہناں اپنا اج
 ایہناں دے کل لئی قربان کر دتا۔ اوہ لوک بھر جوانی وچ تھلاں اندر آئے تے اپنی
 حیاتی دا سبھ تھیں ودھیا حصہ ٹیساں دی نذر کر گئے۔ اوہناں پیر پیرتے پگھر وگایا تے
 کروڑو تے بے ڈھلایا۔ دیس دی دھرتی چوں سونا اتے چاندی اگان دے ایس عمل وچ
 عبدالرحمن مونس ہو ریں اپنے شعراں سنے اوہناں دے نال سن :

ہور اگا توں غلہ ہور
 تیدے ہتھ ہے جگ دی ڈور
 سُن توں میڈا ویر کساناں
 ساری دھرتی دا پہلواناں
 چندڑی جیوی شیر جواناں
 خالق بخشی ڈتا زور
 ہور اگا توں غلہ ہور

مونس ہوراں دی اک ہور بڑی اہم نظم ”خطاب بہ زمیندار اے“ ایہہ نظم
 جیویں موضوع کچھوں اہم اے، اوویں۔ تکنیکی کچھوں وی اک ذکر جوگ نظم اے۔ ایس
 دے کل 38 شعر نیں۔

مونس ہو ریں کیوں جو اک اصلاحی شاعر سن تے اصلاح نال قومی بھلائی دا جذبہ وی

نتھی سی، ایس لئی اوہناں اجیسی معاشرتی برائی دے خلاف لکھیا، جیہڑی اوہناں دے
 ویس دی ترقی دی راہ وچ رکاوٹ سی۔ ”خاندانی منصوبہ بندی“ دے سرناویں بیٹھ
 اوہناں دی نظم دیکھو:

بہتے بچے جانوں کولوں توبہ توبہ استغفار
 جوں جوں ودھن دولت گھٹے بھکے تنگ آوے مارو مار
 ہک ہے کھمڑ ڈوجھا جھولی تریجے کوں پئی ڈیوے لولی
 چوتھا جھوٹے وچ کھٹولی ہک ڈو موڈھے تے اسوار
 ایس کوں تپ ہے، اوں کوں سایہ، بے دی مرگی دورہ چلایا
 دارو درماں حال ونبجایا تیویں عاجز مرد خوار
 کپڑے تن تے لیر کیترن، چھوٹے وڈے سبھ زہیر ہن
 ہک ہک اکھ چ سو سو نیر ہن، وڈا کنبہ رب دی مار

”میلے وا منظر“ اک اجیسی نظم اے، جیہدے وچ جنوبی پنجاب دی ثقافتی منظر
 نگاری دے سوہنے نمونے ملدے نیں۔ اتھے وی شاعر نے اک مصلح دا کردار نہیں
 چھڈیا۔ ایس دے نال اوہ سانوں اک زندہ دل صوفی وی نظر آوندلائے، جیہڑا جگ دی
 رنگینی وچوں ونگی پاروں کجھ شعر:

واہ	میلے	رنگ	جمایا	اے
ہر	پاسے	شان	سویا	اے
سبھ	لعلن	دی	ایسہ	مایا
جیوں	جوڑے	جوڑ	ملاون	دے
ہک	مرکز	کوں	نہ	چھوڑیں
نہ	رشتہ	وحدت	توڑیں	توں
نہ	پیت	پیت	کوں	توڑیں

دے	نبھاون	توڑ	چارے	کر
ڈے	سبحان	وچ	صورت	ہر
ڈے	عیان	عین	واحد	اوہ
ڈے	آن	پل	لحظہ	ہر
دے	سہاون	ساگ	صدقے	میں
اے	ذاتی	مظہر	پاسے	ہر
اے	نغماتی	کیا	مطرب	کیا
اے	صلواتی	صوم	واعظ	کیا
دے	سمجھاون	ہن	نکتے	ایسہ

”بڈھیہا آ کے ولھیٹ گئے ہن“ اوہناں دی اخیرلی نظم اے۔ ایسہ اکلے نظم اے،
 جیہدا سرناواں پنجابی وچ دتا گیا اے۔ ایسے نظم واسارا ماحول بڑا گھمبیرا اسی بھریا اے۔
 رنگاں تے امنگاں بھری کامیاب حیاتی گزارن مگروں قانون فطرت دی زور اوری اگے
 رہیتا دا احساس مصرعے مصرعے توں ظاہر ہو رہیا اے:

کیا لطف ہا اوں لویرے سن وچ
 تے ہاسیں ماہر ہر اک فن وچ
 جوانی اپنی گزاری ایویں
 پھلاں دے بوٹے جیوں چمن وچ
 بڈھیہے آ کے خوار کیتا
 نہ جوش دل وچ نہ آس من وچ
 نہ مُرت باقی رہی بدن وچ
 نہ ہوش سر وچ نہ جان تن وچ
 ایسہ مصرع رہی سدا ذہن وچ

بڈھپا آ کے ولھیٹ گئے ہن

اوہناں حیاتی دے اخیر لے وناں وچ بال جبریل دے منظوم پنجابی ترجمے دا کم چھوہیا
سی پر اہجے اوہناں باراں غزلاں نوں ای ترجمایا سی کہ بلاوے آ گئے۔ اوہناں دی زندگی
وفا کردی تاں ایہہ ترجمہ کلام اقبال دے منظوم پنجابی ترجمیاں وچ اک نو یکلا مقام
رکھدا۔

غزل نمبر 1

میری نوائے شوق سے ہے شور حریم ذات میں

غلغلہ ہائے اللام بتکدہٗ صفات میں

میڈے شوق دے نغے غمجدے ہن اوں دے ویڑھے بر تر ذات دے وچ

ہک اللام دا غوغا ہے اوں دے بت گھر پاک صفات دے وچ

ایہہ حور فرشتے قیدی ہن میڈی سوچ وچار دی گادھی اے

گھت خلل ڈتا میڈی ہک نظر تیڈے جلویاں دی چمکات دے وچ

تیڈے گولن دے ہن ڈھونگ سھے ایہہ کعبہ ہے یا بت خانہ

ہک قیامت ڈھائی ہوک میڈی اتھ کعبہ تے سومنات دے وچ

کیں ویلے میڈی تیز نظر اس ہستی دا دل چیر گئی

کیں ویلے پھس کے رہ گئی میڈے وہم فکر فکرات دے وچ

واہ ڈاڈھا میں تے ظلم کیتو میکوں پرووں باہر کیتا تیں

ہک لکیا راز تاں میں ای ہم اس سینہ کائنات دے وچ

مونس ہوراں دی شاعری اتے اوہناں دے کیتے ہوئے منظوم ترجمے دا جائزہ

لیندیاں اک گل نتر کے ساہنے آوندی اے تے اوہ ایہہ کہ اوہناں اپنی شاعرانہ

صلاحیت نوں اک مقصد لئی ورتیا۔ ایوں اوہ سانوں اچھے شاعراں دے دھرنال کھلوتے

نظر آوندے نیں، جیہڑے ادب برائے ادب دی تھاں ادب برائے زندگی دے قائل نیں۔ ہو سکدا ہے کجھ لوکاں نوں اوہناں دی شاعری دے موضوعات دا پڑ کجھ سوڑا جاپدا ہووے اتے اوہناں نوں مونس ہوراں دی شاعری وچ عالمی مسائل اتے آفاقی رنگ دے اوہ جھلکارے ملدے ہوون جیہڑے اج دے ادب لئی اک ریت دا درجہ حاصل کر چکے نیں۔ پر سانوں ایسہ وی پتہ ہونا چاہیدا ہے کہ اوہ اک اچھے دور دے شاعر نیں جدوں اوہناں دی قوم نے غیر ملکی سامراج ہتھوں آزادی حاصل کیتی۔ ایس پاروں اوہناں دی شاعری وچ قوم پرستانہ اتے قومی اصلاح دے جذبے دی شدت قدرتی گل اے۔ ہر شاعر اپنے دور دا نقاد ہوندا اے۔ اوہناں اپنے دور دے انسانی مسائل دے ہر کجھ اتے نہ صرف تبصرہ کیتا سگوں لوکائی نوں اوہدا حل وی دیا۔ بھاویں اوہناں دی واج تھل دے ریگستانوں باہر نہیں سُنی گئی پر پھیروی اوہناں دا سینہا اجوکے دور دی ہر سماجی برائی تے طبقاتی نفرت دے خلاف اک مضبوط ڈھال اے۔ اوہناں اپنی شخصیت تے شاعری راہیں تھل دے ہر باشعور داسی نوں متاثر کیتا۔

ورثیاں کتاباں

1. "تاریخ لہ" مہر نور محمد تھند۔ لوک پنجاب پبلشرز (لشکر پوالہ)۔ اپریل 1994
2. "اولیا لہ" مہر نور محمد تھند۔ لوک پنجاب پبلشرز۔ 1988
3. "گریٹر تھل" پروفیسر اکرم میرانی۔ جھوک پبلشرز ملتان۔ 1995
4. "سرائیکی ڈیس" پروفیسر اکرم میرانی۔ نگارشات۔ لاہور۔ 1987
5. ہتھ لکھتی رجسٹر (عبدالرحمن مونس) مملوکہ ملک اصغر علی۔ نزد دربار لعل عیسن، کروڑ، ضلع لہ (

(مونس ہوراں بارے ایہناں توں پچھ دس وی کیتی گئی)

آرتھر مقبول الحق — شخصیت تے فن

آرتھر مقبول الحق پنجابی تے اردو زبان دے بہت چنگے شاعر سن۔ اوہ دس دسمبر 1920 نوں گورداس پور دے اک مسیحی خاندان وچ جنمے۔ اوہناں دے والد دا ناں چودھری حبیب خان سی، جیہڑے پاکستان بنن توں بعد مارٹن پور ضلع شیخوپورہ وچ آ وے۔ آرتھر نے مرے کلج سیالکوٹ تے گارڈن کلج راولپنڈی توں تعلیم حاصل کیتی۔ کراچی یونیورسٹی توں بڑے چنگے نمبروں وچ ایم۔ اے فارسی کیتا تے پوری یونیورسٹی توں تہجی پوزیشن حاصل کیتی۔ تعلیم مکمل کرن مگروں اوہ کشمیر اسٹیل جینس وچ ملازم ہوئے۔ کجھ عرصہ محکمہ تعلیم مغربی پاکستان وچ وی ملازمت کیتی۔ اوہناں دا ویاہ راجل مولا بخش نال ہويا۔ ویاہ مگروں اوہناں گورنمنٹ انٹر کلج باغبانپورہ وچ بطور لیکچرر پڑھاونا شروع کیتا۔ پھیر اوہ گورنمنٹ کلج لاہور وچ وی اپنے تدریسی فرائض سرانجام دیندے رہے۔ پی۔ ایچ۔ ڈی دی تیاری وچ رجمے سن کہ اچن چیت دل دی دھڑکن بند ہو جان پاروں 14 فروری 1972 نوں 52 سال دی عمرے فوت ہو گئے۔

آرتھر مقبول الحق تخلیقی آدمی سن۔ اوہناں لکھن لکھاون دا شوق پڑھائی دے زمانے توں ای سی۔ جدوں اوہ گورنمنٹ کلج لاہور گئے تاں اوہناں نوں اوتھے ادبی ماحول ملیا، جیہدے نال اوہناں دے اندر دا شاعر نکھر کے سامنے آ گیا۔ اوہ ”بزم اقبال“ تے انجمنوں دے اجلاس وچ باقاعدہ شریک ہوندے تے اکثر و بیشتر اپنا کلام وی سناوندے۔ اوہناں نے نظمیں، غزلاں تے گیتاں وچ اپنے خیالاں تے جذباں نوں پیش کیتا اے۔ اوہناں دے ہانی شاعراں وچ پیارے لعل، شاکر میرٹھی، دوست جالندھری، تاک کاشمیری، عنایت ارشد، عزیز ہدم، وکٹر ناصر، کے آر ضیاء، صرف

کلاک آبادی تے اے آرنظم ہوراں دے نال ذکر جوگ نہیں۔

آرتھراک ونگ شاعر سن۔ اوہناں نے اردو تے پنجابی دوہاں زبانوں وچ شاعری کیتی اے۔ اوہناں دی شاعری دوہاں زبانوں وچ مشہور تے مقبول ہوئی۔ اوہناں دے لکھن دا بالکل وکھراتے اپنا ہی رنگ اے۔ اوہ نقل تے تقلید نوں اکاپسند نہیں کردے سن۔ اوہناں نے پنجابی وچ کئی یادگار نظمیں رچیاں، جیہناں وچوں ”نونہ سس دا جھگڑا“ ”واج“، ”کھیڈ“ خاص طور تے اہم نظمیں۔

آرتھردی شاعری اوہناں دے جذبات تے احساسات دا بے اختیارانہ اظہار اے۔ ایہدے ویلے اوہ اپنے احساسات، جذبات، مشاہدات تے تجربات دی ترسیل کردے۔ معاشرتی مسئلے وی اوہناں دی شاعری دا حصہ نہیں۔ اوہناں دی تخلیقی کدو کاوش بس اپنی اے کہ اکھاں جو ویکھیاں نہیں تے دل تے جو بیتدی اے، اوہنوں تازگی تے فنکاری، سلیقہ مندی تے حسن کاری دے نال بیان کر دیندے نہیں، جیہدا اندازہ اوہناں دے شعراں توں سچے ای لایا جا سکدا اے:

اٹھ	کے	اپنے	ہتھیں	ونڈ
زہر	وی	میںوں	جاپے	کھنڈ
کیہ	مقبول	ایہہ	پندھ	نیراں
بھار	سولا	کھلی	پنڈ	

اوہناں دیاں غزلاں اپنی مثال آپ نہیں۔ اوہناں دیاں غزلاں وچ کئی شعرا ایسے وی نہیں، جیہڑے اپنی خوبی، خوبصورتی رعنائی تے زیبائی دی بنا تے دل دے دامن نوں بے اختیار کچھدے نہیں۔ اوہناں دی شاعری وچ اوہ درد تے سوز موجود اے، جیہڑا چنگی شاعری دی پہچان ہوندا اے:

نظر نظر پئے ہیرے وسدے میں نظراں والے ٹولاں

نذر نیاز جے ملن نظارے جند مٹی وچ رولاں

دل وچ کیہ مقبول سما اتا پتا نہ لگے

لکھ فسانے دنیا کہندی میں نہ مونہوں بولاں

آرتھروی شاعری سدھی ساوی تے سچی اے، جیہڑی دل اتے سدھا اثر کردی اے۔ اوہناں دا ہر شعر اجوکے سے دیاں اوکڑاں دی نشاندہی کردا اے، جیہڑا اوہناں دی مشق، ریاضت، مطالعے تے گہرے مشاہدے دا ثمر اے۔

اوہناں دی شاعری عام شاعراں دی شاعری توں وکھری اے۔ اوہناں پرانی طرز دی زندگی نوں اپنے شعراں وچ بیانیا اے۔ اوہناں دا فن نسلی امتیاز دے خلاف، آزادی تے مساوات دا علمبروار اے۔ اوہناں دے شعراں وچ ڈھلے ہوئے جذبے پورے معاشرے دی آواز بن جانداں نیں:

پیکیاں نے بلی دتی کردی میاؤں میاؤں اے

ایو مینوں ٹونب ٹلا ایو گنا گنا اے

ایو مینوں چھنا بھانڈا ایو پنگ پیرھا اے

مینوں ایہہ جگیر نالوں گھٹ نیوں لگدا

سوا لکھ دان مینوں بلی دا بلونگا اے

لکھ پئے شریک کہن کیہڑی مجھ گل اے

پیکیاں نے بلی دتی کردی میاؤں میاؤں اے

اوہناں دا اسلوب روایتی تے نویں شعری رجحاناں دے ملاپ دا سٹا اے۔ اوہ اپنے آل دوالے رلدی ہوئی جندڑی دی بڑے چنگے طریقے نال منظر کشی کردے نیں۔ اوہناں بڑیاں خوبصورت نظماں رچیاں نیں۔ اوہناں دیاں کئی نظماں بڑیاں لسیاں چوڑیاں نیں، جیہڑیاں موضوع تے ترسیل پکھوں بڑیاں اہم نیں۔ اک لمی نظم ”میں کیہ آکھاں“ وچوں کجھ شعر:

میں پیا سوچاں میں کیہ آکھاں
 کراں دلیلاں کیہ کجھ دساں
 من نیانا لکھ امیدیاں
 پلے بنھے
 سجے کجھے لوک لوکائی
 ہکھن آئی

جان کے دانا پینا مینوں
 اوہناں نوں میں بٹ بٹ تکدا
 نالے سوچاں، کراں وچار
 میں کیہ آکھاں میں کیہ دساں
 اوہناں ایس فیشنی زمانے وچ وی پنجاب دی ثقافت نوں اپنی شاعری وچ پیش کیتا
 اے۔ اوہناں دی نظم گدھا ویکھو:

کنج	پائیدا	نی	گدھا	کنج	پائیدا
انج	پائیدا	نی	گدھا	انج	پائیدا

دکھ دی چھاویں بہہ کے سوچاں، سکھ ڈھلدا پرچھاواں
 اج بے ماہیا جھاتی پاوے، اڈ کھاں کالیا کاواں
 مکھن وچ میں چوری کٹاں، کھنڈ تے دوہ ملاواں

چوری چھپے مل نہ سکدی، خطرہ اے چاچی تائی دا
 نی گدھا انج پائیدا

پروفیسر جیلانی کامران ہوری دسدے نیں کہ ”آرتھر مقبول الحق نال میری پہلی
 ملاقات گورنمنٹ کالج لاہور وچ ہوئی، جتھے ساڈے پروفیسراں دے کمرے نال نال سن۔
 1971 - 72 وچ ایسں دوویں بزم اقبال دے ہفتہ وار اجلاس وچ رلت کروے ساں۔

آرتھر جی ہوری کلج دیاں انجمنوں دے اجلاس وچ کئی واری نظمیں تے غزلاں وی پڑھیاں۔ گل بات، بحث تے مذاکریاں وچ اوہناں دی رائے بڑی توجہ نال سنی جاندی سی تے شاعری دے مسئلیاں وچ وی اوہناں دی راہنمائی اعمام دے قابل سی۔ مینوں اوہناں دی شاعری وچوں غزلاں بہت پسند آئیاں۔ موضوعاتی نظم وچ وی اوہناں دا خاص مقام اے۔ اوہناں دا کلام اک خاص انداز دی شاعری دے مطالعے لئی بڑا فائدے مند ثابت ہووے گا۔“

ممتاز شاعر تے صحافی کنول فیروز ہوراں دے آکھن موجب: ”آرتھر مقبول الحق دا تعلق شاعراں دے اوس قبیلے نال اے، جیہناں نے شعری روایت دی نہ صرف پاسداری کیتی سگوں کدھرے کدھرے اپنے نوکیلے پن تے اپنی قلبی واردات دے حوالے نال ایہدے وچ نواں پن تے جدت وی پیدا کیتی اے۔ اوہناں دیاں غزلاں وچ داخلی تے خارجی کیفیتاں دے میل جول نال اک ایہو جیسی سریلی تے ریلی شاعری پیدا ہو گئی اے، جیہڑی دل وچ کیف تے ذہن نوں شعور تے فکر دے اجالیاں توں روشاندی نظر آوندی اے۔“

ایسے ای گل دی تصدیق ممتاز لکھیار ستار طاہر ہوری وی کر گئے نیں: ”آرتھر مقبول الحق دی شاعری انوکھی تے سوچن والی شاعری اے۔ ایہدے وچ ساڈے رہن سہن تے معاشرت دیاں جھلکیاں دکھالی دیندیاں نیں۔“

آرتھر مقبول الحق ہوراں بارے ہور بڑا کچھ آکھیا جا سکدا اے پر مختصر طور تے اوہ محبت، زندگی تے بندگی دے شاعر نیں۔ اوہناں اپنے مشاہدیاں، تجربات تے جذبات نوں بڑے سچ نال پیش کیتا اے۔ اوہناں دی شاعری امکانات دی شاعری اے، جیہدے وچ جدت طرازی دی جھلک دکھالی دیندی اے۔ اوہناں نے دل دے غماں تے زندگی دے غماں دی بڑے سوہنے ڈھب نال تصویر الکی اے۔ اوہناں بڑے سادہ تے سوکھے لفظاں راہیں اپنے دل دا حال بیانیا اے۔ ایہہ سادگی ہی اوہناں دی شاعری دا حسن اے۔ میں سمجھتا واں کہ آرتھر مقبول الحق دی شعری خدمات نوں ہمیشہ یاد رکھیا جاوے

حوالے

- * خالد حق (پتر آر تھر مقبول الحق)۔ گل بات
- * پروفیسر جیلانی کامران (دوست)۔ گل بات
- * کنول فیروز (دوست)۔ گل بات
- * ستار طاہر (مرحوم) (دوست) گل بات
- * جمن تاریخ، مرن دیہاڑ، بمطابق شناختی کارڈ تے ڈ۔ تھ سرٹیفکیٹ۔
- * آر تھر مقبول الحق ہوراں دا کلام اوہناں دے پتر کول موجود اے۔

پنجابی زبان دے نامور شاعر، کہانی کار تے کھوجکار

اقبال قیصرولوں

پنجابی کھوج کاری آتے اتھاس وچ اک ہور وادھا

پاکستان وچ سکھاں دیاں تواریخی پوٹر تھاواں

23 x 36 سائز دے 416 پناں دی ایس کتاب اندر پاکستان بھروچ رہ گئے 175 گردواریاں آتے کجھ ہور تواریخاں بارے کھوج بھری جانکاری دے نال نال وڈے سائز دیاں چار رنگیاں پوٹے دو سو تصویراں وئی شامل نیں۔

پہر آتے چھپی ایہ کتاب تھادی لائبریری وچ ہونی ضروری اے۔

کتاب دا نل: پاکستان وچ 2000 روپے، پاکستان توں باہر: 45 ڈالر

ملن دا پتا: پنجابی تاریخ بورڈ 1-130/3, B، ٹاؤن شپ، لاہور 54770 فون: (042) 844972

بولیاں

بولی پنجابی لوک ادب دی اک بہت ہی تگڑی اتے بھرویں صنف اے، جو اپنی شہرت اتے اساری پکھوں بڑی رنگی اتے معنیاں پکھوں بڑی ہی بھرپور اتے من پکھوں ہوندی اے۔ بولی دا پورا سریر رزے اک مصرعے دا ہی ہوندا اے۔ ایس واسطے ایس ایہنوں سبھ توں نکی نظم کہہ سکے آں۔ ایس اک مصرعے نوں پڑھن یا گاون گلیاں دو ٹوٹیاں وچ ونڈ لیا جاندا اے۔ ایس لئی کئی وار دو مصرعیاں دا وی مھلیکھا پیندا اے۔ ایس توں پہلوں کہ ایس بولی دی ڈولتا، اوہدی گھرت اتے جھات پائیے، ایہہ جانتا ضروری ہووے گا کہ بولی ہوندی کیہ اے اتے ایس دا کن کیہ ہے۔

”بولی“ اکھرا کن (مصدر) ”بولن“ نوں نیا جاندا اے، جیہدے معنی ہن ”کہنا“۔ مونہ وچوں اجیہیاں آوازاں کڈھنیاں جیہناں دے نال تیس سنن والے نوں اپنے من دی گل سمجھا سکویا اوہدے کن اوس آواز نوں سن سکے۔ بولن توں نکلن والے ایس لفظ دے اگے کئی روپ ہن، جیہناں نوں سمجھن توں پنا ایس بولی نوں نہیں جان سکدے۔ ایہدے لئی تھلویں دیوے ول گوہ ضروری اے:

بولن _____ کہن، کہنا، مونہ وچوں نکلن والی واج۔

بول _____ قول، جملہ، کہہ، دھن، فرمان۔

بولی _____ زبان۔

بولی دینا _____ قیمت یا مل لاونا۔ (نیلامی ویلے کسے شے دا مل دینا)۔

بولی مارنا _____ طعنہ دینا، طنز کرنا، ٹھجریا ٹھجکر کرنا۔

بولیاں _____ بولی دی جمع۔ پنجابی لوک گیتاں دی اک صنف۔۔۔

ایس لوک گیت اندر ایہہ سارے ہی گن موجود ہن، جو اسماں اتلے دیوے وچ لفظی معنیاں دے روپ وچ دیکھے ہن۔ ایہدا گویڑ سانوں اگے جا کے ہووے گا جدوں اسیں بولیاں نوں موضوعاتی ونڈ وچ ونڈاں گے۔ بولی لفظ دی سیماں مگروں ہن ایس صنف دی ہیئت یا شہ بارے گل کردے ہاں۔

بولی نوں گھٹ ودھ سارے ہی علماں اک مصرعے دی نظم بنیا اے سوائے اوہناں دے جیہناں مصرعے نوں توڑ کے دو ٹوٹیاں وچ ونڈیا اے جیویں کہ:

بھوراں نوں بھلیکھا پے گیا، جدوں ہسدی پھلاں دے کول آئی

ہن ایسے بولی نوں اسیں دو مصرعیاں وچ ونڈدے ہاں تے بھلیکھا آپے دور ہو

جاسی:

بھوراں	نوں	بھلیکھا	پے	گیا
جدوں	ہسدی	پھلاں	دے	کول
				آئی

ایتھوں ہی گل رنتر جاندی اے کہ ایہہ دو مصرعی نہیں سگوں اک مصرعے دی نظم اے۔ چنگے شعر دی وڈیائی ایہہ ہوندى اے کہ اوہ ہیئت اتے مواد پکھوں سادہ اتے سوکھا ہووے۔ تھوڑے لفظاں وچ چوکھی گل کیتی گی ہووے، جیہڑی پڑھن سنن والیاں دے من اندر اتر جاوے۔ بولی ایہناں سارے گناں دی گتھلی اے۔

بحر اتے اوزان پکھوں وی بولی اک ہولی پھل صنف اے۔ ایہہ عام کر کے 15-

17، 18 - 16 یا 13 - 10 ماتریاں وچ ہی لکھی جاندی اے۔

ٹور کواری دی، تڑ لے پتلیا ہرنا

ایس بولی دے پہلے ادھ وچ دس ماترے اتے دو بے ادھ وچ تیراں ماترے نیں۔

جیویں کہ پہلوں گل ہوئی کہ بولی اتے دسے تن اوزاناں وچ ہی آکھی جاندی اے۔

پنجاب پنجاں ندیاں دی دھرتی اے۔ ایہدے اندر مارو تھل وی ہن تے رکڑ

رڑے وی۔ ہرے بھرے میدان وی ہن تے اچیاں پہاڑی چوٹیاں وی۔ ایسے ربی ونڈ
 نوں ساہنے رکھ کے ایس دیس نوں دو آبیاں اتے باراں وچ ونڈیا گیا اے۔ ایہناں
 دو آبیاں اتے باراں اندر وسدے لوکاں دے رہن سہن، رتاں اتے فصلان وچوں
 خوشیاں، غمیاں، میلاں، وچھوڑیاں، انگاں ساکاں اتے ورتاریاں جنم لیا اتے جیون دے
 ایہناں رنگاں وچوں ای ایسہ گیت پنگرے۔ ایسے واسطے وکھ وکھ دو آبیاں اتے باراں
 اندر وکھ وکھ شعری صنفاں واسکھ چلدا اے۔ جیویں دریاواں دی کندھی تے باراں
 اندر ڈھولا اتے پوٹھوہار، پچھ، اعوان کاری تے دوجے پہاڑی علاقیاں اندر ماہیے دا
 راج اے۔ ایہدا ایسہ وی مطلب نہیں کہ ایہناں علاقیاں اندر دوجے گیت نہیں
 گائے جاندے۔ جتھے بولیاں دا راج اے اوس اندر لہور، قصور، امرتسر، گورداسپور، فیروز
 پور، لدھیانہ، فرید کوٹ، مالیر کوٹلہ، پٹیالہ، ناہا، کلسیا، جیندوا علاقہ شامل اے۔

بولی دے ایہناں علاقیاں اندر وی ایس گیت دیاں وکھو وکھ شکلاں ہن جیوں مانجھے
 اندر عام روپ وچ بولی پاون لگیاں ”کھٹن گیا سی بارھیں برسیں تے کھٹ کے لیاندا
 فیتا“ وغیرہ۔ اصل بولی توں پہلوں لا لیا جاندا اے۔ ایسے طرح مالوے اندر بارھیں
 برسیں دی تھاں ”پنڈاں وچوں پنڈ سنیندا“ وغیرہ دا وادھا کر لیا جاندا اے۔ ایسہ سبھ کجھ
 بھاویں قافے و جھوں یا بولی وچ کمی اصل گل توں پہلوں تمہید پاروں آکھی جانڈی اے
 پر پھیروی ایہدے توں جو گلاں سدھ ہونڈیاں ہن اوہ ایسہ نہیں:

پہلی گل تاں ایسہ کہ ایہدے توں اسانوں علاقے دا تھوہ پتہ لگ ویندا اے اتے
 دوجا اوس علاقے دی زبان، محاورے، وسیب اتے لوکاں دے وچاراں دا پتہ لگدا اے۔
 ”بارھیں برسیں کھٹن گیا تے کھٹ کے لیاندا“ کچھے وی پنجاب دے میدانی
 علاقے دی اک نفسیات اتے سماجی سانجھ جڑی ہوئی اے۔ تاں ایسہ اکھان تاں سنیا
 ہوسی کہ ”پتر جمدے جوان ہوندے نہیں“۔ ایس محاورے دا پچھو کڑ ساڈا زرعی سماج
 اے۔ زراعت والے علاقیاں اندر جدوں اہجے مہیناں نہیں آئیاں سن، اوس ویلے
 زراعت لئی چوکھے توں چوکھے بندیاں دی لوڑ ہونڈی سی۔ ایس لئی پتر دے جمن نوں

افرادى قوت وچ واہا جانیا جاندا سی جے آس کر لئی جاندى سی کہ کچھ ہی ورھیاں
مگروں کھیتی نوں سنبھالن واسطے دو بانہواں دا ہور واہا ہو جاوے گا۔ اوہ بانہواں
جیہناں اتے بھروسہ کیتا جائے۔ ایسے لئی پتران نوں جمہیاں جوان من لیا جاندا سی۔
پنجاب دا میدانی علاقہ گرم ہوون پاروں ایتھوں دے بال پہاڑی اتے ٹھنڈیاں
علاقیاں دے بچیاں نالوں پہلوں جوان ہو جاندے ہن۔ منڈیاں وچ جوان ہون دا پہلا
پڑاء باران ورھے متھیا جاندا اے اتے خیال کیتا جاندا اے کہ ہن منڈا کھٹن کھاون
جوگا ہو گیا اے۔ ایس لئی اوہنوں عملی زندگی وچ اتار دتا جاندا سی۔ سریر پکھوں بھاویں
چھوہر جوان ہو جاندا اے پر دنیا داری دی سوچھی دے نہ ہون کارن اوہدے اندر اوہ
پکیائی نہیں ہوندى، جیہدی اوہدے کولوں منگ کیتی جاندى اے۔ ایس لئی بولی توں
پہلوں ایسہ لاونا:

بارھیں برسیں کھٹن گیا تے کھٹ کے لیاندا فیتا
عشقے نے ڈنگ ماریا، گوری سپ دا بہانہ کیتا

بے معنی نہیں سگوں ایہدے توں ایسہ وسیا جاندا اے کہ اوہ چھوہر جیہنوں عملی
زندگی دا کوئی تجربہ نہیں جدوں اوہ کھٹن کھاون لئی دنیا دے ایس پڑ وچ اترا اے تے
اوہ تجربہ نہ ہوون پاروں کیہ کچھ نوں کھٹی یا کمائی سمجھدا اے؟
انجے ای ”پنڈاں وچوں پنڈ ’سنیندا‘ پچھے اک سینت لکی ہوئی اے۔ ایس سینت
نوں جانن واسطے ضروری اے کہ پہلوں اسیں پوری بولی دیکھیے:

پنڈاں وچوں پنڈ ’سنیندا‘ پنڈ ’سنیندا‘ اٹاری
اٹاری دیاں دو کڑیاں سنیندیاں اک پتلی اک بھاری
پتلی اتے گگھ ڈوریا بھاری تے پھلکاری
مٹھیاں میٹ گئی چھلا دین دی ماری
مٹھیاں میٹ گئی.....

ایس بولی وچ تساں ویکھیا کہ اک پنڈ اٹاری نوں نشانہ بنایا گیا اے۔ ایس اندر

دسیا گیا اے کہ بہت سارے پنڈاں وچوں اک بہت ہی مشہور پنڈا اے، جیہدا ناں اٹاری اے۔ اٹاری ناں دے ایہنا مشہور ہوون دی وجہ اوتھوں دیاں دو کڑیاں نیں۔ اوہناں دی نشانی ایہہ ہے کہ اوہناں وچوں اک پتلی اے اتے دوجی بھاری اے، مطلب موٹی اے۔ پتلی جیہڑی اے اوہدے اتے گکھ ڈوریا (ایہہ اک کپڑے دا ناں اے جیہڑا بہت ہی ہولا اتے کومل ہوندا اے) اتے بھاری اپنے سر اتے پھلکاری رکھدی اے۔ پھیکر لے مصرعے وچ ایہناں دی چترائی دسی گئی اے کہ ایہہ اپنی محبت یا پریت دی نشانی نہیں دیندیاں۔

ایس بولی توں دسنا میں ایہہ چاہ رہیا سی کہ بولی توں پہلوں، ایس دادھو ٹوٹے دے لاون دا مطلب ہوندا اے کہ ایس اندر کسے وی پنڈ دی چنگیائی یا برائی دسی جاندی اے۔ ایہہ چنگیائی بریائی رزی بندیاں دی ہی نہیں سگوں اوس پنڈ دیاں فصلاں، ڈھور ڈنگراں، زمین تے سجا، سبھ کاسے دی ہی ہوندی اے۔ انج اسیں کہہ سکے ہاں کہ ایس پہلے ٹوٹے توں کسے پنڈ نوں چنگے یا برے اکھراں وچ نشانہ بناونا ہوندا اے۔

ایہہ لمیاں بولیاں ماجھے، مالوے اتے دوآبے دے سبھ توں مشہور اتے ہرمن پیارے لوک ناچ گدھے اتے بھنگڑے وچ ملدیاں ہن۔ ایہناں نوں گاؤن دا وی اک نو یکلا ہی ڈھنگ اے۔ ایہدے لئی ساز وی اچھے ورتیندے ہن۔ ایس وچ ورتے جاؤن والے سازاں وچ، لکڑ دا گاہڑ، جوڑی، چمٹا، تومبا، ڈھول کدے کدے گھڑا اتے ڈھولکی وی ورت لیندے ہن۔ بھنگڑے اندر اک جنا کن اتے ہتھ دھر کے بولی پاؤندا اے:

باریں برسیں	سی	گیا	کھٹن	”اونے
لیاندا	کھٹ	کیہ	اونے	اونے کیہ کھٹ لیاندا
		بلے	بلے	”بلے

تیجا آواز ملاوندا اے۔

”شاوا وئی شاوا“

بولی پاون والا نچن واسطے پیر چکدا اے تے کہندا اے:

”کھٹ کے لیاندا فیتا“

”تے پھیر کیہ ہو گیا وئی؟“

اک ہور پھکدا اے:

بولی پاون والا بولدا اے:

”اوئے عشقے نے ڈنگ ماریا، گوری سپ دا بہانہ کیتا“

سارے بکرے بلاوندے ہوئے بولی پاون والے نال ناچ وچ رل جانڈے نیں اتے بولی دا اخیرى حصہ مڑ مڑ کے گاوندے نیں۔

ایسے طرح گدھے وچ بولی پائی جانڈی اے تے اخیر اتے بھنگڑے وانگ ساریاں دی تھال صرف دو چھوہریاں یا چھوہر پڑ وچ نچن واسطے آوندے نیں۔ باقی گھیرے وچ کھلو کے بولی دے اخیرى بولال نوں مڑ مڑ گاؤن دے نال نال دوواں ہتھال نال گدھا پاوندے رہندے یا رہندیاں ہن۔

انج ایسہ گیت جتھے اک عام گیت اے، اوتھے ایہدا ساک بھنگڑے اتے گدھے نال وی جڑ جاندا اے پئی بھنگڑے تے گدھے نوں بولیاں توں دکھرا نہیں کیتا جا سکدا۔ ایسہ مہندی وچ رنگ والی گل اے۔

بولی اپنے موضوع پکھوں ”جینی نکى اونى ترکھی“ والے محاورے اتے پوری اتردی اے۔ اپنی وڈیائی آپ کردیاں ہوياں اپنے بارے کہندے اے:

تیرے بلھ نہ پھرکدے ویکھے، اکھ نال گل کر گئی

بولیاں دا موضوع پکھوں گھیرا بڑا موکلا اے۔ ایس اندر ہراوہ گل جیہڑی بندہ کرنی چاہوے، تھوڑے توں تھوڑے اکھراں وچ کر جاندا اے۔ ایس وچ انسانی جذبے،

دھرتی تے دیس دا پیار، پنجاب وچ اٹھن والیاں سیاسی لہراں تے اوہناں وچوں ابھرن والے ہیرو، اوہناں دیاں ماریاں ملاں، لہو ماس دے رشتے، اقتصادی اوکڑاں تے اوہناں دے حل، گننے گئے، ہار شکار، رتاں، فصلاں، مکدی گل بولیاں پنجاب نئیں تے پنجاب بولی۔

انسان دا ڈھلا جذبہ اے عشق۔ چاہن یا چاہے جان دی سدھر۔ ایس میدانے بولیاں بڑیاں ہی امیر نئیں۔ اتھے تاں عاشقاں دے دلاں دیاں دھڑکنناں اتے معشوقاں دے نخرے لک مک ہوئے سدے ہن:

اکھ میرے یار دی دُکھے، لالی میریاں اکھاں وچ رڑکے

.....

کندھ ٹپ کے گلابی پھل توڑیا، عشق دے باگے چوں
کندے نئیں عشق کدے ذات نہیں کچھی۔ اوہ تاں ایہناں ساریاں و تکریاں تھیں
پاک ہوندا اے۔ اوہنوں دنیا داری دے قانوناں دا کوئی ڈر نہیں ہوندا پر چاتر معشوق
اپنی سو جھی ضرور رکھدے نہیں:

آکھے لگ میرے مترا، کاہنوں کھٹناں ایس عشق بدنامی

انسان دا دنیا اتے آون مگروں پہلا موہ ماں، پیو، بھین، بھرا مطلب ایہہ کہ رت دے
ساکلاں نال ہی ہوندا اے۔ ایس لئی اسیں ویکھدے ہاں کہ ایہناں رشتیاں دی محبت
دا مٹھا مٹھاسیک بولیاں وچ کیوں بھریا ہویا اے:

اوس گڈی آئیں بابلا، جیہڑی دھیاں دے دیس نوں آوے

.....

باپو مجھیاں دے سنگل پھڑاوے، ویر گھر پت جمیا

پنجاب دی عورت ماپے گھر نوں ہمیش اپنے لئی پناہ گاہ جانندی اے۔ ایہہ گل
اوپدے من اندر وس رہندی اے کہ جے کدی سوہرے گھر دے بوہے اوس لئی بند ہو

گئے تان اوہدی تھاہر ہے۔ اخیر اوہدا اپنا پیکا گھر ہوندا اے۔ ایس ہیکے گھر دے وی دو
پڑاے نیں۔ پہلا اوس ویلے تیک جدوں تیک ماپے جیوندے ہون اتے دو جا اوس ویلے
تیک جدوں تیک بھرا ہون۔ ایسے واسطے بولی پاوندیاں آکھیا جاندا اے:

اک ویر دئیں دے ربا، ساڈے ساری عمر دے ہیکے

بولیاں اندر بھین تے بھرا دے پار دیاں کئی من کھچویاں تصویراں نظریں آوندیاں
نیں، جیہناں وچوں کجھ ونگی طور ایسہ نیں:

موہڑے اتے بہ جا ویرنا، سس چندری دے حال سناواں

.....

اک ویر دئیں دے ربا، سونہ کھان نوں بڑا جی کروا

.....

اوہ، میرا ویر کڑیو، کنیں نیتیاں، سندھوری سر صافا

.....

بھیناں، روندیاں پچھو کڑ کر کے، جیس گھر ویر نہیں

.....

چاچے تائے مطلب دے، چھکاں پور دے اماں دے جائے

.....

پنیاں دا جن بن کے، ویرا آویں بھین دے ویرھے

امبرھی، بابل، چاچے، تائے بھیناں تے بھرا اوہ ساک نیں، جیہناں نوں رت دے
ساک آکھیا ویندا اے اتے دتیاں ونگیاں توں گھٹ ودھ ایہناں ساریاں ساکوں دی
نفسیات اتے اوہناں دے کردار بارے سانوں پتہ لگدا اے۔ ایہناں ساکوں مگروں ماس
دے ساک آوندے ہن۔ ایہناں وچ سس، سوہرا، ننان، جیٹھ تے دیور وغیرہ بولیاں
اندر ایہناں رشتیاں دی تصویر انج بندی اے:

س وڈے ویلے وا ناواں، اپنے نصیب بابلا

.....

سچ دسیں میریے سے، سوہرا کیہڑی جگت نال ورتے

.....

سے دودھ نون جاگ نہ لاویں، اج میرا ویر آوننا

.....

س میری چندری جیسی، ویر آیا تاں کُنڈا نہ کھولے

.....

سے دیکھ نی جوانی میری، بھرتی توں روک پت نون

.....

سے پیر ٹک لین دے، تیری گت گلیاں وچ رولاں

.....

نی میں جیٹھ نون لسی نہیں دینی، دیور بھاویں مجھ چنگک لئے

.....

میری نند چلی ککلاوے، رپل دے پت ورگی

.....

چھوٹا دیور بھابیاں وا گتتا، پلے وچ پا رکھیے

نونہ س دی لڑائی دا اصل دھرا گھر دا اقتدار ہوندا اے، جیہدی مالک س ہوندى اے۔ ایس اقتدار نون اپنے ہتھ لین واسطے نونہ ہتھ پیر مار دی اے تے س ایس اقتدار نون اپنے ہتھ رکھنا چاہوندى اے۔ ایسہ ہی کارن ہوندا اے کہ نونہ س دی لڑائی دا جو ازلاں توں ٹری آ رہی ہے۔ ایسے واسطے سا بھھی خاندانی ریت دے ایس

حاکم خلاف بغاوت اتے اوہدے دکھ دکھ روپاں نوں لوک گیتاں وچ بیانیا گیا اے۔
 پنجاب اک زرعی خطہ اے۔ ایٹھوں دے لوکاں دے سارے دکھ 'ورد' ہاے،
 خوشیاں، جیون مرن سبھ کجھ ایہناں فصلان اتے رتاں نال ہی جڑیا ہويا اے۔ ایس
 واسطے فصلان اتے رتاں دا بھرپور ذکر ایہناں بولیاں وچ ملدا اے۔ ونگی پاروں کجھ
 بولیاں:

اٹھ کھڑ بے فلرا، تیرے ہان دے چھوہراں ہل جوئے

.....

اوتھے لے چل چرھا میرا، جتھے تیرے ہل وگدے

.....

مینوں رنگ دے لاریا جُنی، اسی دے پھل ورگی

.....

اسیں کٹکاں دے ونجارے، اوہ چندڑی دا بھاء بھدھی

.....

تیری ہاڑی نوں وکیلاں کھادا، ساونئی تیری شاہاں کٹ لئی

.....

کٹکاں پک لین دے، پھر لین آویں مکلاوے

.....

جٹ شاہاں نوک کھنگورے ہارے، کٹکاں نسر گیناں

.....

چھڑے جان گے کپاہ دی راکھی، رتاں والے گھر بہن گے

.....

کالا ناگ چرھی وچ شوکے، گجری دی گت ورگا

.....
فصلاں مگروں رُکھاں دی بہار ویکھو:

کوڑی رنم نوں یتاے لگدے، ویڑھے چھڑیاں دے

.....
پھیتی پھیتی ودھ رُکرا، میں سس دا صندوق بنانا

.....
دیکھی تیری چیچھہ وطنی، رات ٹاہلیاں ہیٹھ گزارا

.....
کیہڑے پنڈ کھلاوا تیرا، رنم دے صندوق والے

.....
منڈا روہی دے رُکرا دا جاتو، ویاہ کے گیا توت دی چھٹی

.....
مرگئی نوں رُکھ رون گے، اک، ڈک تے کریر، جنڈ، بیریاں

.....
تینوں کجھ نہ لگا نیارے، بیریاں نوں بیر لگ گئے
بولیاں مانجھے، مالوے اتے دو آبے دی حیاتی دے سارے رنگاں دے جھلکارے دا
نال اے۔ ایسہ رنگ زندگی دے ہر پکھ نال جڑے ہوئے ہن۔ تصوف توں لے کے
اقتصادیات تیک سانوں ہر رنگ ایہناں بولیاں وچ مل جاندا اے۔ ونگی پاروں زندگی
دے دکھ دکھ پکھاں نال جڑیاں بولیاں دیاں ونکیاں ویکھو:
تصوف:

.....
اللہ ہو دا آواز آوے، کُلی نی فقیر دی وچوں

کلی یار دی سورگ دا جھوٹا، اگ للاواں مندریاں نوں

.....

اوتھے عملاں دے ہون نہیڑے، کے نہ تیری ذات چھپنی

.....

ہار شکار:

تپلی نار وا گہنا، لونگ توہتریاں

.....

پانی ڈولہ گئی جھانجھراں والی، کینٹھے والا رتک پیا

.....

تیرے رنگ توں تیز رنگ میرا، شیشہ ویکھ مترا

.....

روٹی لے کے مربعیاں نوں جاوے، اُتے لے کے امب ریا

.....

رتیلی جے تکھی نک تے، چوڑا گوریاں بانہواں وا گہنا

.....

دند چٹے رکھن دی ماری، لپ لپ سک ملدی

.....

گورے پیر، سلیپر کالے، باری وچوں لت لکے

.....

سرمہ قہر دی گولی، بلیاں اکھیاں نوں

.....

سنو پچھے کڑیاں توں، گورے رنگ تے دوپٹہ کھیڑا سجدا

پنجاب دا واہی وان ہمیش اوکڑاں وچ ہی رہیا ہے۔ اوہدی وجہ ایسہ نہیں کہ اوہ
مختی نہیں یا اوہدی زمین وچ کوئی نقص اے سگوں ایہدی وجہ ایسہوں دا سودی نظام،
بارانی کھیتی، نہراں آون مگروں مالے دا بھارتے عدالتی نظام وغیرہ۔ ایہناں ساریاں
اوکڑاں نوں بولیاں اندر بہت ہی سوہنے ڈھنگ نال بیانیا گیا اے جیویں:

تیری ہاڑی نوں وکیلاں کھادا، سونی تیری شاہاں لٹ لئی

.....

موج ماندا بنیا وہلا، جٹ قرضی نت دا

.....

سارے جٹ قرضی کیتے، بانے نے ات چک لئی

.....

شر چلے مجوری لہیے، پنڈاں وچ بھنگ جھجی

.....

ماں مر جائے سکندرا تیری، مالہ ودھان والیا

زرعی ہون دے نال نال پنجاب بہادراں تے انگھیلیاں راٹھاں دیاں روحاں دا
دیس وی اے۔ پنجابیاں باہروں آون والے ہر دھاڑوی دا جی جان توں مقابلہ کیتا
اے۔ آریہ توں لے کے انگریزاں تیک ایہناں دھاڑویاں خلاف لڑا رہیا اے۔ ہرکھ
دی گل ایسہ ہے کہ پنجابیاں تاریخ اساری ضرور، لکھی نہیں، جیہدی وجہ توں ساڈے
تیک نرا اوہی اڑیا جو لکھیا گیا۔ لکھن والیاں جو لکھیا اوہناں اپنے دھڑے دا کچھ پوریا
اے۔ پنجابیاں دی ایس بہادری دی داستان نوں لوک گیتاں اتے واراں لکھن والیاں
سنبھالیا۔ ایسہ سبھ کچھ پیڑھیو پیڑھی گایا تاں جاندا رہیا پر کسے تاریخ دان لوکاں دی ایس
گواہی نوں تاریخ دا حصہ نہیں بنایا۔ دوجے لوک گیتاں وانگ بولیاں وی ہر ویلے لوکاں

دی ایس تاریخی گواہی نوں سنبھالن دا جتن کیتا اے۔ ونگی پاروں ایسہ بولیاں ویکھو، جو
پڑھن والیاں توں اپنے تاریخی پچھو کڑول جھات پاون دی منگ کردیاں نہیں:

اوہ پنڈ کیہ وئے، جتھے مغلاں دی سرداری

.....

ویری پار سمندروں آئے، رو چسپاں پنج ندیاں

.....

مینوں دیس دی اکھ ونگارے، نی جان دے کوار گندلے

.....

ہلمہ جنگ چھیڑ کے، گورے راج دی بھوائی چکری

.....

ڈونگھی ڈھاب وناں دا اوہلا، جتھے جیونا موڑ وڈھیا

.....

ناں مکیا اکبرا تیرا، دُله والی بار وسدی

.....

بچے مرن ایڈوار تیرے، ماپیاں دے پت مارتے

.....

نیوں جمنے ادھم سنگھ سورمے، ولایت جا کے ویری وڈھیا

.....

پت انگھی سرابھے جایا، دیس اتوں جان واروا

.....

لاماں لگیاں پو اڑے پائے، ہکھ ننگ ورت گئی

.....

میں رنڈیوں ساگن ہوواں، بے بھرے دی لام ٹٹ جائے

.....

وارے جائے بھگت سنگھ دے، جہنے اسمبلی عب چلایا

.....

جدوں کڈھیا جلوس غریباں، شہر چ چتالی لگ گئی

.....

لوک راج دی کنجی، ایکا جنتا دا

.....

چکے چھ نون مروڑا دتا، پنڈ دی پنچایت ٹٹ گئی

بولیاں دے ایہہ نکے نکے بول اپنے اندر پوری پوری تاریخ لکائی بیٹھے نیں۔
ایہناں بولاں نون سمجھن واسطے سانوں لوکائی دی تاریخ پڑھنی پوے گی۔ بولیاں اج وی
لکھیاں جا رہیاں نیں تے ایہناں وچ وی ویلے دی پوری سوجھ بھدی اے۔ ایہہ
بولیاں پنجاب وچ بیٹھے شاعری شعوری طور اتے لکھ رہے نیں تے پنجابوں باہر بیٹھے
پنجابی وی۔ اوہ اپنیاں ایہناں بولیاں اندر اج وی اوسے ہی سہاناں اپنے اجوکے دور
دے مسئلے بیان کر رہے نیں۔ پنجابوں باہر لکھی ایہہ بولی دیکھو:

تینوں بھل گئے نکر تریبے، تھیے پونڈاں دیے

پاکستان اندر بہت سارے شاعراں اپنیاں کتاباں اندر اپنیاں لکھیاں بولیاں دتیاں ہن
جیویں ارشاد فیروز پوری، اعظم چوہان، نذیر قیصر، جمشید ساہی تے ہور بہت سارے شاعر
ہن۔

بولیاں اپنے کو مل پنے، ویلے دی سوجھ، زبان دی چاشنی تے اپنے نکے جیسے وجود
وچ وڈی ساری گل کرن دے گن پکھوں پنجابی لوک گیتاں دا شمار اے۔

توں نت نت لکھ بولیاں، تیری وچ بار وچ گونجے

یکش تے یُدھِشتر

(کورواں تے پانڈوآں وچالے ہوئی جنگ بارے شاہکار رزمیہ نظم ”مہا بھارت“ کرشن دوپاین نے سنسکرت وچ لکھی سی۔ ایہناں نوں ویاس وی آکھیا جاندا ہے۔ ”مہا بھارت“ وچ دسیا گیا ہے کہ ویاس جی نے اک لکھ شلوک لکھ کے، ایس نوں تے ورھیاں وچ مکمل کیتا سی۔۔۔۔۔ راجہ جنمیچہ نے ”ناگ قربانی“ مگروں اپنے دربار وچ ایہہ ریبھ پرگٹ کیتی کہ اوس نوں اوہدے وڈکیاں دے کارنامیاں بارے دسیا جاوے۔ تد ویاس جی دے چیلے ویشم پاین نے ”مہا بھارت“ دربار وچ پڑھ کے سٹائی۔۔۔۔۔ راجہ جنمیچہ پانڈوآں دی اولاد وچوں سی۔ پانڈو پنچ بھرا سن۔ اک ماں کنتی وچوں تے پتر سن، ’یُدھِشتر‘ بھیم تے ارجن۔ دوجی ماں مدری وچوں رنگل تے سہ دیو سن۔ ایہناں دے پیو دانال پانڈو سی۔۔۔۔۔ تھلے دتی جا رہی کہانی گوپی چند نارنگ دی کتاب ”پراناں کی کہانیاں“ توں لئی گئی ہے۔۔۔۔۔

پراناں اٹھاراں ہن۔ نارنگ ہوراں ایہہ نہیں دسیا کہ اوہناں ایہہ کہانی کیہڑے پراناں توں ترجمہ کیتی اے۔۔۔۔۔ محمد آصف خاں)۔۔۔۔۔

کورو پانڈوآں توں ڈھیر حسد کر دے سن۔ پانڈوآں نوں ذلیل کرن لئی اوہناں اک چال چلی تے اوہناں نوں جو اکھیڈن دی دعوت دتی۔ منڈے بھاگاں نال پانڈو، مال دولت، زر و جواہرات، تخت تے تاج سبھ کجھ ہار گئے۔

کوروآں توں جوئے وچ ہارن پچھوں پانڈوآں نوں تیراں ورھیاں دا بن واس ڈھیہا۔ بارھویں ورھے دا واقعہ ہے کہ اک دیہاڑے چلدے پھروے سبھ نوں ترسہ

لگی پر پانی دا دور دور تیک ناں نشان نہیں سی۔

سبھ توں وڈے ید ہشتر نے نکل نوں کہیا ”ذرا ایس رکھ اُپر چڑھ کے دیکھو
کدھرے کوئی پانی دا سوما یا تلا ہے؟“ پھیر کجھ سوچ کے بولیا ”پر ایس ویران جنگل وچ
کجھ وی تاں نہیں دے گا۔ ہاں جے کدھرے پانی ہووے گا“ اوتھے ہریالی وی ڈھیر
ہووے گی تے کونجاں وی دس گیاں۔“

حکم ملدے سار ای نکل ٹر پیا۔ کجھ دور اوس نوں ہرے بھرے رکھاں دا جھنڈ
وسیا۔ کونجاں دے کرلاون دی آواز سنئی تے چٹے بگلیاں دیاں قطاراں وی نظریں
آئیاں۔ اوس واپس مڑ کے بھراواں نوں دس گھتی۔

ید ہشتر آکھیا ”اپنا ترکش خالی کر کے لے جاتے ایسے وچ ای پانی بھر کے لے آیا۔
ذرا جھب آویں۔ تریسہ نال سنگھ پیا سکدا ہے۔“

نکل تیزی نال چلدا ہویا تلا دے کنڈھے اڑیا۔ صاف ستھرے پانی نوں دیکھ کے
اوبدا دل خوشی نال اُچھلن لگ پیا۔ پانی پین لئی اوہ جھکیا ای آہا جو اوس نوں اک غیبی
واج آئی۔ ”ٹھہرو! ایسہ تلا میرا ہے۔ ایہدا پانی صرف اوہی پی سکدا ہے جو میرے
سوالاں دا جواب ٹھیک دیوے۔“

نکل دی تریسہ نال جان نکل رہی آہی۔ اوس چارے پاسے ویکھیا۔ کوئی وی نہ
وسیا۔ سوچیوس شاید وہم آہا۔ غٹا غٹ پانی پین لگیا پر پہلا ای گھٹ پیتا ہا سو کہ بے
ہوش ہو کے ڈگ پیا۔

ایدھر دوجے پانڈو نکل نوں اڈیک رہے سن۔ جدوں ڈھیر چر ہو گیا تاں ید ہشتر نے
سدیو نوں آکھیا ”کدھرے نکل راہ ای نہ بھل گیا ہووے۔ ذرا جلدی نال اوبدا پتہ کرو
نالے پانی دا وی بندوبست کرو۔“

سدیو تلاتے اڑیا۔ ویکھیوس کہ نکل تلا دے کنڈھے مویا پیا ہے۔ اوہ گھابر گیا پر
تریسہ وی ڈاڈھی ہاسو۔ سوچیوس پہلے ذرا پانی پی لواں پھیر ویکھنا ہاں کہ کیہ کہانی واپری
ہے پر اوہ پانی پین لئی جھکیا ای سی کہ اوہی غیبی واج پھیر آئی۔

”ٹھہرو! ایسہ تلا میرا ہے ایہدا پانی صرف اوہی پی سکدا ہے جو میرے سوالاں دا صحیح جواب دیوے۔“

تریہائے سدیو نے مڑکے چارے پاسے ویکھیا۔ جدوں کوئی وی نہ ڈیسا تاں اوہ وی پانی پین لگا۔ مگر پیندے سارا ای بے ہوش ہو کے ڈگ پیا۔

اودھر تریہہ تے گرمی و جھوں باقی بھراواں دا برا حال سی۔ نکل تے سدیو دے واپس نہ مڑن پاروں سارے فکر مند سن۔ ہُن پید ہشتر نے ارجن نوں گھلیا۔

ارجن اپنا تیر کمان سنبھالیا تے او سے پاسے ٹرپیا چدھر نکل تے سدیو گئے۔ اوس سوچیا دال وچ ضرور کالا ہے۔ جدوں تلا دے کنڈھے تے اڑیا تاں دونوں بھراواں نوں بے ہوش ویکھ کے اوہنوں ڈاڈھا صدمہ ہویا۔ کمان وچ تیر پا کے اوہ چارے پاسے ویکھن لگا کہ اتھے کون ہے جس نے ایہناں دونوں نوں بے جان کر دتا۔ پر کجھ وی نظر نہ آیا۔ اخیر اوس وی جدوں تریہہ بجھائی چاہی تاں اوہدا وی حشر اوہی ہویا۔ پچھوں پید ہشتر نے ہیم نوں گھلیا تاں اوہ وی اوتھے ای ڈھیر ہو گیا۔

اوڑک تھکیا تڑیا پید ہشتر چاراں بھراواں نوں ڈھونڈدا ہویا آپوں تلا دے کنڈھے جا اڑیا۔ بھراواں وی اچن چیتی موت نال دل دھڑکنا بھل گیا۔ پتھر بنیا ویکھدا رہیا۔ تریہہ نال ترٹا ہویا تاں اوہ وی سی، پانی پین لئی جھکیا۔ اچن چیتی واج آئی، ”ٹھہرو! ایسہ تلا میرا ہے۔ ایہدا پانی صرف اوہی پی سکدا ہے جو میرے سوالاں دا ٹھیک جواب دیوے۔ میں ای تیرے سبھ بھراواں نوں موت تیک اڑایا ہے۔ توں وی جیکر میرے سوالاں دا جواب ٹھیک نہیں دیویں گا تاں تیرا وی حشر ایہو ای ہووے گا۔“

پید ہشتر آکھیا ”سچ دس، توں کون ایس؟ توں ضرور یکش ایس یا راکش۔“

”توں ٹھیک آکھیا ہے، میں یکش ہاں پر پہلے میرے سوالاں دا جواب دینا پوے

گا۔“

پید ہشتر آکھیا ”بول۔“

یکش: ”انسان نوں علم کس طرح حاصل ہوندا ہے؟ انسان نوں وڈیائی کیویں

ملدی ہے؟ انسان دا سبھ توں چنگا ساتھی کیہڑا ہے؟ تے انسان عقل مند کیویں بندا ہے؟“

ید ہشتر نے جواب دتا، ”انسان نوں علم ویداں تے شاستراں دے پڑھن نال مددا ہے۔ انسان نوں وڈیائی عبادت تے ریاضت نال حاصل ہوندی ہے۔ انسان دا سبھ توں چنگا ساتھی صبر ہے تے انسان بزرگاں دی صحبت وچ بہہ کے عقل مند بندا ہے؟“

یکش: ”برہمنوں وچ دیوتیاں جیہیاں کیہڑیاں گلاں ہن تے وڈے انساناں جیہیاں کیہڑیاں؟ اوہناں دے انسان ہوون دا ثبوت کیہ ہے تے اوہناں ویاں گھٹیا حرکتاں کیہڑیاں ہن؟“

ید ہشتر: ”برہمنوں دا وید شاستراں دا پڑھنا دیوتیاں جیہیاں گلاں ہن تے ریاضت بلند کردار انساناں جیہیاں۔ موت ایہناں دے انسان ہوون دی دلیل ہے تے دوجیاں دی برائی کرنا تے چغلی کھانا گھٹیا انساناں جیہیاں حرکتاں ہن۔“

یکش: ”زمین توں وڈا کون ہے؟ اسمان توں اچا کون ہے؟ ہوا توں تیز چلن والا کون ہے؟ تے گیتری وچ گکھاں توں وی ڈھیر کون ہے؟“

ید ہشتر: ”ماں دا درجہ زمین توں وی وڈا ہے تے باپ دا اسمان توں وی اچا۔ من ہوا توں وی تیز چلن والا ہے تے وچار گتری وچ گکھاں توں ڈھیر ہن۔“

یکش: کون ہے جیہڑا ستاپا وی اکھاں نہیں بند کردا؟ کون پیدا ہو کے بے حرکت ہے؟ کیہدے سینے وچ دل نہیں ہوندا تے کون سبھ تھیں ڈھیر تیزی نال ودھدا ہے؟“

ید ہشتر: ”پمھی ستیاں وی اکھاں نہیں بند کردی۔ انڈا پیدا ہوون تے وی بے حرکت رہندا ہے۔ پتھر دے سینے وچ دل نہیں ہوندا تے وہم تیزی نال ودھدا ہے۔“

یکش: ”دھرم، وڈیائی، فضیلت تے سکھ دا مقام کیہ ہے؟“

ید ہشتر: ”دھرم دا مقام دیا یعنی رحم ہے۔ وڈیائی دا دان یعنی خیرات، فضیلت دا سچائی تے سکھ دا مقام نیک کردار ہے۔“

یکش: ”سچے انسان دی سبھ توں وڈی خوبی کیہ ہے؟ دولتیاں وچوں سبھ توں وڈی دولت کیہ ہے؟ کھٹیاں وچوں سبھ توں وڈی کھٹی کیہ ہے تے سکھاں وچوں سبھ توں وڈا سکھ کیہڑا اے؟“

ید ہشتر: ”سچے انسان دی سبھ توں وڈی خوبی معاف کر دین دی طاقت ہے۔ دولتیاں وچوں سبھ توں وڈی دولت علم ہے۔ کھٹیاں وچوں سبھ توں وڈی کھٹی تندرستی ہے تے سکھاں وچوں سبھ توں وڈا سکھ صبر ہے۔“

یکش: ”کسے شے نوں چھڈ کے انسان ہر کسے نوں پیارا لگدا ہے؟ کس شے نوں چھڈ کے پچھاوٹا نہیں پوندا؟ کس شے نوں تیاگ کے انسان امیر بندا ہے؟ تے کس شے توں لاہے ہو کے سکھ پاوندا ہے؟“

ید ہشتر: ”غرور نوں چھڈ کے انسان ہر کسے نوں پیارا لگدا ہے۔ کاوڑ نوں چھڈ کے پچھاوٹا نہیں پوندا۔ خواہشاں نوں چھڈ کے انسان امیر بندا ہے تے حرص توں لاہے ہو کے انسان سکھ پاوندا ہے۔“

یکش: ”بہت اوکھ نال جتے جاوَن والے انسان دا دشمن کون ہے؟ کدی نہ مکن والی لعنت کیہ ہے؟ چنگا کون ہے تے بُرا کون ہے؟“

ید ہشتر: ”بہت مشکل نال جتے جاوَن والے انسان دا ویری غصہ ہوندا ہے۔ لالچ کدے نہ مکن والی لعنت ہے۔ سبھ جانداراں نال محبت کرن والا انسان سبھ توں چنگا تے بے رحم آدمی برا ہے؟“

اچھے کئی سوال یکش نے پچھے۔ ید ہشتر نے سبھ دا جواب بڑی تسلی نال دتا۔ یکش نے خوش ہو کے آکھیا، ”میں تیری عقل تے وائٹائی نوں تسلیم کروا ہاں۔ توں چاہویں تے اپنے چاراں بھراواں وچوں کسے اک نوں زندہ کروا سکدا ایں۔“

ید ہشتر آکھیا ”مہربانی کر کے سانولے رنگ، وڈیاں اکھاں، لمیاں باہواں، چوڑی ہک تے سرو دے وانگ لے قد والے نکل نوں زندہ کر دیو۔“

یکش نے پچھیا، ”تیرے بھراواں وچ جگت مشہور رحیم تے ارجن وی تال ہن۔“

ایہناں وچوں کے اک نوں کیوں نہیں زندہ کروا لیندا۔ ایسہ دوویں تاں تیرے سگے بھرا ہن، نکل تاں متریا ہے۔“

ید ہشتر: ”ساڈے باپ دیاں دو راٹیاں ہن۔ کنتی تے مدری ___ میں کنتی دا پتر ہاں تے نکل مدری دا۔ ایس لئی میری بیٹی ہے تیس نکل نوں زندہ کر دیو۔ بن واس توں پچھے جدوں اسیں گھر مڑاں گے تاں دوویں ماواں ساڈا سواگت کرن آون گیان۔ مدری جدوں دیکھے گی کہ دوویں پتر کنتی دے واپس مڑے ہن تے اوہدے دوویں پتر مر چکے ہن تاں اوہناں نوں ڈھیر صدمہ ہووے گا۔ جیکر تیس نکل نوں زندہ کر دیو تاں کم سے کم دوویں ماواں اپنا اک اک پتر دیکھ کے ای خوش ہو جاون گیان۔“

یکش، ید ہشتر دی ایس گل توں بہت متاثر ہویا۔ ید ہشتر دا محیم تے ارجن دی تھاہریں نکل نوں جیواونا فرض شناسی دا وڈا ثبوت آہا۔ ایس گل توں خوش ہو کے یکش نے چاراں بھراواں نوں زندہ کر دتا۔ اوہ سارے انج اٹھ کھلوتے جیویں سوں کے جاگے ہوون۔

اوڑک ید ہشتر نے یکش نوں بیٹی کہتی کہ اوہ اوہناں نوں اپنی حقیقت توں واقف کراوے۔

یکش نے کہیا ”میں عدل تے انصاف دا دیوتا دھرم راج ہاں۔ میں سچے تے کھرے لوکاں نوں آزمائشاں وچ پاوندا ہاں، جیہڑے لوک فرض شناس تے حق پرستی دا ثبوت دیندے ہن، ایٹار تے محبت توں کم لیندے ہن تے دوجیاں دی خدمت کردے ہن، میں اوہناں اُپر ہمیش مہربان رہناں تے دنیا خوشیاں نال جگ جگ کردی رہندی ہے۔“

پنجابی کتاباں دا سب توں وڈا مرکز

کتاب ترنجن

22- میاں چیمبرز۔ 3 ٹیل روڈ لاہور

غزلاں

سمیع اللہ قریشی

آجا دوویں لاگے بہہ کے سانجھیاں نظماں کہیے
جیہڑے دکھ توں کلی جرنی ایں اوہ دکھ کٹھے جریے

دوری دا ترسیواں سانوں کتھوں تیک ازماسی
کدے تے گوڑھیاں گلاں کریے کدے تے رل مل ہیے

تیرے میرے پیار دا کڑیے رنگ برنگا سفنا
تعبیراں وچ کیہ رکھیا اے؟ آ سفنے وچ رہیے

روپ حیاتی والے دوویں اک دوہے توں اچے
سنگت پھلاں نال وی رکھیے کنڈیاں نال وی کھپیے

جیہڑی گل آکھن توں ساڑے دوہاں دے بلکہ سنگن
بھیت اوس گل دا اک دوہے دیاں اکھاں وچوں لئیے

اندروں توں وی بُجھتیں مینوں میں وی تینوں جاناں
اُتوں بھاویں اک دوہے نوں اپنا تھوہ نہ دیے

انج کراں، چُنکیار دی رت وچ دل دے ویرھے گڈ لاں
چندن رکھ دا سنگھنا بوٹا، اڑیے لگراں جہیے

ڈاکٹر صابر آفاقی

مورکھ بہانے چٹے کانڈ اتے کالیاں لیکاں
 بلجھے دا میں وارث میرے بول وچ رمز بریکاں
 خورے کیٹرا خونی سی اوہ جہنے پائیاں ونداں
 دھرتی اتے لا دتیاں نین رتیاں رتیاں لیکاں
 کناں وچ رُوں رکھ کے سوں گئے دانشمند سیانے
 دسو کھاں ہن کتھے جاوَن مظلوماں دیاں چیکاں
 بھادیں کھوہری رسل تے رگڑاں، نال چھری دے کھرچاں
 مٹا کد اے متھے والیاں ڈونگھیاں پکیاں لیکاں
 جیویں ہور زمیناں ہوں، جتھے ونا جا کے
 دھرتی نوں برباد اِنج کیتا دھرتی دے وسیکاں
 نبیاں نے آنا جانا چھڈیا، امتاں بھانڈے بالے
 کیٹرے بُوہے اتے جاوَن مظلوماں دیاں، چیکاں
 اک پکھم آوے گا ایڈا سوچاں آلی دھرتی تے
 ریزہ ریزہ ہو کے ڈھینا اچیاں اچیاں پیکاں
 میرے نال نہ متھا لانا، جے عزت اے پیاری
 واعظ اپنے بکلے خوش اے، میں وی تھاں تے، ٹھیک رآں
 جے نہ اپنے دل دے اندر نچن بھانڈے اگ دے
 تاں کوہ طور تے جا کے منگاں، اک شعلے دیاں بھیکاں
 چنگا بکر وال آں مینوں حرفاں دی نہیں مار پئی
 سارے علم مکا کے وی میں غم دے اجڑ بھیکاں

پنجابی دا جھکا رہیا اوتھے دا ای اوتھے
 انج تے اپنے دیس دے اندر چلیاں لکھ تحریکاں
 رہیا اک دیہاڑے آ کے میرا مان وودھانا
 جیون جوگا چھڈیا نیوں مینوں یار شرکاں
 مونہ تابت دا بند وی کیتا، اکھیاں کھلیاں رہن گیاں
 مکی حیاتی پر نہ مکیاں صابر یار اڈیکاں

بشیر باوا

جیون جوانیاں ونڈا جوں 'جگ' 'جگ' جیوے
 ساڈی وار 'پگاون' والا پگ پگ 'پگ' 'پگ' جیوے
 بی نوں جڑھاں، کرونبل، لگراں، ٹہنے، پت، پھل پھل دے
 اوس گھن چھاویں بوہڑ بیٹھاں ہر بوٹا 'اگ' 'اگ' جیوے
 اوس سخی دی رحمت پرنے سکھنے وی وجدے ہاں
 جھجھری وانگوں بخت بھرتدا کردا 'بگ' 'بگ' جیوے
 لوہدے امروں موت کنارے ساڈا رین بسیرا
 سانوں وی کجھ جگ تے اپنی دے کے 'اگ' 'اگ' جیوے
 اک تکتی وچ فرشوں عرشاں تیک رسائی جیہدی
 سورج نوں چکارے ونڈن والا 'لگ' 'لگ' جیوے
 چند 'اشکل' تے پنکھ اڈانل کارن دے جو باوا
 پنچھی اوہدا سٹیا ہويا چوگا 'چگ' 'چگ' جیوے

سوچاں نوں کفنا کے جینا، جینا نہیں
 بلھیں تالے لا کے جینا، جینا نہیں

جبر دے موہرے ڈھیری ہونا رنج دا جیون
 خوف دی کفنی پا کے جینا، جینا نہیں

جھوٹھ دی ویہنی تاری لا خوش ہوندے لوکو
 حق تھیں اکھ چرا کے جینا، جینا نہیں

ہر سو پیار کھنڈاؤ تاں جو جیوندے دسو
 جیون توں آکتا کے جینا، جینا نہیں

رب دیوے جے ہمت بھڑیے ساہناں نال
 ماڑے سنگ ٹکرا کے جینا، جینا نہیں

دکھاں توں جند چھٹ ہی جانی اک نہ اک دن
 دکھاں تھیں گھبرا کے جینا، جینا نہیں

محمد فیروز شاہ

تیاں ریتاں، ریتیاں دھپاں وچ مکان اساڈے
 لوتے جس دے موسم دے ہن اج وت مہمان اساڈے
 ساڈی جندڑی سڑوے بلدے خواب جیہا کوئی منظر
 دیر تیں نہیں لکھے رہنے نام نشان اساڈے
 ساڈیاں بانہواں کٹ کے اوہنے اپنے ہتھ بنائے

ساڈے تے ازمائے گئے وت تیر کمان اساڈے
 جیڑا ساڈے دکھ درداں دا سا بھئی بن کے آیا
 ہر پھر کے اس دے دل جانڈے وہم گمان اساڈے
 اک دن سانوں اپنے گھر وچ رہن وی جا نہیں لہنی
 دکھاں نال بھرنڈے وینڈے سبھ والان اساڈے
 خورے کئے لے پینڈے راتیں کروے رہنڈے
 دن چڑھا تے سوں جانڈے فیروز جوان اساڈے

اسلم کولسری

اینا چانن، چانن دے وچ اینا گھپ ہیرا
 ایسے لئی تے دنیا اندر جی نہیں لگدا میرا
 مولا کتیاں صدیاں توں ایسہ رات برات اے میری
 بن تے بھاگ بنیرے اتے رکھ دے اک سویرا
 بھادویں اندروں مول نہ گئیاں چھوہر پنہ ویان گلاں
 پچھلی عمرے کیڑا پاوے اوس گلی دا پھیرا
 سوچاں راہیں مل جانڈے نہیں سارے سجن بلی
 جدوں دا کالی بکل دے وچ لایا اسلم ڈیرا

شوکت مہدی

نال مراداں اپنی جھولی بھروے سن
 پہلاں لوکی اک دوجے تے مروے سن
 مینوں جھلا آکھن والے پاگل لوک
 کھڑ کھڑ میریاں گلاں اُتے ہدے سن
 اکلاپے دے مارے اپنے قدماں لوک
 سکیاں پتراں دی کڑ کڑ توں ڈروے سن
 اک بندے نوں ہور کسے دی نہیں سی لوڑ
 باقی کنیں لگ لگ گلاں کروے سن
 مہدی ہُن تے ہو گئے سبھ کچھ لپرو لپرو
 نکے وڈے تھواراں تے نچدے سن

علی اصغر بلوچ

سوچاں دے اس بلدے تھل دا کیہ کیہ
 لکویں تے ان ہونی گل دا کیہ کیہ
 جیڑھی بیڑی ڈوبے نہ ای پار کرے
 مارو دریا دی اس چھل دا کیہ کیہ
 جیڑھا کھا نہ سکے نہ ای سٹ سکے

چاواں دے اس کوڑے پھل دا کیہ کیے
 میری عمریں بدھے صبر دے بدلے وچ
 تیری پھوکی پریت دے پل دا کیہ کیے
 اصغر اس دی جادو آکھ دے وگن وچ
 اج تے نبھ جاوے گی کل دا کیہ کیے

عاشق رحیل

جد	تیرا	تصور	کر	لیناں
خوشیاں	دی	جھولی	بھر	لیناں
تک	خواباں	ہجر	وصال	دیاں
کدی	جی	لیناں	کدی	مر
سجناں	دے	منگن	توں	پہلاں
میں	جان	تلی	تے	دھر
یاراں	دیاں	خیراں	منگناں	واں
دکھ	سارے	آپی	جر	لیناں
دن	رات	مشقتاں	کرتاں	ہاں
بھاڑے	تے	پھر	وی	کر
جیہڑا	ناں	میں	لینا	چاہوندا
اوہ	ناں	میں	کیوں	اکثر
بھیڑے	لوکاں	توں	رحیل	
میں	آپ	کنارہ	کر	لیناں

چپ دی بکل مار کے اوہ سی کلا بیٹھا ہویا
 مڑ آیا میں دیکھ کے اوہنوں سوچ اچ ڈیا ہویا
 کوٹھے چڑھ کے موریاں لبھاں نلے ٹیاں پاواں
 ڈب ڈب جاوے کوٹھی دیکھ کے بدل ڈھکیا ہویا
 لے گیوں اس در تے جتھے گل وا مل نہ پووے
 دلا! تیری من کے اچ میں رکنا ہولا ہویا
 عزرائیل دے کج سولے کیتے اسان آپے
 ہک دوجے دے ڈر توں ہر اک بندہ مکیا ہویا
 ورھیاں پچھوں دیکھیا اوہنوں ذرا وی نہیں سی بدلی
 چلو کے تان اپنے آپ نوں سانجھ کے رکھیا ہویا
 جی کروا اے تھوڑے چر لئی تیرے سر تے رکھاں
 یاداں وا جو بھار میں اپنے دل تے چکیا ہویا
 سانوں چیتیاں لاہون والیا! آ کے کدیں دیکھ
 اسان اچ وی یاد تری وا دامن پھڑیا ہویا
 گل کوئی بہوں پرانی نہیں ایسہ یاد تے ہوسی تینوں
 بنہ وا پیل' دو پرچھاویں' چن وی چڑھیا ہویا
 آسے پاسے لڈیاں پاوے تابش گھور ہیرا
 چانن دا ورتاوا خورے کدھر لکھیا ہویا

تیرے لئی نہیں اسماناں دے سبھ دروازے کھلے
 اتھے مری سونے رنگی عمر دے کجھ دن ہنڈھے
 بھل نہیں سکدے عمراں تیکر کدی وی مینوں دھلے (۱)
 توں کیہ عرفاں رمزماں سمجھیں چھڈ دے ایہدا پلا
 عشق دے ہتھوں نچدے ٹر گئے کئی فرید تے بلھے

(گوجرانوالہ دا اک پنڈ)

ایم اقبال اسد

واری	اکو	اے	لائی	اکھ
واری	اکو	اے	مکائی	چند
کیتی	سی	تیار	نال	مدتاں
واری	اکو	اے	ڈھائی	کلی
نہ	سوچیا	تے	واری	لکھ
واری	اکو	اے	بچائی	جان
آں	رہے	کٹھے	زندگی	ساری
واری	اکو	اے	جدائی	پئی
کیتی	جیہڑی	ساری	ساری	حیاتی
واری	اکو	اے	کمائی	گئی
اتوں	راہواں	وچاری	وچاری	دید

پرانہ ہٹائی اے اکو واری
 اقبال سخن دی نگری دے وچ
 عید منائی اے اکو واری

طاہر وزیر آبادی

اکھیاں نوں سمجھاوے کیٹرا
 بوہے چک چڑھاوے کیٹرا
 اپنا آپ چھپاون خاطر
 سورج متھا لاوے کیٹرا
 ورحدے بدل ڈونگھا پانی
 ڈبڈے یار بچاوے کیٹرا
 رساں دے اس جنگل وچوں
 پٹھے پیر چھڈاوے کیٹرا
 دوہاں پاسے کلا طاہر
 رے کون مناوے کیٹرا

زاہد نبی

ویلے دے ول چھل وے ربا
 راہ بیٹھے نیں مل وے ربا
 ساڈے اندر ٹھروے رت نوں
 سیک نیہا کھل وے ربا

ساڈے ساڈا اتے ساڈا جیون
 ہونگا کدوں کدوں وے ربا
 انھے، گونگے، ڈور سے وچ
 کون، سنیندا گل وے ربا
 جد میں اپنے دکھ لکھتاں واں
 ہتھ پیندے نہیں بل وے ربا

محمد شریف گلزار

نہیں میرے دل دیاں سنیاں کسے نے، میں لکھاں واری کوشش کر رہیا واں
 پتہ ہوندیاں وی انھے کھوہ وچ ڈگنا اے تے پیراں نوں آگیرے دھر رہیا واں
 نواں کوئی اید کیس ہویا اے تماشا؟ ہویا پر وی ایہو سی نال میرے
 حسیناں مگر اڈ اڈ جاوندا ساں تے آخر نوں کٹا کے پر رہیا واں
 دنیا والیو ایدھر وی تکو، مری سادہ دلی دا لاوو اندازہ
 میرے مارن دے وچ راضی نہیں جیہڑے، میں اوہناں ظالماں تے ای امر رہیا واں
 میں سونا وچ کے سکے خریدے تے سکے وچ کے پتھر دی مورت
 میری سادہ دلی حد دیکھو میں شیشے تے جڑا پتھر رہیا واں
 مینوں پالا نہیں کوئی نمودیاں دا، میرا ناں عشق اے لوکی جائدے نہیں
 میں اگاں وچ بے خطر رہیا واں میں تیغاں بیٹھ وی صابر رہیا واں
 میں جنگاں وچ جدوں پڑھتاں ترانے تے فوجاں وجد وچ آ جائدیاں نہیں
 نشان حیدری اینویں نہیں بھدا، میں اپنی قوم دا راہبر رہیا واں

تیرے ظلمات دی حد پیا دیکھنا واں، اخیر ہووے گا اوہو جو توں چاہنا ایں
 جے دھوتی توں وی اودھر تنگ رہیا ایں، لنگوٹا میں وی ایدھر کر رہیا واں
 جڑھوں ظلمات دے پٹناں میں بوٹے تے کھڑناں واں جدوں گلزار بن کے
 مینوں اسلام لوکی آکھدے نیں، ہمیشہ کفر تے جابر رہیا واں

یا سمین سحر

سوچاں والے ویرھے اسیں بیٹھے ڈیرا لا کے
 پاں لگے سفنے وی جھاتیاں پھر آ کے
 تیریاں جدائیاں سکھ چین ساڈا کھوہیا اے
 لبھیا کیہ دس پردیس تینوں جا کے
 پھیتی پھیتی سانوں ہن کتھے نیند آوٹی اے
 ٹر گیا کوئی کچی نیندرے اٹھا کے
 کر جاندی کھوچلا ہے یاد اوہدے پیار دی
 دل والا پڑھا رکھو رکنا وی ٹھکا کے
 کدے اکلاپے نیوں چندڑی دے مکدے
 بڑا بڑا دیکھیا اے محفلاں ج جا کے
 سجھاں دی یاد وچ جوگ لینا سوکھا نہیں
 پھرنا نہیں سوکھا کنیں مندراں نوں پا کے
 دل والی گلی وچ سایہ وی نہیں لبھدا
 خبرے کون نگہ گیا کنڈا کھڑکا کے

کٹی پتنگ

چودھری عبدالرحیم، میں تے چودھری شبیر احمد ایڈووکیٹ دا ایسہ روز دا معمول اے پئی اسل عصر دی نماز توں بعد کھیتاں وچ سیر لئی نکل جاندے آں۔ ادب، نفسیات، سیاست یا تصوف تے گلاں باتاں کر دیاں ہویاں کھیتاں وچ دور تیکر ٹرے جاندے آں۔ کھیت ساڈے گھراں توں بہوں دور نہیں۔ ساڈے گھراں توں گھٹ ودھ ادھ فرلانگ دی وتھ تے کامرس کلج دی ریتاں اٹاں نال بنی ہوئی دو منزلہ عمارت اے۔ اوہدے ساہنے کٹک دے گودام نہیں۔ کٹک دے سینز وچ سڑک تے ٹرکاں تے ٹرالیاں دیاں لسیاں لسیاں قطاراں دکھالی دیندیاں نہیں، جیہناں تے کٹک دیاں بوریاں ہوندیاں نہیں۔ گودام دیاں کندھاں تے کچھ ایسہ جیسے فقرے لکھے ہوندے نیں: ”بہتا اگاؤ، رج کے کھاؤ۔“ ”تجار لیا، جھکا گیا۔“ ”نو نقد، نہ تیرہ ادھار“ وغیرہ۔

کامرس کلج تے گوداماں دے نال ای کھیت شروع ہو جاندے نیں، جیسرے دور تیکر کھلے ہوئے نیں۔ اسل کلج توں ہوندیاں ہویاں کھیتاں وچ وڑ جاندے آں۔ کلج دے نکلے جیسے بلغ وچ ون سونے رنگاں دے پھل کھڑے ہوندے نیں، جیہناں وچ لال تے چٹا گلاب بہوں زیادہ ہوندا اے۔ اوہناں پھلاں دی خوشبو نال کلج دی فضا ہمیش مکدی رہندی اے۔

کدے کدے حنیف باوا تے پروفیسر احمد علی وی ساڈے نال رل جاندے نیں۔ پروفیسر سردار خاں نال ساڈی ملاقات اکثر کھیتاں وچ ای ہوندی اے۔ پروفیسر ہوری دو ورھے پھلاں ساڈے کلج توں ریٹائر ہوئے نیں۔ اوہ مصروف سرجن تے پنجابی کہانی کار محسن گھیسانہ دے ماما جی نیں۔ اوہناں نے اک پنجابی ناول ”پکی سڑک“ وی لکھیا اے،

جیہڑا پنجابی ادبی بورڈ لاہور نے چھاپیا اے۔ ریٹائرمنٹ توں بعد اوہناں نے سیٹلائٹ ٹاؤن وچ اک سوہنی کوٹھی بنوائی اے، جیہڑے وچ اک نکا جیہا باغیچہ وی اے۔ باغیچے وچ اوہناں نے ون سونے پھل تے کجھ رکھ لائے ہوئے نیں۔ اوہناں دا بہتا ویلا کتاباں پڑھن تے بوٹیاں دی دیکھ بھال وچ لنگھ جاندا اے۔

چودھری عبدالرحیم چھ درھے پہلاں خزانے توں ریٹائر ہوئے نیں۔ اوہناں دا قد لما، جسم سمارٹ، رنگ گندی، نکی نکی چٹی داڑھی تے اکھاں وچ ذہانت دی چمک دکھالی دیندی اے۔ سرتے چٹے کپڑے دی ٹوپی تے سفید یا ہلکے رنگاں دے عوامی سوٹ استعمال کردے نیں۔ اوہناں دی حرکات و سکنات توں کمزوری تے تقاہت دا اک احساس نہیں ہوندا۔ چودھری صاحب دا مطالعہ بہوں وسیع اے۔ مقامی تے قومی اخباراں، رسالیاں، دستی تے دیواری اشتہاراں توں لے کے فلسفہ، مذہب، ادب سیاست تے تصوف دیاں موٹیاں موٹیاں کتاباں اوہناں دے مطالعے وچ رہندیاں نیں۔

کے دور وچ اوہناں نوں کتاباں خریدن دا ڈاڈھا شوق سی۔ اوہناں نے ان گنت کتاباں خریدیاں پر اپنی لاپرواہی پاروں سنبھال کے نہ رکھ سکے۔ اوہ آکھدے ہوندے نیں پئی اوہناں دے گھر والیاں نے اوہناں دیاں بہت ساریاں کتاباں روی سمجھ کے ساڑ دتیاں۔ اک واری اپنی تنخواہ لے کے لہور ٹر گئے تے اپنی پسند دیاں کتاباں خرید لیائے۔ اوہ مہینہ اوہناں نے دوستاں توں چک کے بڑی مشکل نال گزاریا۔ مہن اوہ دوستاں توں ادھار لے کے کتاباں پڑھدے نیں۔ کدے کداں کوئی کتاب حاصل کرن لئی اوہناں نوں بے شمار چکر لانے پیندے نیں پر اوہ اپنی دھن دے پکے نیں۔ جدوں تیک کتاب لہ نہیں جاندی اوہ آرام نال نہیں بہندے۔ جے کوئی یار بیلی کتاب ادھار دین توں انکار کر دیوے تاں اوہ اکا برا نہیں مناندے۔ نت دیھاڑے اوہدے گھر جا کے کتاب دا مطالعہ کردے نیں۔ ایہہ سلسلہ اوس ویلے تیک جاری رہندا اے جدوں تیک کتاب مک نہیں جاندی۔

بہوں مطالعہ کرن پاروں اوہ ہر موضوع تے کھل کے گل بات کر سکدے نیں۔

ارو تے فارسی دے معروف شاعراں دا بہوں سارا کلام اوہناں نوں زبانی یاد اے۔ علامہ اقبال تے مولانا روم دے اوہ عاشق نیں۔ تصوف بارے اوہناں دا علم بڑا ودھیرا اے۔ کئی وار تصوف دے کسے موضوع تے گل بات کردیاں ہویاں اوہ اپنی گہرائی وچ لہہ جاندے نیں پئی سانوں اوہناں دی گل اکا سمجھ نہیں آوندی پر پروفیسر سردار خاں اوہناں دی گل نوں سمجھ جاندے نیں کیوں جو تصوف تے اوہناں نوں بڑا عبور حاصل اے۔

چودھری عبدالرحیم اگلے وقتاں دے بی۔ اے نیں۔ اوہناں دا خیال اے پئی حالات نے اوہناں دا ساتھ نہیں دتا۔ نہیں تاں اوہ اکاؤنٹ دی تھاں کسے چنگے اچے عہدے توں ریٹائر ہوندے۔

اک شام اسماں سیر توں واپس آ رہے ساں۔ سورج مغرب وچ ڈب رہیا سی۔ سورج نوں ڈبدا ویکھ کے انج جاپ رہیا سی پئی قدرت نے مناں سونا مغرب وچ کھلار دتا ہووے۔ اوس ویلے اسماں اقبال دے مرد مومن تے نطشے دے سپر مین تے بحث کر رہے ساں۔ چودھری صاحب نوں سپر مین توں ایسہ گلہ سی پئی اوہ اپنی طاقت دے بل تے ہر ماڑی تے کمزور شے نوں ختم کرن دی جدوجہد وچ رُوہا اے۔

ایس فلسفے دی روشنائی وچ ہر ماڑی قوم تے ماڑے بندے نوں ایس دھرتی تے جیون دا کوئی حق نہیں۔ سپر مین صرف طاقت تے قوت دا مظہر اے۔ اخلاقی قدراں دی اوہدی نظر وچ کوئی اہمیت نہیں اے، جدوں کہ اقبال دے مرد مومن وچ قوت تے طاقت دے نال نال اخلاقی قدراں وی موجود نیں۔

چودھری شبیر دے خیال موجب ایس دور وچ اقبال دا مرد مومن صرف کتاباں وچ دکھالی دیندا اے جد کہ نطشے دا سپر مین شہراں تے پنڈاں وچ عام نظر آوندا اے۔ بحث بڑے زوراں نال جاری سی۔ حنیف باوا تے صفدر سلیم سیال ودھ ودھ کے حصہ لے رہے سن۔ سردار خاں وی کدے کدے اک ادھی گل کر لیندے سن۔ اچن چیت اسماں ویکھیا پئی سڑک تے بے شمار منڈے ہتھاں وچ لمیاں لمیاں سوٹیاں پھڑی تیزی نال دوڑ رہے سن۔ اوہناں نوں سڑک تے دوڑیاں ویکھ کے انج جاپدا سی جیویں عہد

عقیق دی کوئی فوج اپنیاں ہتھال وچ لنگیاں تلواراں پھڑی اپنے دشمن تے حملہ آور ہوئیاں سن پر ایہدے باوجود اوہناں دی دوڑن دی رفتار بہوں تیز سی۔ اسان اسمان ول تکیا تاں سانوں اک ون سونے رنگاں والا پتنگ ہوا دے موڈھیاں تے سوار کسے مست شرابی وانگر ڈولدا ہویا کھیتاں ول ودھ رہیا سی۔ باللاں دے ہتھال وچ پھڑیاں ہوئیاں سوٹیاں پتنگ دے سریر نوں چھوہن لئی بہوں بے قرار نظر آ رہیاں سن۔ اسان پتنگ وا درویلا انجام ویکھن لئی کلج دے کول سڑک تے کھلو گئے۔ ”پتنگ جدوں بھونیں تے ڈگ پئی تاں ایہہ جاتک اوہنوں حاصل کرن دی کوشش وچ لیرو لیر کر دین گے۔ میں پتنگ ول ویکھدیاں ہوئیاں کہیا۔ ”بے پتنگ ایس لے منڈے نے پھڑ لیا تاں شید بچ جاوے۔“ احمد علی نے اک منڈے ول اشارہ کردیاں ہوئیاں آکھیا ”بے ایس نکے جسے منڈے نے پھڑ لیا تاں پھیر کیہ ہوسی؟“۔ چودھری شبیر بولیا ”پھیر تاں اوہدا حشر نثر ہو جاسی۔“۔ ضیف باوا آکھیا، ”چودھری صاحب پتنگ بارے تہاڈی کیہ رائے اے؟“۔

چودھری صاحب جیڑے اسمان تے ڈولدے پتنگ تے سڑک تے ندے ہوئے باللاں نوں بڑے گوہ نال ویکھ رہے سن تر بھک کے بولے۔ ”اے تاں کجھ نہیں آکھیا جا سکدا۔ جدوں پتنگ بھونیں تے ڈگیا تاں پھیر ای معلوم ہوسی۔“ ساڈیاں نظراں ڈگدے ہوئے پتنگ تے کھیتاں وچ ندے باللاں تے گڈیاں ہوئیاں سن۔ سارے جاتک پتنگ پھڑن دے جتن کر رہے سن۔ ہر جاتک دی ایہو کوشش سی پئی پتنگ اوہ لٹ لوے۔ اچن چیت سبھ توں نکے بال نے پتنگ دی ڈور پھڑ لئی تے دوجیاں باللاں توں بچن لئی تیزی نال اک پاسے دوڑن لگ پیا۔ دوجیاں باللاں نے تھوڑی دور تیکر اوہدا پچھا کیتا تے پھیر پرت گئے۔ اسان ایہہ ویکھ کے بہوں حیران ہوئے پئی نکے بال نے پتنگ پھڑ لیا پر دوجے باللاں نے اوس توں کھسن دی کوئی کوشش نہیں کیتی۔ ایہناں باللاں وچ کنا اتفاق اے۔ بے وڈے بال چاہوندے تاں بڑی آسانی نال اوس توں پتنگ کھوہ سکرے سن پر اوہناں انج نہیں کیتا۔

”کاش ساڈے وچ وی ایہناں باللاں وانگر ایثار تے قربانی دا جذبہ پیدا ہو جاوے
 تاں کنا چنگا ہووے۔“ شبیر نے باللاں ول ویکھدیاں ہویاں کہیا ”توں ٹھیک آکھدا ایس۔
 جے اوہناں باللاں ورگیاں صفتاں ساڈے وچ پیدا ہو جاوون تاں ایہہ دنیا جنت دا نمونہ
 بن سکدی اے۔“ حنیف باوا بولیا ”ساڈے نالوں تاں ایہہ ملوٹے ہوئے جاتک ای چنگے
 نیں، جیہڑے اپنی طاقت دا غلط استعمال نہیں کردے۔ اوہناں نے اپنی طاقت دے بل
 تے اک کمزور تے ماڑے جسے منڈے نوں اوہدے حق توں محروم نہیں کیتا۔“
 چودھری شبیر نے باللاں ول پیار بھریاں نظراں نال ویکھدیاں ہویاں اوہناں دی تعریف
 کیتی۔

اساں اوہناں نکے نکے ملوٹیاں باللاں توں بہوں متاثر ساں۔ ساڈیاں نظراں وچ ایہہ
 ملوٹے غریب جاتک اوہناں لوکاں توں بہوں چنگے نیں، جیہڑے زبانی مساوات تے بھائی
 چارے دا پرچار تاں کردے نیں پر عملی طور تے اُکا کورے ہوندے نیں۔ اوہناں
 گندے تے ملوٹیاں جسمیں وچ دھڑکدے ہوئے دل سورج وانگ روشن نیں۔

کچھ چر مگروں سبھ توں لما منڈا ساڈے ول آوندا نظر آیا۔ پتنگ دے مگر دوڑیاں
 ہویاں اوہدے اندر جیہڑا جوش و خروش تے ولولہ سی ہن اوہدی جگہ مایوسی تے سستی
 نے لے لئی سی۔ اوہ اک ہارے ہوئے جواری وانگر سوچاں وچ گواچا ہولے ہولے
 سڑک تے ٹر رہیا سی۔ جدوں اوہ ساڈے کول پُجا تاں چودھری صاحب نے اوہدے ول
 ویکھدیاں ہویاں کہیا: ”پتر اساں تیرے توں سبھ بہوں خوش ہاں پئی توں اک نکے تے
 ملوک جسے بال دے ہتھیں وچوں پتنگ کھوہن دا جتن نہیں کیتا۔ جے توں چاہوندا تاں
 بڑی آسانی نال اوہدے کولوں پتنگ کھوہ سکدا سی۔“

”نہیں۔ انکل اوہ کمزور نہیں جے۔ اوہ ساڈے ساریاں توں گکڑا اے، نہیں تاں

اساں.....“

اجاڑوستی

میں جدوں اکلاپے دی مارو وادی توں اکیا تاں سوچیا کہ کیوں نہ اکلاپے دی وادی
توں اجاڑوستی دا پاندھی بناں۔ میں کئی واری اجاڑوستی بارے سوچیا کروا ساں کہ اوہ
کیہو جیہی وستی اے اتے اوہ اجاڑ کیوں اے۔

میں تکیا کہ سورج دی تپش پاروں گلیاں ہوکے بھر رہیاں سن تے سورج نے
اجیہی انھی پائی سی کہ کلیاں دے مونہ لوس گئے سن تے ہن انھے ای انھے باقی سن
جیہناں نوں اپنے آل دوالے سڑدے جیہیاں دی سار نہیں سی۔

میں ایہہ رمز سمجھ نہ سکیا کہ سورج مہاراج ایس گل توں ان جانو کیوں نہیں کہ
اوہناں دیاں کرناں نے چانن بھری سویر کرن دی تھاویں کنیاں الھڑکڑیاں دے سرچاندی
وچ ڈوب دتے نہیں پر سورج تے کجھ انج کری جا رہیا سی، جو ہرکے دی سوچ توں اچا
سی اتے کسے وی کارن توں پاک سی۔ اوہ تاں سچ سدا آبادی کرن والیاں دیاں جوان
لاشاں، اوہناں دیاں ماواں نوں دکھا رہیا سی، اجیہیاں ماواں جیہناں نے اپنے باللاں نوں
سچ کہن دی جاچ ای نہیں سی سکھائی، جیہناں باللاں سچ بولن دی جاچ نہیں سی سکھی،
اوہناں دی جنس ای بدل چکی سی۔

اجاڑوستی دیاں سڑدیاں گلیاں وچوں جدوں کوئی معصوم نیانا لنگھدا تاں اوہ اپنے
احساساں نوں شل کر دیندا جیویں کسے نے سچائی نوں الف ننگا ویکھ لیا ہووے، اجیہا سچ
جس نوں لکاون لئی سورج اپنیاں ریشاں نال لوکاں دیاں اکھیاں کُچھیاں کر رہیا سی
جیویں کوئی تھل دا راہی اپنے آپ نوں لو توں بچا رہیا ہووے پر ٹھنڈی وا دا اکو
سرلاٹاوس پاندھی نوں بے ہوش کر دیوے۔

میں اوس شہر وچ لوکائی دی عجیب حالت دیکھی۔ اوہناں دے لیکھاں مارے متھیاں اتے اکو ای لکھت سی کہ اسیں کجھ سوچ رہے آں۔ اوہناں دے ہتھ کشکول بن چکے سن تے اوہناں دیاں چھاتیاں تے بھاری پتھر پئے ہوئے سن، جس کارن اوہناں دے دل کدی وی آزادی دی منگ نہ کر سکے۔ اوس شہر دیاں کندھاں اتے اکو ای لکھت سی کہ ہر شے منگو، ہر کے کولوں منگو، ہر ویلے منگو۔

اوہناں دیاں اکھاں، جیہڑیاں امدوس توں بہتیاں ڈونگھیاں اتے انھیریاں سن، اوہناں اکھیاں اگے بہت سارے معبود سن، جیہڑے اوہناں نے ویلے دا چنگا ورتاوا کرن لئی بنائے سن تے اوہناں دی پوجا اک پاکیزہ عبادت سی، جس دا اجر اوہناں نوں نکلیاں دی صورت وچ مل جاندا اے۔ اوس رقم نال کجھ لوک جیہڑے اپنے آپ نوں مجبور اں دا ان داتا سمجھدے سن، اپنیاں کجھ راتناں رنگین کر لیندے تے باقی پیسیاں نال دناں دے رعب دا سامان آجاندا۔

جدوں میں ایس وسکی دے واسیاں کولوں ایس بھیڑی صورت حال دی وجہ پچھی تاں اوہناں نے اپنے مونسوں وگدیاں رالاں پونجھے پنا سدھراں نال میرے ول ادہ ویکھن لگ پئے۔ میں آکھیا ”تیس ڈھور ہو یا بندے۔ تہاڈی کیتی کیدے کھاتے پے رہی اے۔“ اوہ آگوں چپ سن جیویں دماغ دیاں نساں کے جمن توں پہلاں ای مار دتیاں ہوں۔

اوہ سارے کوشش کر رہے سن، محنت کر رہے سن پر چالا عجیب رنگ بازاں والا سی۔ ماڑا ڈاڑھے نوں تباہ کرنا چاہوندا سی تاں جو دنیا وچ سارے برابر آجاون اتے ڈاڑھا اجیہیاں چالاں کھیڈ رہیا سی کہ کدھرے ایسہ جاگ نہ جاون۔ جے ایہناں نوں جالچ آگئی تاں منگتیاں دی قطار میرے بوہے تے نہیں ہووے گی پر جے سارے ای منگتے ہو گئے تاں لٹاں گا کیہنوں۔

ابجے اوس شہر وچ ہور بہت کجھ ویکھنا باقی سی پر میں تھک گیا ساں۔ ایس لئی میں اک بابے دی درگاہ تے ٹر گیا۔ اوہ نہ تاں ڈاڑھا سی نہ ای ماڑا سی۔ اوہنے صلح کل دا

(باقی صفحہ 115 تے)

اڑیا: گوپی ناتھ موہنتی
پنجابی: پیارا سنگھ

سوالاں دی سیج

اوہ کم توں واپس آیا تاں اک مٹھی جیسی مہک آنے دوالے وچ کھل گئی تے ایس
نوں کملا وی محسوس کر سکدی سی۔ اوس پاسا پر تیا تاں پیڑ نال اوس دا چہرہ تنیا گیا۔ تھکی
ہاری نے بسترے توں پیاں ہی اوس ول سکیا۔

اوس اپنا فیصلہ یاد کیتا کہ اپنی پیڑ دا اوس نوں پتہ نہیں لگن دیوے گی اتے نہ ہی
چہرے تے چھائی پلٹن درسائے گی سگوں اوہ مسکان کھلارے گی جاں گھٹو گھٹ چہرے
تے مسکان دا تاثر لیاون دا جتن کرے گی پر اوس نوں اپنے اندر اک رون جیہا کیوں
محسوس ہو رہیا ہے؟ ایہہ خوشی بھری سوچ سی کہ اوس دے دن گنتی دے رہ گئے ہن
تے اوہ اوس تے اک بوجھ نہیں رہے گی۔

ابجے اوہ چہرے تے مسکان نہیں لیا سکی سی کہ سرا بابو اداسیا چہرے لے کے اوس
دے نیڑے آ گیا۔ آوندے سار اوس اپنے کبے ہتھ نال اوس دے سر نوں پلوسیا
کھلے واللاں نوں سہلایا تے پچھیا ”ایہہ اج درد مڑودھ گیا ہے؟ اوہ میرے ربا!
سانوں کیہ کرنا چاہیدا ہے؟ ایس طرح توں کیوں دکھ درد جردی رہویں گی؟“

کملا مسکائی تے اوس آکھیا ”اوہو پرانی پیڑ ہے؟ کوئی ایہہ نویں تاں نہیں؟“
کملا دی تیکھی نظر اگے اوس دا چہرہ ہور خشک ہوندا جاپیا، جدوں اوس پچھیا ”ہاں،
مک اپنا دکھ دسدی کیوں نہیں؟ ایہو تیری عادت ہے، ساریاں تیویاں دی ایہو عادت
ہے، اپنے آپ نوں وی نہیں دسنا کہ اندر کیہ واپر رہی ہے؟ ہور کسے نوں تاں کیہ دسنا
ہے۔ تیرے جیہیاں دا ایہہ خیال ہے کہ اندھ وشواس نال دوجے دی سیوا کرے

ہوئے اپنے آپ نوں پھوک لوو، جس نال تیس سوگ وچ پہلاں پہنچ جاوو۔ ایہو گل ہے نہ کملا۔“

سرا بابو نے اوس دیاں گکھاں نوں سہلاون لئی اپنا ہتھ ودھایا پر اوس دی چھوہ توں بچن لئی کملا نے اپنے پیڑ نال جھڑے چرے نوں اک پاسے کر لیا۔ اوس نوں اپنی چھاتی وچ چھری وانگ چیردی پیڑ محسوس ہوئی۔ جدوں اوس اکھاں مچیاں تں اک دم چکر لگے۔ اوس نوں جاپیا جیویں اوہ خیال وچ تر رہی ہووے۔ اوہے منٹ مگروں اوہ اپنی حالت وچ آگئی۔ اپنے ہیشلے بلھ نوں اوس چتھدیاں کہیا ”تیس تں اپنے کپڑے وی نہیں بدلے۔ تیس ضرور اوکھ محسوس کر رہے ہوو گے۔ ایس لئی جا کے تھوڑا کھا پی لوو۔“ آگوں اوہ اکھڑی ہوئی آواز وچ نوکرا اندرا نوں بلایا۔

سرا بابو نے کہیا ”میں جا رہیا ہاں پر توں اینا اچی نہ بول۔ ایس نال تیری پیڑ تے کمزوری ہو ر ودھے گی۔“ کملا نے ہوکا بھریا تے اکھاں میٹ لیاں۔ اک منٹ پچھووں جدوں اوس اکھاں کھولیاں تں سرا بابو اچے تک اوتھے ہی کھڑے سن۔

اوس دے کنال وچ اوہ چند لفظ گوئے: ”ایس سریر وچ باقی کیہ رہ گیا ہے؟“ اوس اوہ مہک وی محسوس کیتی۔ اوہ چیزاں نوں گھلڈیاں پگھلڈیاں دیکھ رہی سی۔ اوس دی ستھر نیمھ اگے کدے صاف ہوندا تے کدے دھنڈلا جا پدا۔ ہن اوہ دیکھ سکدی سی کہ مینہ توں بعد سیال دی پلنتی لو وچ، اوس دے پتی دے سریر وچ اک چمک سی۔ اوس دی چھیالویں ورھے گنڈھ نیڑے سی پر اوس دا سریر اوویں ہی گٹھیا ہو یا سی، متھا چوڑا سی، گیان دا پرکاش اوس دے چرے تے لس رہیا سی، ٹھوڈی دا پر بھاو سی جیویں اوہ ہر بھیڑی قسمت نال لڑ سکدا سی، رجت سکدا سی پر ایہہ سریر اوس دا سی، صرف اوس دا ہی۔ کملا دے لوں کنڈے ہو گئے، اوس دا چہرا بھکھ پیا، اوس دیاں اکھاں دے آلے دوالے دی تھال جل رہی سی تے اوس بھکھیاں نظراں نال سرا بابو دل تکیا۔ اوس نوں ہمدردی بھرے اوس دے بول یاد سن۔ پر اوس دا کیہ حال ہو گیا سی۔ شک دی نکئی جیسی بدلی، جیہڑی اوس دی چیتنا وچ تر رہی سی، اچانک اک وڈا پردہ (سکرین)

بن گئی اتے مینہ دا سنیہا آوندا جاپیا۔ اپنے دند پوری طرح دبا کے اوس آکھیا ”شراب دا خالی پیالہ کس کم؟“ سرا بابو چونکیا اتے اوس پچھیا ”ایسہ کیہ کہہ گئی توں؟“ ریر کھا وچ مسکاندیاں کملا نے کہیا ”کچھ نہیں“ پر دیکھو میں کدوں توں کہہ رہی ہاں کہ میں بسترے نال جڑی ہوئی ہاں، تہاڈا کچھ وی سوار نہیں سکدی تے تہاڈی سیوا سنبھال دا ویلا ہے۔ رب کر کے تیس...“ اوہ ایسہ دیکھ کے حیران رہ گئی کہ سرا بابو نے مونہ بھنویا نہیں۔ اوس دیاں اکھاں کھلیاں نہیں سن تے اجیسی تجویز بارے اوس نوں کوئی غصہ نہیں سی آیا۔ پر ہاں اوس دے بولاب وچ تلخی سی جدوں اوس کہیا ”ایسہ کیہیاں فضول جیساں گلاں کر رہی ہیں؟“ کملا نوں جاپیا اوہ نگھرو دی جا رہی ہے، کسے غصے کارن نہیں پر ان جانیں ڈر کارن۔ اوس آکھیا ”تیس غصے ہو گئے؟ تیس اے سارے دن دی محنت تے نس بھج توں پرتے ہو، ایس لئی تیس جانڈے کیوں نہیں۔ ہتھ مونہ دھو لو، تھوڑا کھا پی لو۔ سگوں تیس اتھے ہی کھڑے ہو، کیوں؟“ اک وار مڑا اوس زور نال چیک کے واج ماری ”اندرا“ تینوں میری واج نہیں سندی؟ بابو جی اتھے کھڑے ہن۔“

سرا بابو او تھوں چلے گئے۔ ہوا وچ کچھ چر لئی اوہ مہک بنی رہی۔ اپنے بسترے وچ لیٹی لیٹی خالی نظراں نال کملا سوچاں وچ ڈبی رہی۔ باہر پر چھاویں لے ہو گئے۔ بسترے وچ لیٹی اوہ سہانجنے دے پیڑنوں دیکھ سکدی سی۔ کچھ چر پہلاں اوس دے پتیاں نے دھپ وچ اک مسکان دی لشکور چھڑی۔ ہن اوہ انھیرے دا کھمبا بنڈا جا رہیا سی۔ اپنی یاد وچ اوہ بائی ورھے پچھے چلی گئی۔ گھانا اے جیسا نہیں سی۔ مانیکا تے سنا بارے تان کلپنا وی نہیں گھیتی سی۔ اوہناں دے ویاہ پچھوں ایسہ پہلا سال سی۔ ”توں تان مری مہک ہیں کملا!“ ”پر انہ ہٹو“ ماں جی نال والے کمرے وچ ہن۔ نالے دیکھو کوئی دروازے تے دستک دے رہیا ہے۔ ہو سکدا ہے تہاڈا کوئی شاگرد ہووے۔ تیس پڑھائی دی سرکھپائی کردے آئے ہو اتے تہانوں کھکے نہیں ستاندی؟“ چارے پاسے مہک ہی مہک سی۔ اوس دے رھنڈے وال اوس اپنے چہرے تے وچھالنے تے اوس

تھاں رٹکيا رہيا، ہليا نہیں۔ ”تیس جانڈے کیوں نہیں؟“ ”ذرا چپ رہ، میں گیت سن رہیا ہاں“ ”کیہ جھلیاں والی گل کر رہے ہو؟“ ”منکھی سینے وچ سنگیت ہوندا ہے، سریر وچ مہک ہوندی ہے، چھوہ وچ کیہ ہے؟“ ”سیک!“ ”نہیں تیس غلط ہو، چھوہ وچ کنول دی کولتا تے نیند جیہا حوصلہ ہے۔“ ”ہاں تماڈی زبان وچ سبھ کجھ ہے۔ آخر تیس ادب دے پروفیسر جو ہوئے“ ”سانوں ادب دی گل نہیں چھیڑنی چاہیدی۔ ادب ساڈے جیون دا بدل ہے، میں جیون ول جھکیا ہویا ہاں۔ میں جیون نوں ڈیک لاکے پیندا ہاں“ ”تہانوں ایسہ گل کردیاں شرم نہیں آوندی۔“ ”شرم تاں اک جھوٹھ موٹھ دا مکھوٹا ہے۔ اوس دی پراپتی دا کیہ لاہا جس وچ دشواس نہ ہووے۔“

کھلا چونک کے اٹھی پر اوس نوں اپنے سریر وچ زچ کرن والی پیڑ محسوس ہوئی۔ ترس جوگ حالت وچ اوہ لیٹی رہی۔ اوہدے من وچ رجھدی کڑھی وانگ اک کجھ سی۔ اوہ پچھان کر سکدی سی کہ مہک اوس عطر دی سی جیہڑ بازاراں وچ وکدا ہے۔ کافی سے توں اوہ ہار شکار کرنا ہی بھل چکی سی۔ نجی سکھ سواد بھلا کے، ساریاں سونہیاں عادتیاں چھڈ کے اوہ اک سخت جان تیویں بن گئی سی، بچیاں نوں پالن پوسن والی۔ ہن اوہ موکلی دنیا وچ وچر رہے سن۔ مانیکا اتے سنانے اپنے گھر و سالیے سن۔ گھانا کٹمبٹور وچ فوریسٹری پڑھ رہیا سی۔ اک وار اوس دی نوکری لگ گئی تاں اوس دا ویاہ کر دینا ہے، بھادیں اوہ ابے بچہ ہے۔ ایس طرح گھر وچ نونہ آ جاوے گی۔ اوس اپنیاں اچھاواں اتے سکھ سواد دی قربانی دتی ہے، دین وچ ہی سکھ سمجھیا ہے، قربانی کرن وچ اتے بچیاں دی سانجھ سنبھال وچ۔

گھر دے کم کار وچ اوس دیاں تھیالیاں دی نرمی ختم ہو گئی، والاں دا رنگ اڈ گیا تے جھڑن لگ پئے سن۔ ساریاں نوں کھوا پیا کے اپنے ڈھڈ وچ جھلکا پاون اک رسم جیسی سی۔ کجھ پن لیا جاں پھیر بازار جا کے تھوڑا جیہا ناریل دا تیل لے آندا۔ تے ہن، پچھلے ڈیڈھ سال توں اوس وچ اینا کم کرن دا وی ساہ ست نہیں رہیا سی۔ بس بسترے وچ اہل پئی رہندی۔ کئی ڈاکٹراں نے معائنہ کیتا، ہتھیاریاں گولیاں تے کیدپول

ننگے پر سبھ بے فائدہ، رتاوی آرام نہیں آیا۔ لک تے پیراں وچ اوہو پیڑ تے جلن ودھدی جا رہی کمزوری تے اوہ ایسہ جاندی سی کہ ہولی ہولی سریر کھردا جا رہیا ہے۔ اوہ تے عطر! پر اوہ مہک تاں شاید اوس دے سریر وچوں پرتی سی، صرف واس نوں چڑاون لئی، کملا نے سوچیا۔ ایس پاسے تاں سرا بابو نے کدی دھیان نہیں دتا سی، کسے سنگدھی نیڑے اوہ گیا ہی نہیں۔ کئی وار شیو کرنا بھل جاندا، والاں وچ کنگھی نہ پھیرداتے وچ دے کپڑے تک پاؤن بھل جاندا۔ ایسہ مہان ودوان پروفیسر۔ اوس نوں سبھ کجھ سو بھدا پر عطر نہیں۔ تاں پھیر ایسہ مہک کتھوں آئی؟

اوس دا پتی کرنا اچھا سی اتے رب نے وی اوس لئی کس گل دی تھڑ رکھی سی۔ کملا مطمئن سی۔

انھیرا ودھدا جا رہیا سی، کملا نوں رون آ گیا۔ اوس دیاں مٹھکھیاں اکھاں وچ کجھ سلھے ہنجواں دے ٹیپے سن۔ اندرا بتی جلا کے لے آیا۔ کملا نے پچھیا تاں اوس نوں دسیا گیا کہ سرا بابو ٹہلن گئے ہن۔ ”کتھے۔“ اوس پچھیا؟ ”ایسہ تاں مینوں اوہناں دسیا نہیں۔“

”ٹھیک ہے“ اوس کہیا اتے چپ کر گئی۔ عطر تاں بازاراں وچ وکدا ہے۔ ایسہ کسے دی جائیداد نہیں۔ ایسہ سنسار انساناں نال بھریا پیا ہے۔ جیکر تیس کسے دی بھال کرو تاں تہانوں کوئی نہ کوئی مل جاوے گا۔ کوئی کسے دی اڈیک وچ نہیں رہندا تے سارے رشتے تے موہ ایسہ سبھ چھن بھردے ہن، اک جھوٹھ وانگ۔

بسترے وچ واپس پرت کملا چپ لیٹی رہی۔ ہور ہنجو وگاٹے۔ اندرا اوتھے کھڑا سی۔ اوس دا پتی اوس دے ہنجواں دا عادی ہو گیا سی۔ ہن تاں اوہ اوس دی نراشانوں تسلی دیندا تے اوس دی پیڑ دا حال پچھ لیندا۔ ”اج رات لئی کیہ پکاونا ہے؟“ ”تیرا کیہ خیال ہے میں اتھے ہو کرنا کو چر رہنا ہے، جو توں وار وار میتھوں پھندا رہندا ہیں؟“ آواز وچ ایسہ تہمت دا بھاو سی۔ اپنی دھوتی دے سرے نوں چتھدے ہوئے اندرا نے پچھیا۔ ”بی بی جی تیس روندے ہو؟ کیوں کس لئی، تیس پھیتی ہی تندرست ہو جاوے

گے۔ ”ایس سریر نوں ہن چتا وچ جالین دے۔ ہن جیون دا کیہ لایہ ہے، سوائے دکھ جھلن دے؟ خیر! کون کسے دا سنگی ساتھی ہے؟“ کملا نے کہا۔

اندرا چلا گیا۔ کملا نے محسوس کیتا کہ کسے پاس تاں اوس اندر دا دکھ پھولیا۔ اوس اپنا چہرہ پونجھا۔ اوس صاف طور تے اپنی مرجان دی سدھر ظاہر کیتی سی تے اوس نوں اپنا دل ہولا ہولا جاپیا۔ اوہ بسترے تے لیٹی رہی۔ ٹھنڈے دل نال موت بارے سوچ رہی سی، جیہڑی ایس جیون نالوں اچھی سی کیونکہ ایس وچ تاں صرف دو اکھاں دیکھدیاں سن۔ ایس دکھ درد دی حالت نالوں تاں بے شک موت بہتر ہے پر ایہہ آئے گی کدوں؟ اوس نوں کجھ یاد نہ آیا جدوں اوس نوں معاف کیتا گیا ہووے سگوں صرف ان گولی کیتی جان دی بھاونا سی۔

گھانا دا اوس نال گوڑھا پیار سی پر سبھ توں مکھ سی اوس دی پڑھائی، اوس دا مستقبل۔ چار مہینے پہلاں، جدوں اوہ گھمبیر روپ وچ بیمار سی تاں اوس ٹھہرن دا پر بندھ کیتا پر چار دنوں توں ودھ نہیں۔ اوس دے پتانے وی زور دتا سی کہ اپنی پڑھائی خراب نہ کرے، اصل وچ سارے مل کے ایہہ ہی کہہ رہے سن۔ مانیکا اتے سنا تاں پرانے وس سن، اوہ کئی کُوواری آسکدیاں؟ اصل وچ کسے نوں وی آون دی لوڑ نہیں سی۔ ہر اک نوں آخر اک سنسار دی سانجھ سنبھال کرنی ہے۔

اک جیہڑا اوس دی اپنا سی، اوہ کالجوں پر تیا ہے تے سیر لئی نکل گیا ہے، پنا کوئی بول سانجھ کیتیاں۔

بتیاں جل رہیاں سن۔ چپ چاپ لیٹی ہوئی کملا نے باہر جھاتی ماری اوس دا مونہہ ادھا کھلا ہویا سی جیویں اوہ گل کردی کردی وچکار رک گئی کیونکہ اوس دا من کسے ہور پاسے اڑ گیا سی۔

اوس سوچیا، اوہ عمر دے اوس حصے تے سی جدوں سریر دیاں اچھاواں دا انت ہو جانا چاہیدا ہے، اک بیٹا ہے اتے دو بیٹیاں ہن۔ اوہ پندرہاں سالوں دی سی جدوں سوہرے گھر آئی سی۔ ہن گھردی دیکھ رکھیاں وینہہ سال ہو گئے ہن۔ اک لہاساں سی،

جس وچ کجھ نوں ٹٹے ہوئے گھر ملے، ہور دو بے دو جی دنیا وچ چلے گئے۔ گھانا دے جنم توں اکی ورھیاں بعد اوس ایس بارے سوچیا۔ ہسپتال، پیڑ، چھوٹا آپریشن، پٹی، بے موسا مینہ، مکھی ٹھنڈ جیڑھی کسے نوں کانے چھیڑ دیندی سی۔ شانتی چاہن والا پروفیسر اوس دی ہائے توبہ سن کے چونک جاندا سی اتے اوس کہیا ”توں چپ کر کے نہیں سوں سکدی؟ ہن بچہ اٹھ گیا ہے“ اتے کدے تاں بچے دا رونا چھت نوں سرتے چک لیندا۔

جیون نوں خوشی دا سہارا چاہیدا ہے۔ خوشی دے کھسن نال ایسہ کھجیا نہیں رہ سکدا۔ ایس لئی کسے ویلے اوہ اپنے آپ نوں دھوکھا دیندا تے نرول آتما رکھیا لئی شاستراں دے اپدیش دی ان دیکھی کر دیندا۔ سریر تاں سریر ہی ہے، چوٹ کھادی، ٹھیک ہو گئی صرف اگلیاں چوٹاں دی اڈیک وچ۔

گھانا توں مگروں مانیکا تے پھیر سنا۔ ایسہ خوشی دے پھل سن، محض کسے اتجنا دے نہیں۔

تاں وی اوس اپنے آپ نوں سمجھایا۔ سریرک، اچھاواں دا انت ہونا چاہیدا ہے۔ کئی وار اوہ ایسہ گل اپنی دلی پتلی سہیلی سوانا نال کردی ”میری پیاری سہیلی! ایسہ وی اک قسم دا روگی دشاسی، کوئی خوشی نہیں سی۔ کچھے میرے پتا دے گھر کئی لہرہ سی۔ ندی وچ ترنا، پھل توڑنا، رکھاں تے چڑھنا، آپ مہاری دوڑ۔ اوہ سوکھے دن مڑ کے کسے نوں مل سکدے ہن؟“

اکثر اوہ اوہناں دناں دے جیوندے پرچھاویں نوں یاد کردی، جدوں اروگ انگاں وچ صحت اتے شکتی ہوندی سی تے اوہ ماضی دی لبھانی سرسراہٹ محسوس کردی۔

ہو کے اتے فلسفیانہ سمجھ بوجھ دیاں لہراں اکثر گل مل جانیاں تے اوس تے حاوی ہو جانیاں۔

اوس دی سہیلی سمجھدی سی۔ اپنے دو بے بچے دے جینے مگروں اوس وچ خون دی گھاٹ ہو گئی سی۔ آپچی رہندی تے کئی وار پتلیاں ٹنیاں لگیاں رہندیاں۔ پھہیتی

ہی اوہ ہڈیاں دی مُٹھ بن گئی۔ اوس دا پتا کے سٹیل دے فیوری کیٹنگ پلانٹ وچ فورمین سی تے مہیم وانگ شکتی شالی جاپدا سی۔

اوہ سدا کملاناں سمت ہوندى۔ ”سچ مچ کون جاندا ہے کہ گھر گرهستی چلاو نالتے پچیاں دا پالن پوسن وچ کئی کو نہت پیڑ ہے؟ کے دی آبھا جاں چمک دمک کتھے اڈ جاندی ہے، کے دی شکتی کیویں رکھین ہو جاندی ہے۔“

کلا سر ہلا چھڈدی تے چپ رہندی۔ اوہ کدے سوچ وی نہیں سکدی سی کہ سراپو کوئی لالچی جاں بے رحم ہے۔ کنجیاں اوس دے ہتھ سن اتے جو وی اوس دی کمائی ہوندى اوہ اوس دے حوالے کر دیندا، اوہدی اپنی کوئی فضول خرچی نہیں سی۔ اوس دی تکتا اوہ اپنی سہیلی دے پتی نال کدی نہیں کر سکدی سی۔ اوہ اپنے شہداں نوں نکاردی تے تسلی دیندی ”سبھ قسمت دے کھیڈ ہن، پیاری سووانا“ اوس دے وٹ پئے میلے کپڑیاں توں کلا اپنی سہیلی دی مالی حالت دا اندازا لا سکدی سی۔ اوس دا سریر کمزور سی تے وال وی کھسے ہوئے۔ اوہنوں ایسہ وی پتہ سی کہ پان چباون والی ہڈیاں دے پنجر والی اصل وچ باغی سی۔

اوس دی سہیلی نے بغاوت دی گپت بھاو بنا نوں جگائی رکھیا سی پر اک وار مڑ اوہ گربھ وتی سی۔ ایس وار اوہ اپنے بچے دا مونہہ دیکھن لئی جیوندی نہ رہی۔ ڈاکٹر دیاں دوشی نظراں اگے اوس دا فورمین پتی اپنی گود وچ بچے نوں سانجھی کھڑا سی، جدوں بچے دی ماں بسترے تے انج پئی سی جیویں کوئی میلی چدر اکٹھی کر کے وگاہ ماری ہووے۔

کملاناں ایسہ تراسدی سراپو نے سنائی سی۔ اپنیاں بھجیاں اکھاں نال ہمدرد پروفیسر نے ایس گھٹنا دا ایسہ ران بن ویرا دتا سی۔ اوس دے شاندار بیان وچ اوہ گھٹنا پورے جیون روپ وچ ساہنے آگئی سی۔ کملاناں ایس گھاٹے نوں اندرو اندر محسوس کیتا۔ اک لکھیار وانگ نہیں سگوں اک عورت وانگ، اوس دی چیتنا جیہڑی مکت ہون لوچدی سی، اپنی سہیلی نوں کتے آکاش وچ ملی اوس نوں جاپیا، جیویں ایسہ اوس دی سہیلی سی، جیہڑی پہل کر گئی، رجت گئی۔ اوس دا ہچکھن نوں جی کیتا ”اسیں ساریاں نے

اک دن وچھڑ جانا ہے۔۔۔ تہاں پھیر ایسہ نہ برواشت ہون والا جین کس کم؟“

اوس دی پیڑا بلے کھا رہی سی، جدوں اوس دیوے یاد کیتے تے اوہناں نوں اک سار گنڈھیا۔ اوہ شام جدوں سرا بابو نوں اوس نال اک نویں سوانی دی جان پچھان کرائی جس دا نام شہری متی چندرا ڈھا عرف اوشا رانی دیوی سی، جیہڑی سیام توں سی۔ اوہ لنکا دیاں عورتاں دے سنگٹھن وچ پروفیسر سی۔ اوہ پڑھن ہاراں دے ایکیچنج پروگرام بیٹھ سنگٹھن وچ آئی سی۔ اوہ انگریزی پڑھاندی سی پر اوس ہندی، بنگالی تے تامل زبانوں وچ اہلیت پراپت کر لئی سی۔ آون توں پہلاں اوس دو مہینے پری وچ بتائے تے اوہناں دو مہینیاں وچ اوس اڑیا وی اچھی طرح سکھ لئی۔ اوہ پکھنڈ رہت سی، اک بچے وانگ معصوم۔ سرا بابو نے نال کہیا سی، ”میں اوس نوں ایسہ ثابت کر کے دس رہیا ہاں کہ اوس دے وڈے وڈیرے کلنگا توں سن تے اڑیا دا علم اوس نوں پورے بلے کرماں توں حاصل ہویا سی۔“

چندرا ڈھا مسکراندی۔ پر اوس دیاں باہواں وچ الارن اتے آر پار کرن دی چال وچ تھوڑا تکھا پن سی۔ سرا بابو نے کہیا ”سواگتم“۔ آگوں اوس اتر دتا ”ویلکم“ یعنی جی آیاں نوں۔ سرا بابو نہ صرف شہداں دے معنی دس لگا سگوں اوہناں دے کن بارے وی جانکاری دے رہیا سی۔ چندرا نے اکھ جھمکی تے اوس انگریزی، ہندی، بنگالی تے اڑیا بولیاں وچ آئے پیارے شہد وی تلتنا کرن دی کوشش کیتی۔ کملا ہس پئی۔ سرا بابو نے کجھ نہیں کہیا۔ کملا نے پچھیا ”دیوی چندرا ڈھا جی! تہاڈے کنے بچے ہن؟“۔

سرا بابو نے اوس ول نظر کیتی۔ چندرا نے عجیب طرح ہسیا تے اوس دے چہرے تے ایس دیاں لہراں پھیل گئیاں تے نال ہی اوس دی گھلے بلھاں وچ موتیاں ورگے دند چمک پئے۔

اوس سرا بابو توں پچھیا ”کیہ گل ہے؟“ سرا بابو اوس دے سواگت وچ جٹ گیا۔ کملا نے بسترے وچوں اٹھن لئی ہنھلا نہیں ماریا۔ ڈرائنگ روم وچ اوہناں دے ہاسے اندر سنائی دے رہے سن۔ کملا سمجھ گئی کہ چندرا اکا ہی لاجواب سی تے اوس دا ہاسا

شگیت سی۔ اوہ کھل ڈلہ، طاقتور تے آزاد جیون دا پر تیک سی۔ کجھ ایس قسم دا جس نال ریر کھا کیتی جا سکدی ہے۔ کملا نون نہ اجیہی صحت تے نہ آزادی نصیب ہوئی سی۔ اپنی روایتی تنگ گلی توں اوس چندر مڈھا دے بے روک چوڑے راہ ول نظر ماری۔ پہلی وار اوس اپنے اندر دا گپت کامبا محسوس کیتا۔ کسے نے اوس نون ایس بارے تشریح نہیں کیتی۔ پر اوس دا استری من شاید اچیرے پدھروں ایس دے ارتھ سمجھ گیا۔ اوس شام اوس رب اگے دعا کیتی کہ اوس نون ایس جیون توں پھیتی چھٹکارا دیوے۔ کسے گھٹنا دے ارتھ اپنے وطرے تے رزبھر کردے ہن تے اوس وطرے دا رزبھر ذہنی حالت توں ہوندا ہے، جس دا اگوں ادھار اینکاں ہور حالتاں تے ٹکیا ہوندا ہے۔ کئی وار کملا اوہناں گھٹناواں نون یاد کردی، جیہڑیاں سرا بابو نے اوس نون سنائیاں تے اوس دے تجزیے نون وی چیتے کردی۔ بھاویں اوہ دھر پینڈو علاقے توں آئی سی پر اوہ ان پڑھ نہیں سی۔ اوس پرائمری تک پڑھائی کیتی سی۔ شاستراں دا پاٹھ کیتا سی تاں جو ماں نون خوش کر سکے۔ اپنے شوق لئی اوس کجھ ناول وی پڑھے سن جیہڑے کسے نون اپنا جیون ساٹھی تلاش کرن وچ تیار کردے ہن۔

ماضی تے نویں سریوں جھات ماریاں، اوس محسوس کیتا کہ سرا بابو نے اوس نون کدی پیار نہیں کیتا تے اوس دا پیار اپنے آپ نال سی۔ اوس آتما پیار دی ترقی تے پھیلاؤ لئی اوہنوں اک آسرے جاں ادھار پاروں ورتیا گیا سی۔ شروع توں اوس جتن کیتے سی کہ اوہ ہور پڑھ جاوے۔ اوہ ہار گیا تے اوس آس لہ چھڑی۔ سماجی گیڑیاں تے اوس نون صرف اوس ویلے نال لجايا جاندا جدوں ٹالیا تھیں جا سکدا سی۔ بس باقی سماں تاں اوہ کتاباں دے انبار پچھے ڈھکیا رہندا سی۔ اوس دی من بچتی دے سوار تھی ارتھ کدی کدی نویں سریوں اوس پاس پرت آوندے، کدے جے کوئی مینوں میرے کم وچ ہتھ وٹا دیندا تاں میں رکتے دا رکتے نکل جاندا۔ میرے لئی ڈی لٹ کر لینا کوئی اوکھا نہیں سی۔

اوس نون اپنا رسوئی دا کم، کڑچھی، کڑھائی، گھریلو فکر، بچیاں دی دیکھ بھال وغیرہ یاد

آوندے۔ اوس دی ڈی لٹ لئی ایہناں دا کوئی لائبھ نہیں سی۔
 خیر، ہن جدوں کہ چندرا ڈھا آ گئی ہے، اوہ یقینی طور تے ڈی لٹ دی پراپتی لئی
 اوس دی مدد کرے گی۔

اوس دی اپنی ودیا تاں بونی سی تے اوہ اوس لئی کیہ کر سکدی سی؟
 اکثر اوہ ساڈے سماج وچ عورتاں دے ستھان بارے اپنی رائے دیا کردی سی۔ اوہ
 محسوس کردی سی کہ اوہ گھریلو عورتاں پاروں تاں اچھیاں ہن پر جیون ساتھی و بہوں اوہ
 چنگیاں نہیں۔

اوہ کہندا ہوندا، ”توں سمجھدی ایس کلا! دھرم دا ارتھ مورتی دی پوجا نہیں ہے۔
 ایہہ ہے اپنے آدرش انوساری دی سرگرمی۔ جیکر پتی ڈاکٹر ہے اتے اوس دی پتی دا
 دھرم رسوئی ہے تاں توں کیہ ایہہ ٹھیک سمجھدی ہیں کہ اوہناں دی جوڑی اچھی ہے۔“

اوب نوں ماڈل من کے جیون تے سماج بارے اوس دیاں رٹھنیاں وی اوس نوں یاد
 آئیاں۔

”سداچار نوں ہی لئو۔ بہت سارے لوک ایس دی دکھری ہی تشریح کردے ہن،
 تے بہت سارا متھیا چھپا لیندے ہن۔ ایس کچھے بہت کجھ دکھاوا ہے، اڈمیر ہے۔ دل
 وچ کوئی وشواس نہیں ہوندا پر مونہ توں رام رام دی رٹ لائی جاندا ہے ہن۔ ساڈیاں
 عورتاں نوں اپنی سداچاری تے بہت مان ہے پر انھیرے وچ وسدیاں ہن، من دے
 کھوہ وچ ڈڈو وانگ۔ سوادھان رہن دا جتن کردیاں ہن پر انت خود غرض ہو جاندیاں
 ہن۔ کئی وار بدھو نوں ادار وادی من والا من لیا جاندا ہے، تے اوہ جیہڑے ہو چھیاں
 افواہواں پھیلاندے تے چغلیاں کردے ہن تے جیہناں دے من وٹھے واشنا دیاں
 وشاواں دل بھٹکدے ہن، اوہ متھے نکالا لیندے ہن، جڑاؤ پن سجا لیندے ہن، جس
 تے اُکریا ہوندا ہے۔“ پتی مہان گرو ہے، ”سداچار ایہہ نہیں کہ اپنے سریر نوں
 پتی دی امانت بنا کے سنبھالے تے اندر ڈھیر سارا کوڑا کچرا بھر دیو۔“

ایہہ سبھ کجھ سن کے اوس ہاں وچ سر نووا دتا سی۔ آخر اوہ ٹھیک ہی کہندے ہون گے۔ ایہہ سبھ کجھ اوہناں کتاباں وچ ہووے گا، جیہڑیاں اوہ دوجیاں نوں پڑھاوندے ہن۔ اوس کدے سوال نہ کیتا تے نہ ہی ایہناں سدھانتاں دی سچائی بارے کدے کوئی بحث کیتی۔

اک اچی کلاس دا ودیار تھی بسی بابو اپنے ”سر“ پاسوں صلاح لین لئی اکثر آیا کردا سی۔ اوہ سوہنا سنگھا سی۔ اوس دے عینک دے شیشے اپر بھروٹے چھدے سن۔ اوہ بہت پیارا لڑکا سی ہر ویلے ہدا رہندا۔ ہوشیار سی تے اوس دی حاضری وچ خوشی تے سکھاواں پن محسوس ہوندا سی۔ کئی وار جدوں بسی بابو تے سر بابو مطالعہ وچ جُٹے ہوئے ہوندے تاں اوہ اوہناں لئی چاہ تے نمکین لے کے آوندی۔ اک دن ’اچانک سرا بابو نے اوس خلاف زہر اگلیا“ اوس چھو کرے دا بھروسا نہ کرن۔ اوہ چھپا شیطان ہے۔ ایہہ گل یاد رکھیں۔“

اگوں جدوں وی بسی آیا، اوہ باہر نہیں نکلی۔ اجیہیاں شکانتاں اوس نوں ہور بہت سارے لوکاں دے خلاف سن۔ پیتے تے جھات ماریاں اوس ایہہ سمجھ لیا کہ جدوں وی کوئی جانڈیاں پچھانڈیاں چہرہ آیا تاں سرا بابو نے اوس دے خلاف ضرور لیکچر جھاڑیا۔ شاید اوس دا ایہو ڈھنگ سی کہ کلا دے پیراں نوں بیڑیاں پا دیوے۔ اوس دے ہر نرم و طیرے پچھے اک پکا شک ہوندا سی تے ایہو کجھ سی سداچار، ’موہ‘ گھردی سنبھال بارے _____ اک کھوکھلی سانجھ، ’صرف اک ملمع بازی‘ خیالاں دے چوکھٹاں وچ جڑی ہوئی، جیون رکتے پرے رہ گیا سی۔ مڑکدوں کشور اوستھا دے دناں دی آس کر سکدی سی۔

کدی کدی دل دا ابال کڈھن نوں اوس دا من کالھا پیندا ”ایس گل دا وشواس ہے کہ تیری چندرا ڈھی دیس پرولیس کھی ہوئی ہے“ بہت سارے لوکاں نوں جانڈی ہے، اوس دا من وی تنگ نہیں پر اوس دا کوئی پتی نہیں، کوئی بیٹا نہیں۔ اپنا جیون بیتاؤن لئی اوس نوں کسے ہور دے آسرے دی لوڑ نہیں۔ کیہ اوہ ساڈے جیسی ہے کہ اوس نوں کسے دا ڈر ہووے؟“ پر سبھ شہد اوس دے اندر ہی دم توڑ جائدے، اوہ ظاہر نہیں

سی کر سگدی۔ اوہ سدا یاد کردی اوس دا فکراں لدا چہرہ، اوس دا ایندرا، کیہ ایہہ سبھ
 صرف اوس دی خاطر نہیں سی۔ پیتے سالان دیاں بہاراں دی یاد اوس نوں اپنے پتی نال
 ہینگہ جاں جھولتے بٹھا دیندے۔ جدوں ایر کھا نہیں سی۔ کوئی ہو چھا پن نہیں
 سی، کوئی خود غرض نہیں سی۔ صرف اشیر وادے پھلاں دی بھربار سی۔ اوہ خوش رہے،
 سارے ہی خوش رہن، میرے جیون دا ویک اوس دے ساہنے جدا رہے۔ ایہہ تان
 ایس پرکار سی جیویں ہولی ہولی سریر پیراں توں اپر ول مردہ ہوئی جاندا ہے۔ خالی بھانڈے
 وانگ من تان ہلکی ٹھکور نال وی گونج پیندا ہے۔

اوس سدا محسوس کیتا سی کہ ہُن سریر اتے من اک دوجے تے آشرت ہن۔
 دوہاں نوں کل نے گھیریا ہویا ہے تے دیا ہویا ہے۔ آپے توں باہر ہو کے اوہ نچی سی پر
 بھرپور جوانی والا ناچ نہیں۔ بس اک اوہ مرجھائے پتے وانگ جیہڑا جھڑ جان دے ڈر
 نال ٹھنڈے بلیاں وچ ٹھنی نال کبدا رہندا ہے، اک ناچ جس وچ کوئی آس جاں رکھا دا
 کوئی رنگ نہیں سی۔ جدوں اوہ مرنا چاہوندی ہے تان اوہ کسے نوں کیوں رکھا کرے، اوہ
 تان اپنے آپ نوں وی کھا نہیں کر سگدی۔ اوس دا پتی تان ہُن وی نوجوان سی۔
 اک پتھر وانگ جس پر کئی ورکھا ہوئی تے اوس سارے انو بھو چت لئے۔

سال ریتدے گئے، غریبی دے نال عمر ودھدی گئی پر اوہ وی اگے نکل گیا تے
 ایر کھا و س اوس اپنا سرا چا رکھیا۔ تن بچے اپنے پیراں تے کھڑے ہو گئے ہن۔ ہُن وی
 اوہ سویرے سویرے اٹھ جاندے ہن، کسرت کر کے سیر نوں نکل جاندے ہن۔ سویر
 ویلے دھرتی کتاب وانگ کھل جاندی ہے۔ اوہناں اگے، آکاش وی شعری روپ دھار
 لیندا ہے۔ پڑھن توں علاوہ دیر رات تک ستار دا وی ریاض ہوندا رہندا تے اوس اپنا
 جیون؟ جسمانی کھچل تے پیڑا، جلیا بھجیا من، بس مساں مساں گھسیٹ گھسیٹ کے
 حاجت لئی جاتا تے پر تانا۔ جدوں اوہ کھڑکی توں باہر جھاکدی تان دیکھدی کہ چھوٹے
 اتے وڈے درختاں دی اک واڑ ہے۔ دور اک گھردا پچھواڑا۔ اوہناں اپر جھکیا ہویا امبر
 دا وانگ ول، پانی دی ٹینکی، کھنڈ دی مل دیاں چمنیاں، اُسے پیڑ، اچیاں بلڈنگاں دیاں

چوٹیاں تے اوہناں سبھ وچ گھریا ہویا آکاش۔ اکلا، خالی خالی امبر۔ کیہ اوہ اوتھے جاوے گی؟ کدوں پر سریر دے اندر اک گھدی چنگ ہور جیوندے رہن لئی ترلا کر رہی سی۔ رتاں بدلدیاں دیکھن لئی، جانیں پچھانیں کال، چڑیاں، اوہناں دا اڈنا پھد کھاتے ہوا دا وگنہ۔ جدوں امبر گوڑھا نیلا ہو جاندا، سہانجے دا پیڑ پھلاں نال لڈیا لڈیا جاندا تاں اوس نوں اپنا روگ بھل جاندا۔ اوہ اندر انوں واج ماردی، ”وکیہ سہانجے دے پھل رکنے سندر ہن۔ توں ایہناں نوں بابو جی لئی کیوں نہیں پکاوندا۔ اوہ بہت خوش ہو کے کھاندے ہن۔“ باہروں سنائی دیندی منکھی آواز خوشیاں لیاوندی۔ جدوں اکلتا پرسی ہوندی تاں اوس نوں جاپدا اوس دی چھاتی پر تریل تپکے وس رہے ہن، اکھاں وچ ہنبو وگ ٹر دے۔ اک پاگل جاں کمزور جس نوں کرودھ جاں ایرکھا توں طاقت پراپت ہو جاندی ہے، اوس نوں وی گواچ جان جاں بھلائے جان دی گتھی بھاونا نے شکتی جٹائی۔ کبھ ہمت کر کے اوس اپنی کھنگھ نوں روکیاتے اوس محسوس کیتا کہ ایہہ خیال کرنا کہ ہمت مند آدمی روگیاں دی دیکھ بھال کردے رہن گے، اک بے وقوفی ہے۔ اوہ دھوکھا ہے، جادو ہے۔ بس اوہ ہن اپنے پتی نوں صاف طور تے کئی وار کہہ دیوے گی، ”میں تہانوں بہت دکھ دتا ہے۔ تیس مڑویاہ کرا لو۔“ سدا ہی ایہہ جواب ہوندا۔ ”چپ رہ، پاگل تاں نہیں ہو گئی۔ لوک میری ہاسی اڈاون گے۔“ ایہہ سچ سی کہ ایس اوشا رانی دے آون نال اوس دا سز پھر گیا سی۔ اوہ ضد کردی سی کہ اوس نوں ایس نام نال بلایا جاوے، نہ کہ اوس دے اصلی نام نال۔ کسے نہ کسے بہانے ہر روز اوس دا نام آ جاندا۔ اوہ کئی طرح نال اوس دے گن گان کردے۔ بسترے نال لگی کھلا جاندی سی کہ اک صحت مند آدمی چڑھدے سورج نوں دیکھدا ہے۔ ایس لئی اوہ انیک وار دوہرانندی کہ سریر دیاں اچھاواں غلط ہن، اک پرچھاواں ہن۔

رسوئی وچ کم کرن والا اکلا اندر ایہہ گلاں سندا دھیان دیندا۔

”دنیا دا ایہو ہی ویہار ہے، اندر، کدی کسے مردوا بھروسا نہ کرو۔“ اندر انوں ایس گل دی سمجھ نہ آئی پر اوہ آپ وی سبھاوک طور تے آدمیاں توں نفرت کردا سی۔ اوہ

وی چاہو ندا سی کہ اوہ استری جلمے وچ جنم لیندا۔ من ہی من وچ اوہ رکھیاتے اوس
 کہیا ”بی بی جی تیس ٹھیک ہو جاو گے۔“

دوویں جر جریاں کشتیاں نیں اک دو بے نوں چھوہیا۔ کجھ محدود شبدان راہیں اتے
 پھیر اوویں تردیاں رہیاں۔ کملا نے اپنی ایکلٹا وچ کجھ شکتی تے شانتی محسوس کیتی پر
 اوس دیکھیا کہ دنوں دن اوس دے پتی دے و طیرے وچ تبدیلی آ رہی سی تے پہلے
 نالوں خوش جا پدا سی۔ اوس دے چہرے تے اکھاں وچ نویں جوانی دی جھلک سی۔ کدی
 چمٹکاری چپ وچ کدی اکارن چونکا دین وچ۔ ستار وچ اک نویں سردا الاپ۔ بہت
 وار اوہ کالج توں دیر نال آوند اتے انھیرے ہو جان تے سیر لئی چلیا جاندا۔ پہلاں پہلاں
 اوس اک دو وار آکھیا ”میں چندرا مڈھا پاس لسانیات سانگے اوس پرچے بارے وچار
 کرن لئی جانا ہے، جیہڑے میں خیالیا ہے“ □ ہولی ہولی اوہ اوس دا نام لینا بھل گئے۔ اوس
 نوں باہر ہی کسے تھاں چر لگ گیا سی۔

کملا جاندی سی کہ جیون موت نوں پچھاڑ دئے گا۔ صحتمند سریر موت دے اپر حاوی
 ہووے گا۔ اوس دن اک وار مڑا اوس پاسوں اوہ مہک آ رہی سی۔ اک وار مڑا اوہ شام
 نوں دیر نال پر تیا سی۔ امبر وچ اوہ اگنی دی رلیک کیہو جیسی سی؟ کملا نے دیکھیا۔ پنیا دا
 چن مسکراندا ہویا چڑھ گیا سی تے دھندلی چاننی وچ سہاٹنے دا رکھ وی سندر جا پدا سی۔
 ایسہ اوس دی آس سی، اک ترس جوگ اچھا۔ اچانک اپنی چیتنا پر اوس طوفانی لہراں دا
 انوبھو محسوس کیتا، جیہڑیاں دس حدے نوں لپیٹ وچ لے رہیاں سن۔ اوس نوں جاپیا
 کہ اوس کجھ حاصل کر لیا ہے، ہُن اوس پاس کجھ کہن لئی ہے پر شبد اوس دا ساتھ
 چھڈ رہے سن۔ پر ہُن اوہناں دی لوڑ وی کیہ سی تاں وی اوس دا مونہ ادھ کھلیا سی۔
 سرا بابو راتیں ساڈھے نوں و بے پرتے۔ اوہ وی راہ وچ جیون سانگے سوچدا رہیا سی۔
 اوس پک نال محسوس کیتا کہ جیون تے خوشی انکھڑویں ہن۔ ایویں ہی موت، مصیبت
 تے سنکیرنتا۔

(چھماہی ”سمکالی ساہت وچوں“)

نظمیں

راشد حسن رانا

دو نظمیں

نہ آگ سوندی اے

نہ بھانپڑ بندی اے

نہ گل و وحلی اے

نہ گل مکدی اے

بس ہر ویلے

اک دھونی دھکدی اے

○

چن داتے رات دی رانی دا

تیرے نال

خورے کیہ رشتہ اے

چن چڑھا اے

تے رات دی رانی چوں

تیر خوشبو

آون لگ پندی اے

اظہر علی

اساں مٹھے مٹھے ہس پئے

بدل ساڈی مُٹھی دے وچ

کھنیاں بوجھے اندر

بانہیں دے اساں کھمبھہ کھنڈائے

اڈے کمریاں اندر

کنڈھیں دے نال ٹکر کھاتے

پکے فرش تے ڈھٹھے

ڈھاندے سیتی

مُٹھی کھل گئی بدل دس پئے

پڑپڑی کولوں رت بھی

اساں مٹھے مٹھے ہس پئے

رانا غلام شبیر

ہائیکو

ایسہ گل پھرتے لیک

مطلیاں دے جنگل اندر

کے نہیں سننی چیک

ہوش دی کرو دوا

خواباں توں نکلو تے ویکھو

آٹے وال دا بھا

محنت لیسیں رنگ

ہمت دے نال توڑ نبھاؤ

دکھ تے اپنا سنگ
 رکن رمن وسے پھوہار
 کون ونڈیسی بھار غماں دا
 کسے دا کیہ اعتبار
 ٹوٹے ٹرلے جوڑ
 کج لے اپنا سرزوا جٹا
 دس نہ کسے نوں تھوڑ

افضال حسین گیلانی

کافی

لڑھ گئی گل تے وات _____ واہ واہ دور جدید اے
 ذات بنے _____ کمذات _____ مفتو مفت خرید اے

وترسکا گئی، راوی

جُونہ نہ لبھدی ساوی

ڈیماں دی خیرات _____ واری (1) نال امید اے

چوں گیا آگھ (2) سواد اے

ہر کوئی نول (3) نساوہ اے

سر سختی دی رات _____ فجر نوں ترسے وید اے

عالم فاضل سارے

وہم گمان دے مارے

اندروں لات منات _____ ویریا نفس پلید اے

ہو گئے لوک سیاسی
 بھیتو، لادی، گھاسی
 ہانو، جم، جہٹ _____ کوئی لحاظ نہ دید اے
 چھامٹ، چوم، تھمانے
 بن گئے پیر دھگانے
 دو نمبر سادات _____ وصفوں صفت یزید اے
 ایویں لوک نکھرے
 دنیا نول بن چڑے
 ہیہات، ہیہات _____ عقلاں بات بعید اے
 ٹر گئے یار جدو کے
 اودر گئی سبھ جھوک اے
 پھک پھلڑی شبرات _____ ر کھڑی چکھڑی عید اے
 چھڈ افضل کہانی
 ہوسی جو رب بھانی
 رملسی لکھت برات _____ سہناں نال عقیدے

1. پانی دی واری۔ 2. دراصل "خط" دا صوف ہے۔ 3. تھکیا ہویا۔

شاہد کاشمیری

آج دوویں رل مل کے
 اک عہد ای چتا کر لئیے
 دکھ وڈے بھاویں چھوٹے ہون
 ساڈے دل دے بھاویں ٹوٹے ہون

اسیں ہک تے سبھ کچھ جڑلاں گے
 اسیں بالو ریت چ سڑلاں گے
 ساڈے پیار دی بانہ نہ چھٹے گی
 ساڈے اقرار دی سانجھ نہ ٹٹے گی
 ایہہ نیت جیکر دھر لئی اے
 سدا ملن دی ہاںی بھر لئی اے
 پھیر آج چنارل مل کے
 اک ہو ر قدم ودھا لئیے
 آج چن گواہ کر لئیے
 چاننی واگھٹ بھر لئیے

افضل ساحر

چیت رنگ نروئے
 چیت رنگ نروئے
 وے چنا!
 چیت رنگ نروئے
 بھونیں تے نویں حیاتی کھڑپئی
 اسیں موئے وے موئے
 وے چنا! چیت رنگ نروئے
 پھلاں توں نہ اکھ چکیوے
 چیت ملاپی رتے
 باہر سلکھنا دن چڑھ آیا
 اسیں ستمہنتے

پٹھے ویکھ و طیرے ساڈے

ہاسے پٹ کھلوئے

..... چیتر رنگ نروئے

لگے بُور تے بھٹیاں لگراں

رکھاں رنگ وٹائے

اسیں نہ اپنے بھٹیاں اتوں

ہنڈھے ورتے لاپے

کھوہ تے کھڑکے وی نہ بھریا

بھانڈا لوئے لوئے

..... چیتر رنگ نروئے

جو نہ چیتر رُتے کھڑیا

اس کیہ ساؤن ہنڈھاونا

جس نہ رنگ پچھانے اس وا

کیہ لاہونا، کیہ پاونا

سوا، نیل، بسنتی، ساوا

مانے کوئے کوئے

..... چیتر رنگ نروئے

کد سپاں دے مونہیں بڈگنا

ایہہ نہ پچھیں اڑیا

اس دن تینوں چانن ہونا

جس دن چانن لڑیا

جو وی اپنی ہوند سیہمانے

رنگ ہنڈھائے سوئے
وے چنا! ... چتر رنگ نروئے

تنویر شاہد محمد زئی

جیون جوگا

شالا سیت سولا ہووی ___ جیون جوگا
مینوں تیری یاری ہن تک راس نہیں آئی
ہن وی مینوں اوویں لگنائیں ___ جیویں اسیں پہلاں ہاویں
غیریں وانگوں
مینوں اج تک سمجھ نہیں آئی، آخر تیرے مکنے روپ ہن
کتے رنگ ہن ___ کئے ویس ہن ___ کئے ڈنگ ہن
اندروں کیہ ایں ___ باہروں کیہ ایں -

شکیل احمد طاہری

نظم

کئی دوریاں دا میل وی ستاریاں چچ ہوندا اے
نقش جیویں وچھوڑیاں دا پیاریاں چچ ہوندا اے
اچے نیویں امبراں تے لس لس کروے
چم چم ہاسا کتے لانبو جیویں اگ وے
ٹہینے جسے بہیت چڑھ کوٹھیاں تے کھولدے
ایہو ای جیہڑے نما نما رس پئے گھولدے
جنگلاں ڈراونیاں تے پاندھیاں نوں ٹولدے

بے برکتے موسم دے نال

اسیں پھل خشبویاں بھالدے، ساڈے کنڈڑے بن گئے یار
تانیوں سانوں آکے ڈنگدی، نت ساون رت بہار

اسیں چاہوندے گیت پیار دے، اسیں گاندے سہیے نت
ہوئی ساڈے نال کولڑی، ساڈے دکھڑے بن گئے رت

ساڈے پنڈے نوں ہے ساڑدی، پُڑے دی چلدی واء
اگل دے بھانہڑ بن گئے، جد لئیے ٹھنڈے ساہ

اج ساڈی وچ حیاتری، گیا موڑ کوئی انج دا آ
اسیں آپے سولیاں چم کے، اسیں گل وچ پالنے پھاہ

اسیں ڈھیر دکھائیاں ہمتاں، پر کجھ نہ جاوے پیش
اک حل ہو جاندا مسئلہ، دو جا ہو جاندا در پیش

سانوں دکھاں باغی کیترا، ساڈے نیڑے نہ ڈھکدا سکھ
سانوں آپے موت دی جکلی، اج دینا پے گیا مکھ

اسیں لکھ سمجھایا دل نوں، ساڈا سولی اتے پوش
اسیں مجرم اپنے آپ دے، سرکے کیوں دیئے دوش

اسیں دل وستی نوں آپ ہی، لیا پیڑاں نال نیہڑ
اسیں آپے گاجراں کھادیاں، آپے ڈھڈیں پائی پیڑ

ساڈے اکھیوں تروے ہنجواں، سانوں پادتی سونہہ اج
نہ اونا چر سانوں روکنا، دکھ جد تک جان نہ رج

اج دکھ درواں نال گنہہ کے، جنج مرضی جاوے ہوک
ہن کے نہ اتھے آونا، تیری سن کے فیصل کوک

ماضی، حال، مستقبل

بڑی تکھری سویر سی تہ
 نہیں پہراں وچ رنگ گھولے ہوئے
 خورے کیہ ہو یا سی نہیں اے پتہ
 ڈبڈے سورج نول ویکھ کے
 پہلی پے گئی اے شام
 کہ رات نول کیہ ہووے گا؟؟؟
 (کوئی تھوہ پتہ نہیں کیسے نول)

حکیم احمد ندیم ساجد

دل

دل وی حالت اوس
 پیالے ورگی اے
 جیہدے وچوں شراب
 مک جاندی اے

دوپڑے

جتھے عشق جملوے ڈیرہ رہن نہ ذاتاں پاتاں
 رونے، دھونے، دھکے، ٹھڈے، ایہو ملن سوغاتاں
 وچ اڈیکال لنگھیاں جاون، کئی عیداں شبراتاں
 اصغر کول جے بیٹھے میرے، رنج کرے گلاں باتاں

نہ بولیں ہا کائی گل ناہیں، رہندوں نت نگاہواں دے کول یارا
 تیری صورت دیکھ کے جی لیندے، دکھ اکھاں راہیں لیندے پھول یارا
 اسیں پھل گلاب دے ہائے نازک، دتا ای پیراں دے وچ مدھول یارا
 اصغر سٹ کے وچ مصیبتاں دے، کلا بیٹھ کے کریں کلول یارا

عشق تیرے انج مار مکایا، سرت نہ رہ گئی کوئی، جھلی ہوئی
 لٹ لیا تقدیر نے مینوں، کون کرے دل جوئی، ملے نہ ڈھوئی
 بھیڑے ایس وچھوڑے جندڑی، سولاں وچ پروئی، آپے موئی
 اصغر وانگ قصایاں درداں میں تترئی انج کوہی، رت وی چوئی

ڈھل رات گئی نہ آیوں، اکھاں رو رو حال ونجایا، درد سوایا
 لگی چننا من دے اندر، پرت نہ پھیرا پایا، بہوں ترسایا
 اک رات انھیری تے غم تیرا، دکھیا دل گھبرایا، ہجر ستایا
 دیکھ کے کالے روندے نوں، اصغر، مکھ پرتایا، دل ترپایا

کلیم شہزاد

باراں ماہ
چتر پیتے ساہ
دلبر کتھے ریتھیا
بیٹھی دیکھاں راہ

بالی آگ وساھ

روپ حویلی ساڑ کے
لوک اڈاون راھ

قبر کماوے جیٹھ

دے خیرات حسن دی
توں این روپی سیٹھ

چھاواں لٹے ہاڑھ

پلے غماں دی دھپ
پل پل جاندے ساڑ

سنگ و دھاوے سون

ہانی باجھ سہیلیو

ہینگھ چڑھاوے کون؟

بھاووں لائی آگ

چنی لہو وچ ڈوب کے
رنگی کہنے پگ؟

اسوہ ورو کٹار

سدھر خون نچوڑ کے
کیتا کیس شکار؟

کتیں پایا نھیر

سدھر قبراں ویکھ لئے
جو مٹی دے ڈھیر

گھر پائے کس

دساں کیسوں دل دیاں
تو تھیوں آ کے دس!

پوہ دی ٹھنڈی داء

کنج سواواں رات نوں
سدھر منجی پا

رنگ دکھایا ماگھ

دوہ پیالہ، روپ سی
غم نے لائی جاگ

بھگن کیتے پاپ

دے دوائی دید دی
چڑھیا ہجر دا تاپ

(بقیہ کہانی: اجاڑ وستی)

مارگ پھڑیا ہویا سی۔ اوہدے بہت سارے معبود نہیں سن پر اوہدا اکو ای معبود سی، جس بارے درویش نے دسیا کہ اوس معبود نوں درویش نے نہیں بنایا سگوں اس معبود نے بابے نوں اتے کئے سارے شہراں نوں بنایا اے۔

میں اوس بابے دے پیراں تے سر رکھ کے سوں گیا تے ایس وستی نوں مڑوساون دے خواب و بھگن لگ پیا۔ کدوں اوہ ویلا آوے گا جدوں مکروہ جوانی معصومیت وچ ڈھل جاوے گی۔ میں کئی ورھیاں توں نہیں ساں سوں سکیا پر اج مینوں انج لگیا کہ میں اج سکھ دی نیندر مانی اے۔

شاید ایسہ میری حیاتی دا پہلا دن اے۔

بٹرمول

کتاب : فاروق کہانیاں

لکھیار : فاروق ندیم

مل : 125 روپے

چھپواک : ادراہ پنجابی زبان تے ثقافت لاہور۔

ایسہ فاروق ندیم ہوراں دیاں نو یکلے رنگ دیاں کہانیاں دا پہلا پراگا ہے، جیہدے راہیں اوہناں دیں، پر دیں بتائی اپنی حیاتی دے ڈونگھے تجربیاں نوں بیانیا ہے۔ ایہناں کہانیاں راہیں لکھیار نے جتھے اجوکی دنیا دے ساہمنے آئے مسئلیاں نوں بیان کیتا ہے، اوتھے ای پنجاب دی رہتل، اوس دے کلچر، لوک اوب، سماجی ورتارے تے سیاسی اٹھک بیٹھک نوں وی بڑی فنکاری نال لکھیا ہے۔ اچرج گل ایسہ ہے جو اوہ اس قدر زیادہ لکھدے ہن تاں پھیروی اوہناں کول موضوعات دی تھوڑتے گھاٹ محسوس نہیں ہوندی ہے۔

(محمد اکرم)

کتاب : پہلے پیار دا پہلا بھلیکھا

لکھیار : فاروق ندیم

مل : 200 روپے

چھپواک : ادراہ پنجابی زبان تے ثقافت لاہور۔

فاروق ندیم ہوری شاعری، کہانیاں، کالماں راہیاں ماں بولی دی سیوا وچ دن رات اک کیتی بیٹھے ہن۔ ہُن تیک اوہناں دیاں کئی لکھتاں چھپ کے ڈاڈھی ماتا کھٹ چکیاں ہن۔ ایسہ اوہناں دی 280 صفحیاں اپر کھلری کالماں دی کتاب ہے اتے پنجابی کالماں دی پہلی کتاب ہے۔ ایہدے اندر روزوار ”بھلیکھا“ وچ چھپن والے کالم ”جلا وطن دی ڈائری“ مہینہ وار ”روین“ دے کالم ”کھاتا یار فاروق دا“ ”سبیر انٹرنیشنل“

وچ چھین والے لیکھ تے دو جے پنجابی رسالیاں وچ چھین والیاں لکھتاں وچوں چون وئی گئی ہے۔ کتاب پڑھن نال تعلق رکھدی ہے بھاویں مل بہت زیادہ ہے۔

(آصف اسد)

کتاب : تن تریڑاں

لکھیار : صابر بشیر اصغر

مل : 60 روپے

چھپواک : روشن سوچ قبیلہ، ملتان

اصغر ہوری اک لے اعرصے توں ماں بولی دی سیوا کر رہے ہن۔ اوہناں دی شاعری دا ایہہ پراگا اوس لے پینڈے دی کتھا سنا رہیا ہے۔ اصلوں غزلاں تے نظمیں دے اوہلے اوہناں دے من دی وارتا لکھی جا پدی ہے۔ اسیں اوہناں دی شاعری پڑھن پچھوں ایہہ گل سبے ای آکھ سکے ہاں کہ آپنیاں سدھراں، آساں، ہاسیاں، خواہشاں تے آرزواں دے جیڑے پھل ساڈے آل دوالے کھڑائے ہن، اوہناں دی خوشبو ہولے ہولے پورے سماج دیاں ساہاں وچ کھل جاسی۔ کتاب بارے زاہد حسن محمد سلیم شاکر تے ندیم اجمل عدیم ہوراں دیاں راواں وی شامل ہن۔

(آصف اسد)

کتاب : نویں کہانی

لکھیار : ڈاکٹر ناہید شاہد

مل : 80 روپے

چھپواک : الحمد پبلی کیشنز، لیک روڈ، لاہور

انج تہاں ایس گل دی لوڑ ہر ویلے رہی ہے جو ہر سال چوتھیاں کہانیاں تے نظمیں دیاں کتاباں چھاپیاں جاون۔ کچھے ماضی وچ سانوں ایس روایت دے کئی سوہنے نمونے ملدے ہن پر جے کوئی اپنے طور تے محنت کر کے سبھ رسالیاں کتاباں وچوں چون کر

کے شیواں چھاپدا ہے تاں اوس دی بھرپور سلاہنا کیتی جاوئی چاہدی ہے۔
 ڈاکٹر ناہید شاہد آپوں وی اک بھرپور شاعر تے چنگے نقاد ہن۔ ہتھلی کتاب وچ
 اوہناں بڑی محنت تے بھرپور طریقے نال پنجابی کہانیاں دی چون کیتی ہے، جیسے وچ
 آثم مرزا، اظہر جاوید، افضل توصیف، لقبال قیصر، بشریٰ نور خواجہ، جمیل احمد پال، حنیف
 یاد، زاہد حسن، محمود احمد قاضی تے ہور لوکاں دیاں منتخب کہانیاں شامل ہن، جیہڑیاں
 اوہناں دکھ دکھ رسالیاں وچوں پڑھ کے اکٹھیاں کیتیاں۔ کتاب بڑے سوہنے طریقے نال
 چھپی ہے۔ آس ہے جو ہن ایسہ سلسلہ تروا راہی۔

(پھولا اسلم)

رسالہ : ادب سمندر

لکھیار : رانا محمد رفیق

مل : 16 روپے

چھپواک : رانا محمد رفیق، سروبا اٹاری، ڈاکخانہ اسماعیل نگر، فیروز پور روڈ، لاہور

ایسہ دوجا شمارہ ہے، جیسے وچ لکھیاراں دے شعری تے نثری نمونے موجود
 ہن۔ ایس کتاب لڑی وچ لکھن والیاں وچ واصف بڈیانوی، منزہ یوسف انصاری، غزالی،
 عصمت ڈاہری، شکیل انجم، ریاض احمد قادری تے کجھ ہور شامل ہن۔ پنجابی دے اک
 گمنام پر چنگے شاعر اسیر سوہلوی ہوراں دی وفات اپر اک بھرپور لیکھ شامل ہے۔ منی
 کہانیاں، حمد، نعت، کربلائی ماہیاتے ہور پنجابی شعری، نثر وچ شاعراں نے اپنے خیال
 تے فکر و اظہار کیتا ہے۔ ایسہ اک چنگی کوشش ہے۔ پنجابی زبان تے ادب دے کھلار
 لئی پورے پنجاب وچ کئی لوک اجیہیاں ذاتی کوششاں راہیں اپنا سیر پارہے ہن۔

(محمد اکرم)

کتاب : سانجھ وچار

جوڑن ہار: پروفیسر سعید بھٹہ

مل : 140 روپے

چھپواک : اے ایچ پبلشرز۔ اردو بازار۔ لاہور۔

پروفیسر شریف کنجاہی ہوری آکھدے ہن ”کھوج پڑچول پڑ وچ پنجابی پڑھیاراں لئی سعید بھٹے اوپرا نال نہیں۔ اوہناں پنجابی کلاسیک تے لوک ادب نوں کھوج پڑچول راہیں بڑا کجھ دتا اے۔“

اوہناں دے ایس وان نوں اخیر درجے دا تال نہیں آکھیا جا سکدا کیوں جو پنجابی کلاسیک تے لوک ادب دوویں ای امتاں دے ڈونگھے سمندر نہیں تے سعید بھٹے ایڈے ڈونگھے پانیاں دے تارو نہیں ہوئے۔ ایسہ اوہناں دی عمر توں آکھیا جا سکدا اے پر جیہڑے بھٹے تے اوم نال اوہناں پیر پٹے نہیں، او تھوں اوہناں توں آساں امیدیاں ضرور کیتیاں جا سکدیاں نہیں۔

ہتھلی کتاب ایم اے پنجابی تے مقابلے دے امتحاناں نوں مکھ رکھ کے جوڑی نہیں۔ ایہناں نشانیاں نوں پوریاں کرن والیاں کتاباں دی بازار وچ تھوڑ نہیں۔ پر بے کے ایچ پدھر دی لکھت دی گل کرے تال تھوڑ ای نہیں سگوں کال وی اے۔ سعید بھٹے نے ایس کتاب وچ اوہناں لوکاں دیاں لکھتاں اک تھان کیتیاں نہیں، جیہڑے پنجابی دے پروفیسر تے گائیڈ لکھیاراں نوں کدیں وی نہیں بچے۔

وجہ؟ اکھاں والیاں نوں آپ ای سمجھ آ جانی چاہیدی اے۔ ماڑی جیسی وجہ ساڈی جاچے ایسہ وی اے کہ پروفیسر حضرات نے پڑھیاراں دی لوڑ نوں نرا پرا امتحاناں تائیں ای سوڑا کر چھڈیا سی۔ اوہناں ایسہ نہیں سی پچھانیا پئی ادب دے پڑھیاراں، بھاویں امتحان وی دینے ہوندے نہیں پر اوہناں دی پڑھائی دا پڑ ڈھیر پارواں ہووے ای تال اصل مقصد پورا ہوندا اے۔

بھٹے ہوراں نے کتاب دی ونڈ چھ حصیاں وچ کیتی اے — پنجاب دے مومنہ مہاندے توں لے کے دھرم، رساں، ریتاں، پراویاں تے ادب دیاں لوک ونکاں تائیں گل کروائی اے۔ ایس توں بعد وار دی کلاسیکی ونک آ جاندی اے تے نال ای دو جیاں شعری ونکاں اتے پھرو لویاں لکھتاں لیاں نہیں۔ پنجابی ادبی رہتل دے گواچے کجھ ناتھ

جوگیاں تے اسماعیلی پیراں دے حصے نوں وی اکھوں اوہلے نہیں ہون دتا۔ شاعری وچ صوفی مت دی دین نوں اچھا گولیا اے تے صوفی کیہ ہوندا اے توں لے کے خواجہ فرید تائیں وحدت الوجودی شاعراں دے نین نقشاں توں جانو کراون والے مضموناں دی چون کیتی اے۔ پھیر قصہ شاعری نوں پھرولدے اجوکی شاعری بابت مضمون لئے نیں۔ ایہہ سارے مضمون وڈے وڈے پنجابی سیانیاں دے نیں۔ ایہہ دکھو دکھ ویلیاں وچ دکھ دکھ تھاداں تے چھپے ہوئے نیں۔ بہتیاں دا تعلق اوس ویلے نال اے جدوں پنجابی بولی تے ایہدے اوہی خزانیاں بارے لوکاں نوں چائن کران دی گھنٹی لوڑ سی۔ لوڑ دا ایہہ احساس ای ایہناں مضموناں دے لکھیاراں دی گھنٹی محنت دا مول بنیا۔ پنجابی بولی تے ادب بارے بھلیکھے اہجے مکے کوئی نہیں، ایس کر کے ایہناں لکھتاں توں پڑھیاراں نوں جانو کراونا ڈھیر ضروری سی۔

جوڑن ہارنے اتے دے گاٹیڈ کاراں واکن پنجابی ادب دی سیوا نوں جغرافیائی حد بندی وچ وی نہیں ڈکیا۔ اوہناں غیر مسلم پنجابی سوجھواناں دے کم نوں وی تول پرکھ کے تھال دتی اے۔

مکدی ایہہ پئی ایہہ کتاب پنجابی شاعری بارے اے۔ اگھے لکھیاراں دی جڑتل اے تے وڈیاون جوگ ادم دا سا اے۔

(م - ث)

کتاب : گنگینے پنجابی اکھان
لکھیار : عبدالغفور اظہر مرحوم
صفحے : 144 (پکی جلد)

مل : 36 روپے

چھپن ورھا : 1991

چھپواک : عزیز پبلشرز، چوک اردو بازار۔ لاہور

عبدالغفور اظہر مرحوم وڈے اُومی جی سن۔ کسے نہ کسے آہرے جُٹے رہندے سن

تے ہر ملن والے نوں کجھ نہ کجھ کرن لئی پریردے رہندے سن۔ اوہ ڈٹوں کھرے
تے ہڈوں سُچے سن۔ اپنی دوابی بولڑی وچ پو لے جسے مونہہ نال گلاں کر کے ہر جے کھنے
نوں پل چھن وچ اپنا گرویدہ بنا لیندے سن۔

اوہناں دے ستر مختار جاوید انور ہوراں نوں وی جاگ اوہناں توں ای لگی ہے۔
ایہناں دیاں جوڑیاں کجھ کتاباں چھپ گئیاں ہن، کجھ چھپدیاں پئیاں ہن اتے کجھ
ڈولدے پئے ہن۔ ہتھلی کتاب وی ایہناں دے اوم تے آہر دا شاہے۔ ایوں پتر پو
نالوں ودھیرے تر کھاتے چھوہلا سدھ ہویا ہے۔

اک گل پکی ہے کہ کتاب دا نال ^{بھلیکھے} بھریا ہے۔ ایس کتاب وچ اکھان گھٹ
تے محاورے بہوں ہن۔ انج جاپدا ہے کہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، عبدالغفور اظہر تے مختار
جاوید انور ہوراں نوں اکھان تے محاورے دے فرق دا نہیں پتہ۔ اکھان نوں اردو وچ
ضرب المثل تے انگریزی وچ PROVERB اتے محاورہ نوں انگریزی وچ IDIOM
آکھیا جاندا ہے۔ ایس پاروں کتاب دا نال اکھان تے محاورے ہونا چاہیدا سی۔
(محمد آصف خاں)

کتاب : سبناں گھنڈ اٹھا

لکھیار : ایم ڈی طاہر ایڈووکیٹ

مل : 300 روپے

چھپواک : انکشاف پبلی کیشنز، لاہور۔

ایہہ کتاب اصلوں دو شعری پراگیاں دا جوڑ ہے۔ ”سبناں گھنڈ اٹھا“ تے ”ونان دی
چھاں“۔ پچھلے کجھ ورھیاں دوران پنجابی نثر تے شاعری دیاں اینیاں کو کتاباں چھپیاں
ہن، جیہناں دی گیتری شماروں باہر ہے۔ ایہہ کتاباں اکا پروڈکشن دے اعتبار نال ای
نہیں سگوں اپنے موضوع تے فکر دے حوالے نال وی سلاہن جوگ سن۔

ہتھلی کتاب وی شاعری دا پراگا ہے، جو 464 صفحیاں تے کھلایا ہویا ہے۔ شاعر
نے اپنیاں نظماں راہیں جتھے اپنیاں سدھراں تے آرزواں دا بیان کیتا ہے، اوتھے ای

اپنی روح دی تس تے تڑپ نوں وی اپنی فکر دا موضوع بنایا ہے۔ شاعر تصوف دیاں راہاں دے راہی ہن۔ تصوف دیاں ڈو نگھیاں رمزیاں تے سیستراں نوں کوئی کوئی انسان ای سمجھ سکدا ہے۔ شاعر نے اصلوں اپنیاں ایہناں کاوشاں نوں اپنے مرشد پاک بلایا بری پاک قادری قلندری ہوراں دا فیض دیا ہے، جیہناں دا کہ سمبلی سرخ پور شریف، ٹیڑے ہیڈ مرالہ ضلع گجرات وچ 8 جون 1985 نوں وصال ہویا۔ اوہناں اپنی شاعری نوں اپنے مرشد دا اوہ جاری صدقہ دیا ہے، جیہڑا اوہناں دی ذات اپر دن رات جاری ہے۔ اک طرح ایہہ شعری پراگا عقیدت، احترام، محبت تے مروت دا بھرواں نمونہ ہے، جیہدے وچ ایسے شاعر دے جذبیاں نوں شاعری دا روپ وٹاوندیاں ویکھدے ہاں۔

(ز-ح)

کتاب : مسئلہ ہی کوئی نہیں

لکھیار : ڈاکٹر محسن گھیسانہ

مل : 120

پچھیار : جہانگیر بک ڈپو، لاہور

ہاں رس لکھن والیاں وچ گھیسانہ ہوراں دا جانا پچھانیا ناں ہے۔ انوکھا لاڈلہ، مھنیر، چھیڑ خانی تے دیسی ان ولایت پچھوں، اوہناں دی نویں کتاب ”مسئلہ ہی کوئی نہیں“ چھپ کے سامنے آئی ہے۔ 224 صفحیاں دی ایس کتاب وچ اوہناں بڑے اہم موضوع چھوہے ہن تے بڑی کامیابی نال توڑا پڑائے ہن جیویں مستھلی کنٹری اور احتجاجی ٹنڈ، ڈش تیلے، پر بھی تقریب، ڈنڈہ باری اور تالیاں، سلام واپڈا، سلام جھنگ، ایٹلانٹا او لمپکس کی غیر مشرقی کھیلیں، وزیر اعلیٰ، گاجر مولیٰ تے پولیس وغیرہ وغیرہ۔ ایہہ ساڈے چلڈے زمانے دے موضوعات ہن، جیہڑے خاص توں عام پڑھیاراں لئی کشش رکھدے ہن۔ پھیر اوہناں دے بیان کرن دا انداز، تقریباں دی بناوٹ تے صورت، حالات دے مطابق کہاوتاں دی ورتوں، اوہناں دی لکھت وچ جان پیدا کردے ہن۔ اوہ آپ اک ڈھیر مصروف ڈاکٹر ہن۔ ایس دے باوجود ملک دے وکھ وکھ شہراں وچ ہون

والیاں تقریباً وی روداد 'بجناں' بیلیاں دا بھرواں تعارف تے شہراں دے کلچر بارے
جان کاری اپنی تفصیل تے ویروے نال بیان کرنا اوہناں دا ای کم ہے۔ مکدی گل ایسہ
کہ کتاب اپنے اندر پڑھن لئی بڑا مواد رکھدی ہے تے جدووں تیس اک وار شروع
کر لوو تاں مکا کے ای چھڈن نوں دل کروا ہے۔ آس ہے کہ اوہ ایس دکھاں 'ورداں
تے مسئلیاں دا گڑھ بنے معاشرے وچ انج ای اپنے قلم راہیں خوشیاں وندوے رہن
گے۔

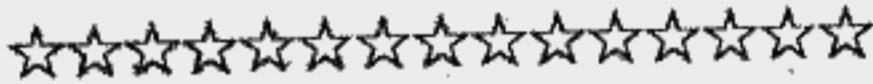
زاہد حسن

اُگے شاعر، کہانی کار تے نائک کار
افضل احسن رندھاوا دے ڈرامیاں دا پراگا
سپ، شیشہ، فقیر

اینا ای آکھ دینا ودھیرے پنجواں ہے کہ ایسہ ڈرامے رندھاوے دے
لکھے ہوئے ہن۔

صفحے 120 / = 2 روپے

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ۔ لاہور

محمد آصف خاں

دی ہڈورتی

”میرا پندھ میری پیڑ“

چھیتی پڑھو!

رُجلیویں

وارث میلہ

امریکہ دی ور جینیا ریاست دی فینر فیکس کاؤنٹی وچ ”وارث میلہ“ منایا گیا۔ ایس وچ پاکستانی تے بھارتی پنجابیاں نے ہم ہما کے سیر رلایا۔ ایس میلے دے آہری سن ”اشا ستہ“ ولوں رانجھا امرجیت گل تے رانجھا بلونت سنگھ ملتانی جد کہ ”اپنا ستہ“ ولوں رانجھا منظور اعجاز تے رانجھا کپور سنگھ گھمن۔ ایسہ اکٹھ محمد وحید غفمان کھو کھرتے نور نغمی دے ہوٹل ”نور محل“ وچ ہویا۔

وارث شاہ دے قصہ ”ہیر رانجھا“ نوں منظور اعجاز، کرنیل سنگھ گیانی، ڈاکٹر چھپال سنگھ اوجلا، ستیہ پال آنند، دھرم سنگھ، رادھکا سرین وغیرہ گا کے سنایا۔ کرنیل سنگھ گیانی دے شعری پراگے ”سپنا سمندر پار دا“ دی مکھ وکھالی وی کتسی گئی۔ ”اپنا“ ولوں منظور اعجاز تے کپور سنگھ گھمن نے پنجابی کتاباں دی نمائش وی کیتی۔ ڈھیر سارے امریکی مرداں تے عورتاں توں وکھ بلا ملتانی، ہشپا اگنی ہوتری، جاوید اعوان بوٹا، افتخار نسیم وغیرہ نے وی رلت کیتی۔

ادارہ ادبی جھوک، جھنگ

جھوک ولوں رکھے گئے نعتیہ مشاعرے دی صدارت حنیف باوا ہوراں کیتی جد کہ اچھے پروہنے معین تابش تے پروفیسر عباس ہادی ہوری سن تے سٹیج سیکریٹری سید سجاد بخاری ہوری سن۔ تلاوت غضنفر علی شاد ہوراں تے نعت شریف لیاقت علی آزاد تے شمشاد حسین چندا ہوراں پیش کیتی۔ جیہناں عقیدت دے پھل پیش کیتے اوہناں دے ناں ایسہ ہن، ”ممتاز بلوچ“ صابر سودائی، نصیر آرزو، ریاض ناصر، عارف شاہد تے ڈھیر سارے ہور۔

(سید طاہر شیرازی)

بلھے شاہ سیمینار

ایس وار بلھے شاہ دے عرس اتے ”مزور جدوجہد“ تے کلچرل ونگ لیبر پارٹی پاکستان دی سانجھ نال گلزار لیبر ہال لہور وچ اک بھرواں اکٹھ ہویا۔
 چونہ گھنٹیاں دی ایس بھرویں بیٹھک وچ جیہڑے لکھیاراں، شاعراں تے فن کاراں نے بابا جی ہوراں نوں آپو اپنی وت موجب لکھتاں دے پھل چاڑھے نیں، اوہناں دے نال کجھ انج کر کے نیں: تنویر بخاری، توقیر چغتائی، اقبال قیصر، محمد مسعود خالد، پروفیسر حسن ملک، رشید مصباح، زبیر احمد، عدیم فریدی، خالد ارمان، یونس ادیب، زاہد علی یوسف زئی، سید عمران حیدر، اکرم شیخ، ویر سپاہی، طارق گجر، راجا نیر، ملک مشتاق، عارف شاہ پروہنا، شمیم اختر، عباس سوز، خادم علی کھوکھر، علی منور، راجہ رسالو، تیمور افغانی۔

اکٹھ دے بلاریاں تے لکھیاراں نے بابے بلھے شاہ ہوراں دی جیونی توں لے کے اوہناں دے ویلے دی سیاسی سماجی اُچان نوں تے اوہناں دی شاعری دے مضموناں دا ویروا کیتا۔ سوادلی گل اے پئی کجھے کچھ پرچارک پرچے ”مزور جدوجہد“ وچ بابا بلھے شاہ بارے ساریاں لکھتاں اک ادھ نوں چھڈ کے پنجابی وچ ای پھسپاں نیں۔

(م-ث)

اکیڈمی آف آرٹس جھنگ

پنجابی بولی دے پار لئی کیتے گئے اکٹھ دی صدارت ڈاکٹر جگتار ہوراں کیتی جد کہ اچھے پروہنے الیاس گھمن ہوری سن۔ ڈاکٹر جگتار ہوراں پاکستانی پنجابی ادب تے پی ایچ ڈی کیتی ہوئی اے۔ اکٹھ وچ بولدیاں اوہناں آکھیا کہ جے مشرقی تے مغربی پنجاب دے سوجھوان پنجابی بولی دی خدمت کرنا چاہوندے ہن تاں اوہناں نوں اک دوجے دے ادب نوں پڑھنا چاہیدا ہے۔ اوہناں ایسہ وی آکھیا کہ جے گورکھی وچ چھپے ادب نوں فارسی اکھراں وچ اتے فارسی والے نوں گورکھی وچ چھاپیا جاوے تاں پنجابی بولی دی

دی لفظی وچ ڈھیر سارا واہا ہووے گا۔ اوہناں آکھیا کہ ایڈھر ہندی ول ودھیرے
 دھیان ونا جا رہیا اے۔ اکیڈمی دے ڈائریکٹر ڈاکٹر محسن گھینہ نے آکھیا کہ اسیں کے
 تے احسان نہیں کردے پئے سگوں اپنی مٹی دا فرض لاہوندے پئے ہاں۔ الیاس گھمن
 ہوراں پنجابی وچ ودھ توں ودھ لکھن لئی پریریا۔ اکھ وچ ڈاکٹر سعید آفتاب، ضیف باوا،
 پروفیسر عباس ہادی، احمد خاں تے نسیم عباس ناصر ہوراں وی گل بات کیتی۔ پھیکر وچ
 مشاعرہ ہویا، جہدے وچ ڈاکٹر جگتار، رفعت سلطان، مہر ریاض سیال، ممتاز بلوچ، صابر
 سودانی، ڈاکٹر محسن گھینہ، سجاد بخاری، محمد نواز ایمن تے ہوراں اپنا کلام سنایا۔

(پ - ر)

مجلس ماں بولی۔ شکر گڑھ

دلون رفیق قمر ہوراں دے گھر مشاعرہ رکھیا گیا۔ صدر حکیم ارشد شہزاد ہوری جد
 کہ اچھے پروئے ڈاکٹر بشیر جی تے چودھری حسن اختر ایڈووکیٹ ہوری سن۔ افتخار ملک،
 وارث علی وارث، فاروق اسادری، اعجاز ہیرو، بابا سردار، جاوید احمد جاوید، انیس طارق،
 عباس عاجز، نعیم ثمر، محمد طارق، نواز شامی، رفیق قمر تے حکیم ارشد شہزاد ہوراں اپنا کلام
 سنا کے لوکل کولوں واہ واہ داد کھٹی۔ اخیر تے ریڈیو تے ٹی وی دے فنکار استاد عامر علی
 عامر، محمد طارق، نسیم اشرف تے فرخ سلیم تے ملی نغمے سنائے۔

(نعیم ثمر)

مجلس ہاشم۔ نارووال

مہینہ وار اکھ چودھری انوار الحق پتوں دی صدارت وچ ہویا، جہدے وچ پنجویں
 سالانہ ہاشم شاہ کانفرنس کروان لئی انتظامات نوں حتمی شکل دتی گئی۔ ایسہ وی فیصلہ کیتا
 گیا کہ پنجابی رسالے خرید کے ممبراں تے ہور پنجابی پیاریاں نوں پڑھائے جایا کرن تاں
 جو لوکل وچ پنجابی زبان لکھن پڑھن تے بولن دا شعور پیدا کیتا جاسکے۔ اکھ وچ زاہد
 صدیقی، منور وحید، احسان باجوہ تے ہور سنگیاں رلت کیتی۔

(زاہد صدیقی)

کتاب ”سولی اتے سچ دی“ مکھ وکھالی

پنجابی زبان بڑی زرخیز زبان اے تے عربی فارسی تے ہور زباناں وانگ ایہدا لفظاں
 بھنڈار وی بڑا کھلا ڈلھا اے۔ ایہناں خیالاں دا اظہار ڈاکٹر انعام الحق جاوید ہوراں
 ”جیل انٹرنیشنل کلچرل فورم“ ولوں شایمار ہوٹل راولپنڈی وچ حکیم ارشد شہزاد ہوراں
 دے پنجابی پراگے ”سولی اتے سچ“ دی مکھ وکھالی دے اکھ وچ صدارتی کلمات دے
 دوران کیتا۔ اوہناں نے آکھیا کہ پنجابی غزل دی ابتدا شاہ جہانی عہد دے شاہ مراد تون
 ہندی اے پر پھلیاں دو دہائیاں تون لکھی گئی پنجابی غزل کسے طرح وی عالمی معیار
 تون گھٹ وکھالی نہیں دیندی۔ اوہناں آکھیا کہ حکیم ارشد شہزاد دی شاعری روایت تے
 جدت دا اک سوہنا نمونہ اے۔ اچھے پروہنے نجی صدیقی ہوراں ”سولی اتے سچ“ نوں
 پنجابی زبان تے شاعری وچ اک نو یکلا وادھا قرار دتاتے آکھیا کہ سچائی اک اضافی قدر
 بن چکی اے جس دی وجہ نال اک ملک دیاں کئی سچائیاں دوجے ملک دیاں سچائیاں نالوں
 وکھریاں ہو چکیاں نیں پر جیہڑ فن کسے نظریے نال جڑیا ہوندا اے، اوہ ہمیشہ جیوندا
 رہندا اے۔ جیل کلچرل فورم دے چیئرمین محمد علی صدیقی ہوراں حکیم ارشد شہزاد نوں
 جدید رحیت دا شاعر قرار دیندیاں ہویاں آکھیا کہ ایہناں نوں موضوعات نوں بڑی
 سادگی تے پرکاری نال نبھایا اے۔ سرور انبالوی ہوراں کتاب تے لکھیاں بارے کلیدی
 مقالہ پیش کیتا تے غزل دے تناظر وچ حکیم ارشد شہزاد دیاں غزلاں دا تجزیہ کیتا۔
 ہارون عدیم نے پنجابی شاعری تے خاص کر پنجابی غزل دی نظریاتی اساس دا جائزہ لیتدیاں
 ہویاں حکیم ارشد شہزاد نوں پنجابی دا حبیب جالب قرار دتا۔ ایس اکھ وچ مسافر احمد
 لودھی، فضل الہی بہار، میجر جاوید، کرنل الیاس، پرویز طاہر، عباس عاجز تے حکیم ارشد
 شہزاد ہوراں وی اپنے خیالاں دا اظہار کیتا۔

(حکیم احمد ندیم ساجد)

بلھے شاہ کانفرنس قصور

حضرت بلھے شاہ دے عرس ویلے مجلس بلھے شاہ ولوں 26 / 27 / 28 ستمبر 1998 نوں کانفرنس رکھی گئی۔ پہلا اکٹھ بلھے شاہ لائبریری ہال وچ مجلس دے صدر خادم علی کھوکھر ہوراں دی آگوائی وچ ہویا۔ ڈپٹی کمشنر قصور میاں صفدر محمود، ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد، پروفیسر غلام رسول آزاد، پروفیسر اسیر عابد تے راجا رسالو اچھے پڑھنے سن جد کہ شیخ سیکریٹری پروفیسر حسن ملک ہوری سن۔ مجلس دے سیکریٹری عباس سوز ہوراں پچھلے اٹھیاں ورھیاں دی کارکردگی بارے جان کاری دتی۔ عدیم فریدی، ریاض احمد چودھری، پروفیسر طفیل ڈھانا، ممتاز بلوچ، اکرم باجوہ تے پروفیسر امجد علی شاکر ہوراں بلھے شاہ دی حیاتی تے شاعری بارے چائن پایا۔

مجلس ولوں 1997 دے ایوارڈ جیہناں نوں دتے گئے اوہناں دے نال ایسہ ہن:
ڈاکٹر سید اختر حسین اختر، علی محمد ملوک، ریاض راجی تے گلوکارہ افشاں۔

شام نوں مزار تے فاتحہ خوانی کیتی گئی۔ رات ویلے مشاعرہ رکھیا گیا۔ صدارت ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد ہوراں کیتی جد کہ اچھے پڑھنے تھل کلیم، پروفیسر اسیر عابد، ڈاکٹر سجاد بخاری، پروفیسر غلام رسول آزاد، ممتاز بلوچ تے زاہد ہما سن۔

شاعراں دے نال ایسہ ہن: خورشید احمد زاہد، عنایت اللہ لکھی، طاہر شیرازی، نواز عامر کمیانہ، ویر سپاہی، بشیر باوا، طارق گجر، امتیاز عالم سیاہ پوش، نذر حسین جانی، سلطان کھاروی، عارف شاہ پڑھنا، عباس سوز، پروفیسر حسن ملک تے ہور ڈھیر سارے۔ ایس مشاعرے دے شیخ سیکریٹری اکرم شیخ تے اقبال قیصر ہوری سن۔

کانفرنس دا پھیکرلا اکٹھ ”شام تھیا تھیا“ سی، جس دے شیخ سیکریٹری چودھری منظور احمد ایڈووکیٹ سن۔ شاہدہ پروین، افشاں، فرزانہ صحرائی، بشری صادق، عباس راہی، سائیں ظہور حسین، علی عمران شوکت، عادل نذیر تے دوجے گلوکاراں بلھے شاہ دا کلام تے ہور گیت سنائے۔

(پ ر)